

Драгољуб Б. Ђорђевић
Драган Тодоровић
ТОМА СЕМАФОРЦИЈА
монографија

Издавачи
Прометеј – Нови Сад
Универзитет у Нишу – Машински факултет

За издаваче
Зоран Колунџија
Ненад Т. Павловић

Рецензенти
др Весна Трифуновић,
редовни професор Универзитета у Крагујевцу
др Владимир Бакрач,
доцент Универзитета Црне Горе у Подгорици
др Јелена Динић,
доцент Универзитета у Нишу

Поговор
др Милана Љубичић,
ванредни професор Универзитета у Београду

Корице
Дарко Јовановић

Прелом
Дарко Јовановић

Штампа
Scero print – Ниш

Тираж
300

Илустрације Мирослава Анђелковића,
академског сликара

ISBN 978-86-515-1648-4
(Прометеј, Нови Сад)

Драгољуб Б. Ђорђевић
Драган Тодоровић

ТОМА СЕМАФОРЦИЈА Социолошки портрет перача шофершајбни

Нови Сад и Ниш
2020

Припремљено у оквиру пројекта 179013

**ОДРЖИВОСТ ИДЕНТИТЕТА СРБА И
НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА У ПОГРАНИЧНИМ
ОПШТИНАМА ИСТОЧНЕ И ЈУГОИСТОЧНЕ
СРБИЈЕ**

који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински
факултет, а финансира га Министарство просвете,
науке и технолошког развоја РС.

САДРЖАЈ

Драгољуб Б. Ђорђевић

Мој приступ портретисању Томе Семафорџије

Наслов, поднаслов, оловљавање – приступ и
намера /13/

Тома Семафорџија: социолошки портрет

/23/

Још социолошких цртица о шофершајбновцима

Семафорџије у окружењу /37/ ТС, распутица, семафор
и кружни ток /44/ Похвале семафорџијама /50/ Ру-
жења семафорџија /54/ Семафорџијске незгодице /60/

О урбаним рударима

Ко су урбани рудари /67/ Судбина урбаног рударства
/71/ Контејнери и отпад /76/ Просјаци и бескућници
/86/ Бити шраф /102/

Драган Тодоровић

Тома Семафорџија у раљама статистике

Методолошке напомене /109/ Радно место
шофершајбновца /112/ Перачка опрема и алатке /113/
Томин „Aussehen“ /114/ Гланцерски „радни дан“ /114/
Томино „комуницирање“ са возачима /118/
Семафорџијини помоћници /121/ Циклуси и
интервенције /122/ У траку „право“ ил' „лево“ /124/
Предња ил' задња срча /126/ Шофершајбновска туга
/127/ Неискано даривање /130/ Семафорџијски
берџет /131/ Општи утисци Јелене Динић и
Младена Митровића са посматрања /132/

Тома Семафорџија њим самим

/137/

Милана Љубичић

Поговор

/147/

Драгољуб Б. Борђевић
Драган Тодоровић

Захвале

/159/

Књижевност

/163/

Именски регистар

/171/

Епилог: Туга

/177/

**Toma the Traffic Light Man
A sociological portrait of a squeegee man**

/181/

O Tomo Semafordžija: sociološko portreto

/195/

Тома Светофорщик: социологически портрет

/209/

Contents

/225/

Rigalo

/227/

Содержание

/229/

Прилози

Протокол посматрања и бележења података... /233/

Процедура за разговор са Томом Семафорџијом /235/

Програм и распоред сигнала за семафоризовану
раскрсницу Мост младости /241/ Фотографије /243/

О ауторима

/263/

*У спомен на Бају Саитовића Лукина,
витеза ромолошког и кафаношког,
песничког и музичког астала.*

СИЕСТА

Ниједан увид није језички економичан,
увид долази као последица сна. У овој вароши
која се чак и горди тиме што уопште
постоји на географској карти почиње Балкан.
Улица по којој харају топле, бестидне сенеке
упила је сву врлину дана, године, века.
Видим радничко насеље са четвртастим,
офуцаним зградама, уџерицама и шупама,
скоро нараслим до кућа, уз споре, прашњаве
путеве, на чијим раскрсницама дечаџи перу
шофершајбне кршева од аута. Овде дан траје
неугодно дуго. Поред пута који може одвести
било куда, дечаџи мршави као гуштери пикају
фудбал. И у овом сокаку можеш да сретнеш
будућег Марадону. Из камиона-критије чији
мотор упоран као ураган „Катрина“ испушта
у ваздух облак смога, истоварају робу.
Камионџије причају као два изанђала
тенор-саксофона. Тишина која потом настане
можда је само продужетак разговора. Две
рашчупане жене на прагу куће чешљају гриве
једна другој. У мачки склупчаној тик поред њих
скривена је једна Хеда Габлер, очајна и рањена
у души. Коштуњави пас као суманут лаје на
камионџију који, онако печен изгледа као да је
у свом бездушном камиону провео читав живот.
Из кукавних подрума и околних контејнера допире
десетина тананих смрадова. Зује бумбари, летећи
четници, одвратни као и ја у овом тренутку.

¹ Из: „Песнички рукопис. Сиеста.“ Политика – Култура, уметност, наука, LXII(21):7, 2018.

Тик поред шупе чији је архитекта остао анониман, изношен веш суши се на жици као лајт-мотив беде. Тешка говеђа џигерица подрхтава на ваги у оближњој месари. Овде само што којоти не завијају, тужније нешто нисте видели. Срце може препући ако на сваки приказ обраћаш пажњу. Под пакосним сунцем неухрањени врапци кљуцају у као шафран жутој прабини. Какав ли је врапчији хоризонт очекивања? И шта врапчићи могу знати о прљавом лицу неолибералне економије? Лично, врапце, волим зато што их се не тичу филозофске спекулације о улози центрифугалне и центринеталне силе у Кант-Лапласовој теорији.

Да сам ја неко, ја бих све врапце уписао у матичну књигу рођених и сместио их у авион, у бизнис-класу. Неко дете много плаче у паркираном „варбургу“. Гледам то дете како некако необично светли. И доиста, има лице прелепог Исуса. Помислим, ако којим случајем помери крила, порушиће све оне радничке зграде окол.

Драган Ј. Ристић

*Боже, ако те има
штитећи богатство богатих
да ли штитиш сиромаштво сиромашних
(да случајно се не приближим оним
првим).*

МОЈ ПРИСТУП ПОРТРЕТИСАЊУ ТОМЕ СЕМАФОРЦИЈЕ

*Један од начина да се очешља стварност
јесте путем наслова, слогана.
Андре Куња*

Наслов, поднаслов, ословљавање – приступ и намера. Ономад записах: „Роми одвајкада живе на просторима негдашње и садашње Србије. Још у доба Византије присутни су на Балкану (11. век), на српском подручју срећу се у време владавине Стевана Немање (12. век), а у Дубровнику документа их помињу у 14. столећу. Чињеница јесте да су Роми аутохтона етничка мањина у Србији и да деле општу историјску судбину са већинским народом. Живе ти они у њој: по удаљеним селима, у приградским насељима, на ободима града, по издвојеним малама или дубоко уткани у урбано језгро; етнички и културно разнолики, вероисповедно православни и муслимани, католици и протестанти, имућни и бедни, школовани и неписмени, познати и анонимни, врсни музиканти и обични сакупљачи старе хартије, упошљени у тешкој индустрији и наполичари, радници за траком и ситни препродавци, мирни грађани и бучни хулигани. Срби их срећу на сваком кораку, имајући икакве или никакве непосредне додире, али их довољно не познају: одакле су и када се овде настанише, где и како живе, како се и коме богу моле, куда то журе и шта раде, зашто су 'овакви' а не 'онакви'... Од непознавања до предрасуда – само корак дели. Многи Србин још није коракнуо, али су и бројни искорачили у стереотипе поводом Рома, понеки у ксеонофобију, а појединци, чак, у отворени расизам“ (Ђорђевић, 2016:152). Сада желим да отупим барем један стереотип, онај о брисачима ветробрана на српским крстопутинама, успут и о иним „урбаним рударима“. – Лакше је то рећи него учинити.

Да се зна, насловом и поднасловом *Тома Семафорција – социолошки портрет перача шофершајбни*, настојим да „очешљам“ сурову стварност жи-

вота типичног српског Рома.² Желим да му име разгласим, да му напишем посвету. Ко је неутралан у истраживању? Да ли онај коме је свеједно? Тај је незаинтересован, није неутралан. А ми смо заинтересовани и није нам свеједно. Херберт Рид (Read) (Rid, 1965:12) подсећа нас на једноставну чињеницу, коју многи потискују, међу њима и социолози одати квантификоманији: „Али ми поседујемо и осећајност поред чула, осећања поред разума.“

Пре но изложим полазне вођице проучавања, и да на почетку кажем: Одмах стаклоперачу, чије је крштено име и презиме Томислав Асановић,³ надевам надимак „Семафорџија“ и од ове реченице убудуће зваћу га Тома Семафорџија или означавати иницијалима ТС. То што Томислава именујем као Тому Семафорџију „у значајној мери одређује карактер, чак и биографију човека“ – изрече Сергеј Довлатов (2018в:31). Том обилазнику четвороточкаша на варошкој средокраћи могао сам ладно да припишем и више занатски придевак *Шофершајбновац*, јер је и он у сагласју с ковом делатности – има неку своју звучност, не и пробојност израза попут називља „Семафорџија“.

Прорадио је социолошки живац; годинама ме је копкало да сазнам каква је „травка“ тај упорни Ром: како се зове, који му је надимак, како то да се увек смешка, да ли од рођења криви, ожењен ли је, има ли потомство, одакле долази, куда иде, скучава, омета ли га нешто у послу (сем брза промена светла на сема-

² Формулацију о чешљању стварности користи Андре Куња (Cunha) (2018:10), португалски фриленс новинар – био директор Центра за португалски језик у Београду – позивајући се на књижевника Горана Петровића: „..., фикција претходи стварности, јер ако је стварност само врло пажљиво очешљана машта (ово је слика Горана Петровића у преводу на шпански коју Алфонсо обожава), онда је машта наша фризура када се ујутру пробудимо, након снова, пре него што нам се догоди стварност.“ (Алфонсо Круз [Cruz] је португалски писац, илустратор, синеаст и блузер.)

³ У Нишу је распрострањено презиме Асановић и има неколико великих фамилија. Шездесетих и 70-их година 20. столећа, када је бокс био врло популаран спорт, а Роми преовладавали у лакшим категоријама, то је презиме пронео Србијом, Југославијом, Балканом и Европом чувени боксач Адем Асановић Чавка. Он и ТС нису у сродству.

фору)...⁴ Томино свакојутарње излажење на раскрсје заслужује дубоко поштовање и о томе ваља приповедати. Оно јесте, питамо се, да ли би социолошки текст требало унапред да буде максимално програмиран? Наравно да не, али свакако би требало да буде контролисан.

Истражићемо да ли се према Томи Семафорцији поступа као према иним гланцерима, је ли га возачи осматрају „испод ока“ или радо примају? („Испод ока, пак, гледамо насмејане сиротане како нам прилазе са сунђерима како би пребрисали шофершајбне док на семафору чекамо да се упали зелено светло“ [Todorović, 2008a:101].) Има ли симпатије већине шофера? И много тога још!

Свестан сам тога да социолошко „племе“ увек захтева да пишете о „великим и узвишеним темама“,⁵ па ће поједини сумњичави социолошки сабрат можда зановетати о томе како је појава „брисач шофершајбни на саобраћајном сигнализационом уређају“ занемарљива и недостојна социолошког ангажмана. Ништа погрешније од тога! Призивам у помоћ Рендала Коллинса (Collins), светски утицајног социолога, који вели: „Човек постане завистан од тога да буде социолог. А та је активност следећа: посматрање света око нас, оног непосредног света у којем живимо и ви и ја, једним социолошким очима. Постоји социологија свега. Можете да отворите своје социолошке очи без обзира на то где се налазите или шта радите... Заглављени у саобраћајној гужви, можете изучавати корелацију између модела аутомобила и њихових налепница на бранику или пак врсте музике која туче из радија. Не постоји дословно ништа што не можете да видите на један другачији начин, само уколико отворите своје социолошке очи (Collins 1998: 2-3)“ (Kišjuhas, 2019:26).

Свако зашто има своје – зато! Тако и на питање, а поставиће га многи социолог и ромолог,⁶ зашто

⁴ Жарко Лаушевић констатује: „А, живот је непрегледна и непозната ливада, не можеш ти знати сваку травку“ (Станковић, 2018:50).

⁵ „Племе увек захтева да пишете о 'великим и узвишеним темама'“ (Simić, 2018:66). Чарлс Симић има на уму своју братију по перу.

⁶ Неколицина колега већ ме је одговарала да узалуд не трошим време „на то Циганче које не завређује социолошку пажњу“.

обрађујемо „простог и безначајног“ стаклоперача на раскршћу, одговарам зато што у најбољем изданку – Тома Семафорџија је ас међу перачима – сагледава се суштина типа одређене друштвене чињенице. На другом месту, и поводом моје монографије о Шабану Бајрамовићу, цару ромске песме (доживела два издања: 2018, 2019), исто вели Бранимир Стојковић (2018:50): „Услов за привлачење његове истраживачке пажње увек је двострук: треба да се ради о типичној и истовремено изузетној друштвеној појави. Површно гледано, чини се да се ова два услова међусобно искључују, али заправо није тако. Јер социолози знају да се тек у изузетном може сагледати типично (Веберов *идеални тип*) у пуном богатству свог испољавања.“⁷ Тома шофер-шајбновац је истовремено и изузетан и типичан.

Слутим да истраживање Томе Семафорџије може бити корисно за социологију и ромологију – можда једном неке ваљадне. Стручна критика ће пресудити да ли сам потрефио избором и да ли сам се препустио нерентабилном задовољству.⁸

У домаћој социолошкој књижевности мало је монографија, студија и чланака о маргинализованим групама и скрајнутим људима.⁹ То примећује и чак нас опомиње Београдски надбискуп Станислав Хочевар: „Социолози би требало да проуче посвећује ли се свим мањинама једнако целовита пажња. Јер знамо да свака дисхармонија ствара какофонију и неуравнотеженост“ (Živanović, 2018:V). Зато грабим прилику да социолошком оку, изучавајући врхунски изданак, приближимо незнатну потиснуту скупину перача ветробрана на српском раскрсју, на коју се досада није обраћала пажња – изузму ли се ретки извештаји у средствима за масовно преношење порука. И то с крајњом

⁷ Тај поступак потцртавају и други српски социолози (Буквић, 2019:95): „У том погледу, професор Бранимир Стојковић с правом назива Брку (Д. Б. Ђорђевића – Д. Б. Ђ.) научником који је маестрално овладао умећем социолошког *storytellinga*.“

⁸ Тако тврди Бранко Росић (2018:IV) за писање романа у Србији.

⁹ Стога похваљујем тематски број *Социолошког прегледа* (4/2019) о маргинализованим групама у савременом свету, који је као гостуредник припремила Милана Љубичић са Одељења за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

намером, с којом се и пишу студије случајева, „да би се саопштио аутентичан догађај, оживео природни језик једне ситуације, као и да би се и код читаоца пробудила реакција“ (Vol, 2009:1395).¹⁰

Да ли ће изучавање бити фетишизација нашег јунака и иних шофершајбноваца? Не, таман посла! Мада уз „мит“ о њему иде много више од рационалне социолошке анализе. Проучавање би требало да из социолошког угла дубински осветли, с једне стране, парадигматичан пример „урбаног рудара“ и изнесе на светлост дана истину о томе како се бројни припадници ниског слоја ромске етно класе – најсиромашнији од сиромашних – мукотрпно труде да би опстали и, с друге, да утиче и *одстрани* код већинског народа стереотипе и предрасуде о Ромима, како то блаже рећи, *заблуде да су, примерице, амали, ђубрари (ЖКП), задушничари, збирачи старе хартије и кутија, просјаци и бескућници, сакупљачи боца и ине пластике, сабирачи метала и старог звожђа, смећари на депонијама, таљигаши, „чистачи“ контејнера, улични свирци и перачи шофершајбни лентине и базала, нижевредни и друштвени отпад*.¹¹

Због свега тога сам Тому Семафорцију детаљно, упорно и дуготрајно посматрао кроз социолошко стакло (Млади Петер Хандке [Handke] је „тврдио да речи нису прозорска окна кроз која се гледа, него да се помоћу њих ствари могу *вртети*, чиме се најбоље илуструје њихова *друштвена улога*“ [Делић, 2019:30].). Већ годинама истражујем, не знајући за Хандкеову поезију, користећи скрозирање кроз социолошко окно, што је поступак социолошког уживљавања или разумевања упакованог у својеврсни социолошки *storytelling*.

Ред је при крају уводног слова да самонаведем оно што сам рекао у тзв. научном разговору с Драганом Тодоровићем (2019а:34): „Приказивачи и читао-

¹⁰ У Срба, и због историјског искуства, не би требало да згасну симпатије према избеглицима и апатрицима, бескућницима и маргиналицима свакојаког соја.

¹¹ Трбало би ухватити испреплетаност индивидуалног и социјалног. Шире у тексту Н. Г. Осипове „Диалектика социјалног и индивидуалног в социологији“ (2017: 116-132).

ци мојих научних монографија, студија и чланака већ су се свикли на чињеницу која говори о томе да се у изучавању одређене друштвене појаве не испомажем само социолошким оруђима и анализом. Користим и стих и песму, цртицу и запис, афоризам и анегдоту, сведочанство и новинцијски прилог, цртеж и карикатуру, фотос и видео-исечак...¹² Зашто рабим разне жанрове? Зато што ме не занима кабинетска и 'преписивачка', сувопарна и јалова социологија; њени производи који 'просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг'.¹³ Трудим се да не растерам читаоце.

И тако, миц по миц и идући социолошком линијом,¹⁴ заједно с Д. Тодоровићем, поче да се предметује моја замисао о изучавању и монографској обради нишлијског перача шофершајбни званог – Тома Семафорџија.

Ако успемо да одговоримо на добар део питања постављених на почетку истраживања, онда смо испунили задатак.¹⁵

У позадини социолошког портретисања Томе Семафорџије, нишког Рома, и издвајања димензија његовог портрета, стоји теорија интеркултурализма.

¹² Видети утицајну књигу Пјотра Штомпке *Визуалњна социологија. Фотографија как метод исследования* (2010).

¹³ У свом је научном пољу тога свестан и Слободан Владушић (Димитријевић, 2018:54): „Још у књизи *Црњански, Мегалополис* слутио сам да научни текстови из хуманистичких наука, чак и кад су изванредни, имају лошу особину да просто пролазе кроз читаоце не остављајући никакав траг. Слутио сам да је неопходно да, сем излагања, читаоцу покажемо да је то знање уско повезано с његовом егзистенцијом, да је важно за његов живот, да може, уистину, да промени његов живот и да га учини бољим и интензивнијим. А да би се показала и доказала та важност знања, морамо да на неки начин упослимо и неке друге жанрове: есеј, путопис, запис, анегдоту, све оно што знање може да повеже са животом.“

¹⁴ И залажући се за што више разумевајуће социологије, а мање сцијентизма и сувопарне науке о друштву.

¹⁵ Тако вели и несуђени писац, јунак романа Милана Оклопџића *Метро* (2014:27): „Ако нађем одговор на половину питања које поставим у књизи, ја сам обавио свој задатак, све остало је измишљање и лаж“.

Скоро, у једном уводу у ромолошке студије, одлучно се одредило – интеркултурализам је опште место ромологије као дисциплине у изградњи – „Вега између интеркултурализма и Рома јесте давнашња. Роми су парадигма интеркултуралности. Зашто? Зато што је практични интеркултурализам, независно од скрупулосних теоријских распри, нешто што Роми већ вековима живе, свугде са другим етносима и културама“ (Ђорђевић, 2010:22).

Портрет је формиран на основу деценијског примарног искуства истраживача. У том периоду смо скоро свакодневно посматрали понашање брисача шофершајбни на распутици, често разговарали на његовом „радном месту“ или за време пауза, фотографисали га у различитим ситуацијама,¹⁶ прикупљали основне податке о њему од сабраће му, која га добро зна, као и мишљења возача нерома. Присан, интиман опис лика Томе Семафорције изведен је у духу *thick description*¹⁷ Клифорда Герца (Geertz).

А да ли се догодило огромно непоклапање или приближно слагање увида, изложених на претходним листовима,¹⁸ до којих сам дошао деценијским свакодневним гвирењем кроз стакло аута у Тому Семафорцију и резултата систематског емпиријског праћења његовог рада преклане, које су спровели искусни истраживачи – Д. Тодоровић, Јелена Динић и Младен Митровић – читаоци ће установити читањем материјала из књиге *Тома Семафорција*, коју стављамо на астал социолошкој и широј читалачкој јавности.

¹⁶ Гордана Ђерић (2019) каза да „слика вреди више од хиљаду речи“, а Ч. Симић рече: „Фотографија приказује оно што не умемо да искажемо речима“ (Simić, 2018:25).

¹⁷ *Thick description* је заправо присан, интиман опис за који се залагао и примењивао Герц, најбоље и објаснио у чувеној студији *Антрополог као писац* (2010).

¹⁸ Ернесто Сабата (Sabato) право вели: „Поново имамо двојност пи-сца, двојност између онога што се замисли и онога што се оствари“ (Barone, 2019:XV).

ТОМА СЕМАФОРЦИЈА: СОЦИОЛОШКИ ПОРТРЕТ

*Томе Семафорције било је,
морало је да га буде,
на раскрсју – а где другде?*

Пишем о перачу шофершајбни свим изведе-ницама из ове речи, без којих није могуће да се дубље разуме Тома Семафорција, обитавалац Константинове вароши (сл. 1).¹⁹

Ево покушаја да се он (надаље скраћено: ТС) портретише кроз издвајање ниске особина, карактеристичних поступања, животних позиција и скицирања физичког изгледа:

- ТС јесте врло *занимљива* фигура. Моја социолошка „прича“ о Томи није вињета, како је рекао Џон Ленон (Lennon), „о незанимљивим људима који се баве незанимљивим стварима“²⁰ Наш стаклоперач унајмање спада у вукове уличног искуства.
- ТС као да има омеђену *територију* пословања: нити он прелази на нечију, нити му се ини мешају у работу. Није да није било покушаја убацивања на његов „посед“, али су сви насрти осујећени.²¹ Зашто га нико не помера са раскрсја? Неправедно би било склонити га с раскрсћа (сл. 2).

¹⁹ Рана верзија текста је штампана у *Социолошком прегледу* под насловом „Тома Семафорција“ (Борђевић, 2019:1636-1653), у тематској целини „Маргинализоване групе и савремени свијет“.

²⁰ Његов исказ преноси Зоран Пауновић (Paunović, 2018:92): „Песму 'Lovely Rita', ведру вињету о младој радници паркинг-сервиса, Ленон је сматрао једном од карактеристичних Макартнијевих песама 'о незанимљивим људима који се баве незанимљивим стварима' (попут, на пример, 'Eleonor Rigby'). Макартнијева склоност, међутим, да прича обичне приче из тривијалне свакодневице, суштински се и није толико разликовала од Ленонове постмодернистичке интровертности, која је сваку, па и најбаналнију личну тему сматрала достојном уметничке обраде.“

²¹ Ради упоређења ишчитати чланак Џона Кларка (Klark) *Скинхеди и магично оживљавање заједнице* (Борђевић, 2013:45–50) о томе како британски скинхеди „штите“ своју територију.

- ТС је *протежиран*, као да има моћне заштитнике. Социолог мора да се запита да ли неки стоје иза њега, држе га за перчин, тј. стискају у шаци, имају под контролом у својој власти. Ако их има, да ли га, какав је чест случај, они израбљују? Дели ли са њима зарађено? Који су рекеташки капацитети?
- ТС поприлично *зарађује* – сазнали смо из друге руке – чак и више него што је просечна плата у Нишу и на југу Србије. И да то контролишу они који му узимају проценат. Мора да плати, док му ромски рекеташки обезбеђују посао, то јест мирно обављање – нико не сме да га дира, а камоли да му конкурише или га истисне. (Баба америчког списатеља Џ. Д. Ванса [Vance, 2018:20] једном му је рекла: „Нема ничег беднијег него када сиромаш краде од сиромаша. Довољно је гадно и без тога. Савршено је сигурно да нема потребе да још отежавамо једни другима.“)²²
- ТС изгледа да неко *поткрада*, надгледа и узима му већи део зарађеног, тешко стеченог новца. Да не дође до забуне, не желимо да појединости о висини прихода и надзиратељима изађу на лице дана! То може да му шкоди – у посао социолога и ромолога не спада да наудре рањивој групи и убогом створу. (Поштујем методолошко правило које сам прописао у дискусији са Сагом Векман [Weckmann] и понудио га осталим ромолозима: „Рањивим етносима се не помаже изношењем негативних примера, поготову инсистирањем на њима. Нотирам неколико случаја о којима сам већ писао [Ђорђевић, 2005, str. 16–17]. Нешто се прећуткује због

²² Чарлс Буковски (Bukowski) (2014:130) слично закључује: „Лоша прича. Најгори грех на свету је кад бедник покушава да оробу бедника. Непријатељ је прилично очигледан, зашто бисмо слабили своје редове?“

закона, јер би ради изнетог податка неко био окривљен и кажњен. Ромологу није посао да раскринкава Рома џамбаса или коњокрадицу. Онај који му је незаборавно приповедао о једном нестајућем виду самоодрживости ромске културе, може именом и презименом допрти до јавности тек када га више не буде качио закон. Друго се заобилази због 'нецивизацијске ароме' како не би нанело срамоту конкретном појединцу и пољуљало његов статус у својти. Ромологу није посао да издаје еманциповану Ромкињу. Она која му је непревазиђено приповедала о паклу кроз који је прошла због 'раног' губљења невиности, односно непоштовања једног конзервативног обичаја ромске културе, може именом и презименом доспети у јавност тек када заснује породицу, доживи старост и буде поштована као мајка. Треће се свесно забашурује због тога што је јавно мишљење неспремно да га прими и уважи. Ромологу није посао да потенцира енормно богатство неколицине Рома. Они који су му искрено приповедали о томе како су се окористили на рачун културе беде својих саплеменика, могу именом и презименом стићи до јавности тек кад се убоги мало издигну изнад дна. *У ромолошким истраживањима полазиште мора бити хуманистички ангажовано*“ [Ђорђевић, 2014:109].)

- ТС је пуки *сиротан* и потиче из најнижег социјалног круга. Неимаштина је породична традиција и у његовом дому могу се видети најгори знаци сиротињства. Томини су урођени у беду. За разлику од многог Рома, он не подноси и не мири се са незамисливим сиромаштвом које подрива сваку људскост и урушава душу.²³

²³ Белетрискиња Јелена Ленголд социолошки закључује: „Осетила сам разлику између појмова *сиромаштво* и *беда*... Сиромаштво је кад немате новца, а беда почиње да вам урушава и душу“ (Вујачић, 2019:54).

- ТС попут радишне му сабраће покушава нешто-нешто да би *преживео*. Његово нешто-нешто се ипак разликује од већине покушавалица јер је, све су прилике, уносно. Нешто-нешто а уносно!
- ТС не мами *сажаљење*! Самохрани се; не јури на шалтер нишког Центра за социјални рад да му нељубазна намештеница „удели“ цркавицу као ромском убожјаку. Да ли је друштвено пожељније да Семафорџија буде социјални паразит, џепокрадица и жицар, или да се самоиздржава рмбачећи својим двома шакама? Он није безделник, већ запосленик.
- ТС многи Ром *завиди*, јер „жетва“ пара од камаре муштерија некад је толико обилна, да му се може позавидети. А завидљивци су остали урбани рудари: ини брисачи стакла и препродавци на бувљаку²⁴, ђубретари и контејнераша, рабације и амали, скупљачи гвожђурије и пластике, боца и старе хартије – да не спомињемо просјаке. Многи би да га изгурају с раскршћа.
- ТС је у приликама својеврсне *међуупућености* с власницима четвороточкаша. Њему је прање занат и извор преживљавања, њима је због оптерећености послом он добродошао, јер често немају времена да отерају ауто у перионицу, и решава им „проблем“ љубимца.
- ТС је омиљени градски *лик*. Изобилно користећи мишљења другара, пријатеља, познаника и случајних пролазника који су се додиривали с перачем на крстопутини Моста младости, жили куцавици нишевљанског промета, преносим да се у длаку слажу око тога да им је Семафорџија драга фигура, да га скоро никад

²⁴ Детаљније о томе у књизи *На коњу с лаптопом у бисагама* (Ђорђевић, 2010:113–129), у одељку „Роми на бувљаку“.

не одбијају када се и без питања налакти на хаубу и крене с хигијеном, био плаћен или не, да их очас развесели искреним смешком и барем на трен им поврати добро расположење после суморног радног времена и препирке с наругашеним шефом, нељубазном касирком у успутном дућану или смотаним точиоцем горива на НИС-овој бензинској постаји.

- ТС ретко ко *стигматизује*, премда обичан свет у Србији, не упознавши их и имавши овлаш додире, олако и оштро збори о семафорцијама, сопственик је жилавих предрасуда. Често их осуђује, заборављајући поуку Фредерика Лордона (Lordon) (2019:5), француског економисте, по којој „(је) 'осуда' одувек била најбољи начин да се покаже неразумевање...“ Када возим неког мојим колима и пролазимо Томином трасом, онда ми кадикад који од њих натукне некако овако: „Види Брко ово Циганче, понаша се надмено и никога не зарезује као да је раскрсница његова прђија, као да му је ханума богата прђијашица.“ То је лажно стечен утисак и подложни су му они који ретко пролазе туда.
- ТС није *пржљав*, нит је дрзник. Није препирач с нељубазним шоферима и онима који му одбијају услугу. Очеvidно је израстао из доброг корена.
- ТС је врло *проницљив*. Ту његову особину, која завређује поштовање, многи су запазили. Ево причике Белопаланчанина Бранислава Митића, који четири десетлећа живи у Берлину и који сваке године барем месечно дан-издан прелази бувљачку раскрсницу: „Здраво Драгане, радује ме што могу да допринесем истраживању о Томи Семафорцији. Овом приликом испричаћу ти мој доживљај са Томом. Био сам с Брацом у колима и на 50 метара од семафора видели смо Тому како са великим пожртво-

вањем прилази аутомобилима. Браца ми рече да не прилазим семафору, тј да направим растојање између мог аутомобила и претходног тако да Тома изгуби вољу да направи 15 корака до мог аутомобила. Одмах сам прихватио Брацин савет и посматрао Тому како ће да реагује. Његова реакција, експресно схватање ситуације, потискивање осећања разочарења и непростествовање учинило је то да се код мене створио трајни *респект* према Томи. То се десило пре три-четири године. Ја сам прелазио преко тог семафора безброј пута после тог догађаја. Више никада нисам правио то растојање, али Тома ме је запамтио и када стојим у колони испред семафора Тома пролази поред мог аутомобиле и види ме, али не прилази да пере шофершајбну. И тада имам осећај, када се сретну наши погледи, онда оживи поново та сцена коју сам горе описао. За мене је то један од доживљаја који се трајно меморишу...²⁵

- Јес', ТС се *нуди*, али се не натура, не намеће – у то смештамо део његовог успеха. Он није вребач аутомобилиста. Стиже свуда, не ландара се док је на прометници. Није готован као приличан број истоплеменика и припадника већинског народа. Само једном сам спазио преуморног Семафорцију, дремљивог и испруженог као клата на цокли Мартиријума. Немати он времена за доконлук. Јесте да напорно дела – више од осам сати проводи на крстопутини, али, будимо праведни, његова работа није толико тежачка попут ноћнополивачке; није радни ноћобдија.
- ТС није *пробирљив*, већ *прибирљив*. Не бира кола према регистрацијама, да ли су странска

²⁵ Електронско писмо: From: Branislav Mitic [mailto:mitic.branislav.berlin@gmail.com] Sent: Friday, August 31, 2018 2:46 PM To: 'Dragoljub B. Djordjevic' Subject: Toma Semafordzija i ISPOVEST.

или нашинска, јефтина или скупа, половна или новцијата. Показује једнаку меру према свим типовима аутомобила. (Друкчије поступају скопске семафорције: „Брисачи обично иду на кола са страним регистарским таблицама, луксузнијим аутомобилима, у нади да би добили надокнаду за свој рад.“²⁶) За њега је главно да навиру аута и зато кипти од осмеха кад спази подуг ред четвороточкаша.

- ТС не *протестује*. И нема разлога: полиција га не дира, с возачима сјајно споређује. Зато се буне стаклоперачи у другим местима, попут оних из центра Шумадије: „КРАГУЈЕВАЦ – Несвакидашњи протест одржан је данас у Крагујевцу, у центру града на раскрсници код Великог парка, где су се окупили незадовољни перачи шофершајбни, који су захтевали да им се омогући рад. Перачи шофершајбни годинама уназад су део најпрометнијих раскрсница у Крагујевцу, а питање је да ли ће тако и остати, јер им, како наводе, полиција не да да раде, па су неки од њих јутрос ступили у штрајк глађу. Већина од њих на овај начин издржава своје породице и не види начин како ће то радити убудуће.– Перем шоферке већ неколико година и мислим да је ово поштен посао. Не крадемо, трудимо се и не смарамо возаче. Ко хоће – хоће и плати колико жели. Од овога се издржавамо и не видим на који начин ћемо убудуће зарађивати – каже један од перача шофершајбни (16. мај 2016).“²⁷
- ТС *ради* оно што воли или *воли* оно што ради. Парафразирамо Хуана Октавио Пренса (Prenz), аргентинског писца на адреси у Трсту, који не-

²⁶ Извештај Ружице Цацановске (From: Ruzica Cacanovska [mailto:ruzica.cacanovska@gmail.com] Sent: Wednesday, November 14, 2018 12:16 PM To: brkab@junis.ni.ac.rs Subject: Re: Information! Брка).
²⁷ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-ne-dajunam-da-radimo-teraju-da-krademo/>

како тако вели: „Најважније је радити оно што се воли, а ако се то нема, онда мора да се воли оно што се ради.“

- ТС *уме са четком* од детињства... Рано је почео да се својски труди и обезбеди кору хлеба за фамилију и себе... Извежбао се до те мере да у исто време хитро брише ветробранско стакло, гледа у семафор, комуницира с возачем, дели осмехе пролазницима, стигне да покупи награду и не укочи промет (сл. 3), „што савршено показује изванредну интелигенцију, брзину, покретљивост, довитљивост и симултаност“ (Капор, 2019:21).²⁸
- ТС работа није толико *олака* попут рамацијске, ако уопште постоји лак занат, није ни тешка као таљигарска или ђубретарска – негде је између. Док рамација урамљује уметничке слике, фотографије, гоблене... у миру затвореног простора своје скромне радњице, дотле семафорцију на отвореноме пржи сунце, полива дажд и засипа суснежица (сл. 4), али може да се склони и одложи обавезу јер нема пријављену делатност и не гањају га порезници, а рабације су, уједно и претоварачи терета који превозе, условљени погођеним послом и исплатом по обављеном раду, као што за чистаче улица и сакупљаче секундарних сировина „нема одмора док траје обнова“. – Перач шофершајбни није тек, или не би требало да буде, фолирање од занимања.

²⁸ Такве особине Момо Капор (2019:21) приписује домаћим банкарским намештеницама: „За разлику од њих, наше банкарске службенице су генији Наполеоновог типа. Док чекате на новац, службенице у нашој банци куцаће једном руком рачун, а другом на компјутеру, док ће телефонску слушалицу придржавати брадом и мирно разговарати са неким о томе да су се у Булевару појавили женски мантили упола цене. Успут ће кувати кафу на решоу у фиоци, пушити и објашњавати се са странкама док завршава доручак.“

- ТС посао је *потцењен*, као што је одавно презрен и омаловажен ковачки занат – ромски идентитетски амблем.²⁹ (Постоји изрека „Где су орач и копач, ту је и ковач“. Нема више ни орача ни копача – затрше се и ковачи.) Да неко не помисли како је прање стакла на возилима лепршава занимација. Далеко од тога: испирање шофершајбни заморан је посао.
- ТС није *љутитиша* и баксуз. Њега изузетно можете затећи нерасположеног, никада тужног онолико и онако „као циганска капела у празној кафани“.³⁰ Умилан је чова, не позер, и никада, баш нити једном, нисмо га затекли нарочушеног, намргођеног и љутитог. А свакодневица жуља ли га жуља!³¹
- ТС наравно да *не љуби* скомрације, оне који у ладици аутомобила намерно скупљају метални ситниш, увек имају два, пет, 10 или 20 динара, спремни да га „чaste“. Да не би случајно морали да се испрсе папирном банкнотом од 50 или 100 динара. Хајде де, једни цицијаше и кроз прозор му тутну металне монете – жуту петобанку или ти белу десетодинарку – но ту су и они који баш шкртаре, који се праве „блесави“ и не пруже му ништа, никакву цркавицу.³² Зато он, како га бог дао, без обзира на поступак возача тврдица, свакога послужи.

²⁹ У својој посвети деди, старом врањанском ковачу, Симон Симоновић (2017:14) вели: „Данас је овај занат презрен и омаловажен, њиме се углавном баве Цигани.“

³⁰ Сјајни изрицај Борислава Михајловића Михиза из једног фрагмента његове прозе (2018:59).

³¹ Мирјана Уакнин, преводилац романâ Патрика Модижана (Modiano), спомиње једног његовог књижевног лика: „Онога који нас подсећа да ничија свакодневица није сачињена само од хероја или победника“ (Уакнин, 2018:4).

³² „Наравно, у томе постоји велика доза аморалности. Такав је сваки поступак у чијој основи лежи одбрамбени механизам“ (Довлатов, 2018:30).

- ТС се *не срами* свога посла. Да ли би његови клијенти требало да се стиде што му „подмећу“ своје штрокаве шофершајбне? (Анонимни читалац замера Петеру Хандкеу: „Допустио је себи да своје прљаве ципеле подметне на чишћење сиромашном чистачу ципела“ [Radaković, 2019:206].) Не! Никако! Њих би требало да гризе савест ако га било колико „мршавом“ свотом динара не „чaste“ за поштено обављену раду.
- ТС ретко кад *дрезди* на семафору, покарабаси се с муштеријама или не дај боже да склизне у екстремну ситуацију да га неко одалама. Није као остали нишки стаклоперачи, међу којима су нарочито малолетници склони крупним инцидентима.
- ТС није доконција, *не тутунише*, јер кад би дуванисао – работа би трпела! Нерентабилно је то задовољство, односно луксуз за некога који се упиње да скрпи коју парицу и раскида алку по алку сиротињске културе. Није потуцало као нека му сабраћа, не дешава се да одоцни на раскрсје, малчице радне и којекуд ошестари.
- ТС руке *не краси* компјутерска, нити дунђерска као лопата шакетина, али није да није да нема подебљане прсте прилагођене перачком занатству.
- ТС није *сувоњав*, није жгољавко, него је добро попуњен, има га онако здепастиг. Једино што заноси једном ногом.
- ТС не *фушари*. Опремљен је свим потребним радилима и одговарајућим течностима за коректно обављање посла: увек су на располагању неколико канти с обичном водом, пачавре и приручне четке, разноврсне хемикалије и флашице за прскање (део тога оставља поред

семафорског стуба да преноћи, вредније ствари носи кући; воду захвата код Јагодинмалаца, ту недалеко од комшија). Стекао је изврсну спретност у брисачкој работи, што му омогућава да за трен изврши једно прање предњег и задњег аутомобилског стакла, хитро покупи награду – новце – и пређе на следећа кола; и све тако док се на семафору не упали зелено светло.

- ТС није ни *алжавко*. Иако се занима прљавом работом гланцајући замазана стакла, не одаје запуштеног момка, напротив – врло су му уредни обућина, одећа, руке и лице.
- ТС малкице је *спадало*, враголаст делија, спреман на шалу мимиком, гестом и полутласом; који пут изведе какву перачку егзибицију – као да репује, свагда измами осмех, цери се и подноси недаће и тежачки посао као да има све време овога света?
- ТС је донекле *невољник*, полумутав и малцне шепав. Да мука буде већа, клецаво хода. То га нимало не осујећује да се радно ангажује и изабере праву меру тога. И његова гланцера брата уме да не претера у послу. Невероватна вест, 11. новембра 2013, нашла се на сајту Нишке телевизије: „Уколико сте се надали да ћете на некој од раскрсница у граду добити брзинско прање шофершајбне или сте се припремили да инстинктивно одмахнете руком, највероватније ћете остати ускраћени и за једно и за друго. Празник је, изгледа, и за већину уличних перача прозора, па ћете их данас тешко наћи на радном месту.“³³ Изгледа да и стаклоперачи имају „запрешне дане“!

³³ <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

- ТС је схватљиво малкице *страшљив*. Када сам га питао да са својим истраживачким тимом намеравам да проучим његову работу и спре-ним монографску студију, у којој ће бити „гла-вни лик“, без зазора је прихватио. Касније, ме-ђутим, када су га помоћници снимали на рад-ном месту, и када их је запазио, помислио је да смо ми неке уходе испред одговарајуће државне институције. Наравно да се највише плашио да нисмо из МУП-а, зорт му је од плаваца, те је ње-гов коментар био да не жели да заврши у апсу.

Речју, Тома Семафорција је „докторирао“ на шо-фершајбни – тврдо стојим иза ове изјаве – перјаница је међу стаклоперачима, надраста обичне гланцере које свакодневно срећемо по српским варошима. Није откривалац посла званог брисач шофершајбни – *он је само најбољи изданак тог рода, идеални тип*.

Тома Семафорција и његов „безазлени“ позив, зачудо, *нису занимљиви* ни локалним средствима за масовно преношење порука, а прича о томе сигурно би била довољна за документарни филм.³⁴ Семафорција јесте много тога, понајмање је затурен лик за којим треба да се трага и до којег се тешко долази. Ено га, окапава на распутици, ишчекује да га неко замети и обележи новинцијском репортажом или телевизиј-ским записом. Нема нам друге, неће *press* – хоће со-циолози!

³⁴ Мери Билић (2018:5), критикујући медије, такође примећује: „Заниљиво је да ТВ репортери врло брижљиво воде рачуна о томе да кад праве прилог о неком 'безазленом' старом занату који изу-мире, радионици или продавници бомбона или ратлука или ста-рој госпођи која поправља кишобране и која је у некој уцерици у коју уђе једва десетак муштерија дневно, ничим, па ни сликом ни-пошто не открију у којем се делу града налази. Или, не дај боже, улици. Ваљда да их гледаоци којим случајем не пронађу а ови да се не обогате.“

ЈОШ СОЦИОЛОШКИХ ЦРТИЦА О ШОФЕРШАЈБНОВЦИМА

*Ја живим не радећи,
он ради не живећи.
Чарлс Буковски*

Семафорције у окружењу. Многи Србин је уверен да је прање шофершајбни специјалност српских Рома. Диви им се: Како се само досетише да на још један начин дођу до *дењги*, измислише, јер су ладолежи и дембели, лаку зараду малтене кроз забаву? Оно, колико се чинило парадоксално, они воле (или су приморани) да се баве пословима које не контролишу Гаџе, што јесте одлика *gromanipe-a*, и у томе су успешни.³⁵ Сетимо се само бувљака у настајању – Ко је с почетка тамо „царовао“?: „Роми се, у тако оштрој конкуренцији, сматрају 'највреднијим' продавцима: одвајкада на маргинама, окружујућим народима су сопствени, проказани стил живота са улица наметнули као образац успешности ван легалних токова привређивања. Они су *оличење бувљака – он је 'огледало српске економије'*“ (Ђорђевић, 2010:114).

Они нису зачетници перачке работе, која се одавно јавила с првим бензинским постајама и коју и данас на њима успутно обављају точиоци горива или привремено унајмљени омладинци – ђаци и студенти – да би увећали џепарац. Таквих брисача имамо у целом целцатом свету, и у високо развијеним земљама, попут Сједињених Држава, у којима то није тако лоше плаћен посао. (Пишући о нама као купцима скупих „крпица“ у иностранству, луцидни Момо Капор [2018:21] се чуди: „Како смо дошли до њих, кад су нам плате мање од оних које примају брисачи шофершајбни на њиховим безинским пумпама?“)

Роми нису покретачи ни гланцања аутомобилских стакала на семафорима. То су, примерице, све донедавно у САД радили Афроамериканци, а сада у Грчкој или Италији избеглице.

³⁵ Више о *gromanipe*-у у мом уводу у ромолошке студије *На коњу с лаптопом у бисагама* (2010:74-95).

Тако испада да српски Роми нису ексклузивци. Њихови истоплеменици из бивших југословенских република више-мање занимају се том активношћу. Моје интересовање за шофершајбновце, захваљујући социолозима из главних градова, слило се у следеће извештаје:

Семафорција ни за лек у Љубљани и Загребу

Миран Комац,³⁶ Љубљана (Словенија):

- „Побратиме драги, не сећам се да би икад у Љубљани видео такав начин чишћења ауто-стакала. На семафорима сигурно не. Мислим да би одмах интервенирали редари и полиција. Понекад се нађу на бензинским пумпама студенти/студентике, који перу шофершајбне. Раде преко лета или викендом да нешто зараде. А то нису Роми. Распитаћу се код колега и пријатеља да ли се они можда сећају 'перача ауто-стакала'. Ја сам лично такав начин зараде видео само у Риму и Атини. Само добро желим, Миран“ (From: Miran Komac [mailto:miran.komac@gmail.com] Sent: Sunday, September 02, 2018 3:10 PM To: Dragoljub Djordjevic Subject: Re: Brkina molba).
- „Побро, вртим телефон и питам за Роме чистаче прозора на колима. Нико се не сећа чистача уопште. Словенци не познају Роме, веома мало долазе у контакт са њима. За Словенце је све што је тамније 'од здола'. Да поновим, чистача прозора на аутима у Љубљани никада није било! Ни Словенаца, ни Срба, ни Рома. Ако би ико имао такву жељу и интенцију срео би се са полицијом у року од 5 минута. Ја мислим, да то важи и за друге градове. У Атини сам био 78, у Риму 80. и 83-84. Да ли су били чистачи Роми не знам. Мени су деловали као дечаки који желе нешто да зараде“ (From: miran.komac [mailto:miran.komac@gmail.com] Sent: Sunday, September 02, 2018 9:18 PM To: Dragoljub B. Djordjevic Subject: RE: Brkina molba, nanovo).

³⁶ Социолог, редовни професор Универзитета у Љубљани.

Иван Маркешаић,³⁷ Загреб (Хрватска):

- „Било је, али више нема. Нисам их посљедних година примијетио у Загребу. Чинили су то Роми“ (From: Ivan Markešić [mailto:Ivan.Markesic@pilar.hr] Sent: Sunday, September 02, 2018 12:12 PM To: Dragoljub B. Djordjevic Subject: Re: Brkina molba/опет).

Прилично је семафорција у Сарајеву,
Подгорици и Скопљу

Иван Цвитковић,³⁸ Сарајево (БиХ):

- „Рома се могло видјети раније и сада на сарајевским раскрижјима. У Сарајеву, иначе, живи више Рома него у другим градовима Босне и Херцеговине.

Вријеме у Сарајеву зна бити тмурно и магловито, колници мокри (и прљави) па се и шофершајбне брзо упрљају. На градским раскрижјима (код железничке станице, Социјалног, у Неџарићима, на Отоци...) стварају се прометне гужве, редови аутомобила чекају на пролаз (или скретање). Згодна је и тад прилика за пераче шофершајбни. Од прољећа до ране јесени. Особито у љетним данима кад је Град пун туриста.

Некад су то радили, углавном, тинејџери из сиромашне ромске популације. Осиромашење друштва довело је до тога да сада међу њима има и припадника неромске популације. Не питајући возача за допуштење, прилазе аутомобилу и чисте шофершајбну. Пластична боца воде и мали ручни џогер и шофершајбна је за неколико десетака секунди очишћена.

Наравно, очекују за урађено и новчану награду. У начелу, буду награђени, најчешће једном конвертабилном марком (0,5 €), мада има и возача који се праве као да се ништа није догодило.

Тешко је процијенити има ли на раскрижјима више младића који чисте шофершајбне или младих Ромкиња са дјететом у наручју које иду од аутомобила до аутомобила, испружене руке, тражећи од возача милодар (или траже новац за храну). Сара-

³⁷ Социолог, редовни професор Свеучилишта у Загребу.

³⁸ Социолог, академик АНУБиХ.

јево је град који, према попису становништва из 2013. године, има 341.673 становника (1991 – 429.672) од којих 82,12% чине Бошњаци-муслимани. Знају Ромкиње да у религијској култури муслимана постоји садака – необвезујући, препоручен начин даривања сиромашних. Особито су руке испружене за садаку петком када је џума (тад се Ромкиње селе с раскрижја у улице ближе џамијама).

У новије вријеме на већим раскрижјима појављују се и одрасли Роми који о врат извјесе прслук на којем су мириси за аутомобиле, папирне марамице – чак и цигарете. Нуде то возачима по минимално вишим цијенама него што су цијене тих артикала у радњама.

Ромкиње из нешто боље стојећих обитељи (средње доби), на раскрижјима код Отоке, Социјалног и на мосту Дрвенија, по приступачним цијенама, продају доњи веш (производи из Турске). Газде, чију робу најчешће продају, држе робу у паркираним аутомобилима а изнесу само по неколико примјерака на импровизиране 'штандове' (веће картонске кутије). Кад наиђу полицајци оне се склоне (побјегну иза првог угла зграде), а касније наставе с продајом.

То би, укратко, била слика са сарајевских раскрижја. Сарајево, сијечањ/јануар 2019. године“ (From: Ivan Cvitkovic [mailto:ivo.cvitkovic@yahoo.com] Sent: Thursday, January 24, 2019 9:04 AM To: Dragoljub V. Djordjevic Subject: Prilog).

Владимир Бакрач,³⁹ Подгорица (Црна Гора):

- „Уважени професоре,
По договору, спремио сам кратак извјештај о 'семафорцијама', који сте тражили.
У пар наврата сам затекао 'семафорције' у Подгорици (у Никшићу их нема), и разговарао сам са једним, који се у том моменту затекао на семафорима, а за потребе извјештаја који сам спремао за Вас.
Распитао сам се, а и сам сам се увјерио да 'семафорција' има само на једној раскрсници у Подгорици. Уједно, то је и најпрометнија раскрсница у граду, па претпостављам да је та концентрација на најфреквентнијем мјесту, условљена и најбољом зарадом. Раскрсница се налази у близини Римског трга, где

³⁹ Социолог, доцент Универзитета Црне Горе.

је лоциран и највећи број министарстава, а недалеко су технички факултети. Дакле, веома фреквентно мјесто, гдје се, у вријеме саобраћајног шпица, дешава да док прођеш семафорску баријеру, возачи чекају и треће зелено свијетло. То нам говори, да 'семафорције' воле да раде на том мјесту, будући да имају времена за манервисање, без велике журбе. Колико сам примијетио, ријеч је искључиво о особама ромске популације, махом тинејџерског узраста, од 10 до 17 година, отприлике. Дјечак, са којим сам разговарао, имао је 13 година. Најчешће су мушког пола.

У неколико наврата сам посматрао како су примљени од стране возача и утисци су доста дивергентни. Крећу се од љубазног пријема и одобравања, до негодовања. Онолико колико сам ја могао да видимо, то негодовање се испољава једноставним затварањем стакла и игнорисањем. Нијесам примијетио да су превише напорни и нападни, али јесу некада навалентни. Када приђу аутомобилу, не питају да ли треба опрати стакла, једноставно приђу и раде свој посао, потом долазе по новац. Примијетио сам, не знам да ли је то Вама интересантно, да се веома често налазе и на паркинг-мјестима, уз тржни центар, помажући људима да нађу паркинг-мјесто, па и за ту услугу траже новац.

Из разговора који сам обавио са дјечаком, сазнао сам да им на семафорима, појединци, за услугу удијеле новац. За праће шофершајбне, појединци им удијеле 0,20–2,00 €. Овдје бих нагласио и један, можда за Вас, интересантан податак. Наиме, људи би можда помогли много више, да не постоји опасност од злоупотребе. Наиме, родитељи их шаљу да зарађују на тај начин, најчешће отац, како би имао новца за алкохол. Због тога су људи врло скептични и неповјерљиви. Чуо сам, али, немам поуздану информацију, да неријетко и раде за некога. Такође, ријетко када прихвате неки поклон (у виду хлеба, или нешто за јело), траже искључиво новац.

Нијесам имао прилику да примијетим да их било ко тјера, па ни полиција. 'Семафорције' најчешће раде по лошијим временским условима, најчешће по киши, а неријетко и по лијепом времену. Како сам сазнао од дјечака са којим сам разговарао, не раде баш по цијели дан, него у дијелу дана када је саобраћајни шпиц, а неријетко и дуже. Примијетио

сам да су ове године знатно ређе на семафору, у односу на раније године, барем до сада. Моја је претпоставка да мала зарада условљава ту промјену, у односу на раније, али, наглашавам, треба пратити како ће се то одвијати током зимских мјесеци. Сазнао сам и још један, мислим, за Вас интересантан податак. Наиме, од дјечака сам сазнао да преко љета нијесу у Подгорици, већ иду за Будву, тамо је, каже, много већа зарада, наравно, током љета и туристичке сезоне. Дакле, током љетњих мјесеци, нијесу у Подгорици.

Сазнао сам и да их има у Тирани, тамо су најчешће преко љета. То је све што сам сазнао.

Толико од мене, ако је потребан још неки податак, биће ми задовољство да помогнем.

Користим прилику да Вам се захвалим на савјетима и сарадњи. Срдачно Вас поздрављам и надам скором виђењу. Поздравите моје драге колеге из НИША“ (From: bvladimir [mailto:bvladimir@t-com.me] Sent: Sunday, December 02, 2018 1:57 PM To: brkab@junis.ni.ac.rs Subject: semafordzije).

Ружица Цацановска,⁴⁰ Скопље (С. Македонија):

- „Поштовани колега, у Скопљу је некада више некада мање, али у континуитету регистровано присуство Рома, као брисача шофершајбни... У местима где их има са њима иде и прошење, мајке са децом, итд. Ту су они мало наметљивији да вам избришу шофершајбну и да пошто-пото наплате. Била сам присутна (пре више од десетак година) на једној сцени када је брисач шофершајбни био јако агресиван према жени-возачу која је испред мене стајала на семафору и која вероватно није дала неки динар, или не знам, нагађам... Била је сама, а Ром је био агресиван и ногом је ударио на врата њеног аутомобила. Сличан агресиван испад нисам видела, па се овај случај може сматрати за инцидент. Брисачи обично иду на кола са страним регистарским таблицама, луксузнијим аутомобилима, у нади да би добили надокнаду за свој рад. Обично су брисачи млађи, често и малолетни. То је бриф мојих запажања. Ако било шта треба, фото или слично,

⁴⁰ Социолог, редовни професор на Институту за социолошка и политичко правна истраживања у Скопљу.

само ми пишите. Поздрав из Скопља, Ружица“
 (From: Ruzica Cacanovska
 [mailto:ruzica.cacanovska@gmail.com] Sent:
 Wednesday, November 14, 2018 12:16 PM To:
 brkab@junis.ni.ac.rs Subject: Re: Information! Брка).

Поновимо да брисачи аутомобилског стакла на распућу нису српска особеност, већ балканска. Запатили су се у околним државама, ту и тамо опстали, негде су их и затрли. Покушај да се распростру по западним друштвима је осујећен. Пример: Немци к'о Немци, који су Томину браћу по крви и сналажењу „увезли“ уласком Румуније и Бугарске (у којима има два-три, не ли и више, милиона Рома) у Европску унију,⁴¹ одлучно су стаклопераче трајно склонили са прометних раскршћа, саобраћајних острва, кружних токова и семафора.

Гле изненађења! Да човек не поверује да гланцера има и у Сједињеним Државама, тој извиканој земљи, у којој су они достигли врхунац 80-их година минулог века у Њујорку. Такозвани сквици мен (*squeegee*⁴² *men*)⁴³ функционисали би тако што би се неколико њих окупило око аута на семафору и најчешће само опрали ветробранску срчу. Ово је додуше често рађено без дозволе, офрље, још би тражили да им се плати, а неретко би и претили возачима разбијањем шофершајбни и сличним стварима. Изгледа да су постали голем проблем, па је 107. градски отац Велике јабуке Руди Ђулијани (*Giuliani*), који је началствовао од 1. јануара 1994. до 31. децембра 2001, решио да их „почисти“ с распутица – и успео је у томе за време свог мандата.

⁴¹ Није да нема и српских Рома (Афоризам Љубисава Грујића Грује [2020:20]: „Цигани лете у небо“, легендарни филм... 'Остали отишли у Беч', наставак...“

⁴² Сквици је алатка за брисање прозора, коју ми просто зовемо брисач.

⁴³ Постоје различити називи на енглеском говорном подручју. У Канади их зову *squeegee kid* (дете) или *squeegee punk* (пробисвет – нарочито у Монтреалу), а у Лондону *squeegee merchant* (трговац), зато што су нудили и друге ствари поред прања шофершајбни, попут ружа или новина.

У књизи *Вођство*⁴⁴, Ђулијани је описао да је његов метод за уклањање шофершајбноваца био хапшење. Перачи које су полицајци хапсили били су пуштани одмах из апсане јер у то време брисање шофершајбни није било незаконито. Како би спречио њихово поновно појављивање на плочницима великог града, Ђулијани је дао инструкције органима реда да семафорције хапсе због прелажења улице мимо пешачког прелаза или на црвено светло у недостатку бољег повода. Данас их практично нема на улицама, а ретки случајеви делују као реликвија из давнашњих времена.⁴⁵ (Године 2001. канадски режисер Данијел Крос [Cross] снимео је документарни филм под називом *S.P.I.T.: Squeegie Punks in Traffic* [*Перачи шофершајбни у саобраћају*] о перачима у Канади. У филму један од шофершајбноваца који се тим послом бави још од своје 14. године носи са собом камеру и снима свој живот: дневне активности, тешке услове у којима ти клинце живе, константни полицијски прогон, итд. Линк о филму: <http://spit.ca/index.main>. Перачи се могу видети и у следећим филмовима: *Suicide Kings – Покер краљева* [1997], *The Fugitive – Бегунац* [1993], *Happy Gilmore – Хепи Гилмор* [1996], *I'm Gonna Git You Sucka – Имам те, гњидо* [1988], итд.)

ТС, распутица, семафор и кружни ток.

Да разрешимо бар неку од заблуда које прате пераче стакла на аутима.

⁴⁴ Guliani, Rudolph W., Kurson, Ken 2002. *Leadership*. New York: Hyperion.

⁴⁵ Видети: <https://www.nytimes.com/2010/10/04/nyregion/04squeegie.html> (превод наслова чланка: Уз брисач [сквици] и осмех, реликвија разуздане прошлости брише даље) или <https://nypost.com/2015/07/19/squeegie-man-is-citys-latest-blast-from-the-past/> (превод наслова чланка: Перачи шофершајбни су последњи градски блесак из прошлости), и кажу да их полиција не дира више (сквици мен Џим у другом чланку). Додуше, Њујорк Пост у овом чланку тврди како се њихов број поново повећава: <https://nypost.com/2014/08/07/squeegie-men-are-back-and-terrorizing-city-streets/> (превод наслова чланка: Перачи шофершајбни су се вратили и поново тероришу градске улице).

Многи возач, поготову пешак, (не)поштујући семафорску сигнализацију, чија су му се правила најзменичне измене зеленог, жутог и црвеног светла претворила у рутину дневног пулсирања урбаног живота, малокад се запита о томе каква је то направа, када настаде, ко је створи и, битније, шта стоји у позадини њеног функционисања. Ко је откривалац аутоматског семафора? Ево сажетог одговора: „*Герет Морган* * Герет А. Морган, Афроамериканац, изумео је аутоматски семафор 1902. године. Једног дана Морган је присуствовао саобраћајној несрећи у којој су се сударили аутомобил и коњска кола. Овај догађај га је подстакао да направи револуционарну справу, која је до данашњих дана спасла многе животе. Године 1923. патентирао је овај изум, а након тога га продао корпорацији 'Ценерал електрик'. Први семафор, који није био аутоматизован, постављен је испред зграде парламента у Лондону, 1868. године“ (Аноним, 2018б:30).⁴⁶ Први семафор у Србији је постављен 1939. године на раскршћу улица Краља Александра, Краља Фердинанда (данас Кнеза Милоша) и Таковске.

Читава филозофија и њена грана семиотика, која се бави проучавањем знакова, леже иза замисли семафора. Тома Семафорција, коме је он претпоставка за обављање посла, никада неће апсолвирати да се семиотика дели на семантику (изучава однос између знака и онога што је означено знаком), синтаксу (истражује односе међу знаковима унутар система) и прагматику (проучава релације између знакова и човека који их користи), јер је искуствено стекао знање о то-

⁴⁶ „Први семафор је постављен 10. децембра 1868. године у Лондону, а конструисао га је Џон Пик Најт (енгл. *John Peake Knight*). У то време аутомобили још нису били у употреби, али је саобраћај био оптерећен пешацима и запрегом. То је био механички саобраћајни знак којим је управљао полицајац, и изгледао је као тадашњи семафор за железнице. Имао је обојене траке у црвено и зелено које су показивале да ли је кретање дозвољено или не, а током ноћи су обојене траке осветљавали фењери. Семафором се управљало полугом при постољу семафора, којом се трака померала тако да буде видљива црвена или зелена. Тај први семафор није радио ни месец дана, 2. јануара 1869. је експлодирао и ранио полицајца који је њиме управљао“ (Семафор [Саобраћај] *Википедија*, 12. јануар 2019).

ме да је семафор светлосни уређај за регулацију саобраћаја преваходно на раскрижјима, чији је рад дефинисан стандардима (боја, облик и величина светала), да се укључује и искључује одређеним редом, у правилним временским интервалима, те да му се специфичан режим рада зове зелени талас. И да би га требало поштовати без изузетка.⁴⁷

Саобраћајни сигнализациони уређај није само технички новитет изумљен у сврху уређивања промета и спасавања људских живота. Он је задобио још неке функције од којих, сигурни смо, једна није била на памети изуметнику. Њу су, ко би други но Срби, смислили и озваничили. По њима је семафор „душу дао“ за потребе политичке пропаганде. Наши вајни политичари свечано отварају, често уз благосиљање попова, сокачиће и путинке, брвна и мостиће, играонице и кладионице..., па што не и – семафоре. Златко Минић (2018:6) из НВО „Транспарентност Србија“, дакако иронично, указује на то изливање љубави према народу: „Функционерска кампања је излив блискости према ђацима, пацијентима, градилиштима, *семафорима*, кравама, зебрама, стипендијама, црвеним тракама, писмима о намерама, који државни функционери на свим нивоима исказују од тренутка када се распишу избори.“⁴⁸ Уместо што пуштају у саобраћај чак и семафоре – последњи комични пример се одиграо у Краљеву⁴⁹ – требало би да се заложе за сиротане и запостављене људе, међу њима и за убоге пераче шофершајбни.

Наравно да нашем делији не смета то што се предводници плебса брукају „кадећи“ семафоре; нека се они утркују до миле воље – биће их више, тиме и загарантованог прихода. Шофершајбновац проклиње стање на разделници *када су семафори искључени* због икаквог квара. То се, не знамо зашто, ретко де-

⁴⁷ Деси се да функционисање семафора буде пуно лакуна, о чему се може писати и духовито (Andrejić, 2020a:XVI).

⁴⁸ Ако друкчије није назначено, сва су подвлачења ауторова.

⁴⁹ Први човек града на Ибру Предраг Терзић крајем 2016. свечано је у рад пустио семафор. Зачетник тог апсурдног поступка је директор Завода за изградњу Новог Сада Дејан Мандић, који је новинаре позвао на свечано отварање почетка радова изградње семафора.

шава на његовој средокраћи, али се догађа. Тада није могуће обављати хигијенску услугу, Семафорција се повлачи са раскрсја, скрије у неком за возаче невидљивом кутку, присилно дембелише, чему се не радује – јер губи новце.

Поред те „елементарне непогоде“, његови кваритељи работе су и *јаче падавине*: киша и снег. Деси се да му време не буде кооперативно. Да се разумемо, њега неће омести у обављању посла мрморење кишице или суснежица, али хоће провала облака, кишовина и кијамет – једино тада ће напустити семафор, дреждати испод чандија римске некрополе и чекати да се унормале временске прилике. И да туче туча, удара градушка, Тома Семафорција је на радном месту – упрно ће истрајавати и нудити услугу – мало попричека док не прође најгоре, и наставља аргатовање. Наравно да трпи и крајњу жегу.

Признајемо да су Томи ине околности наклоњене; он је најуверљивији „власник“ укрштања веома подесног за испирање стакала на четвороточкашима. Оно је тик уз Нишаву, Мост младости, бувљак, пијацу аутомобила, касарну „Књаз Михаило“ и Базилику са мартиријумом. Удаљено на километар од средишта града, у њега се слива Булевар Николе Тесле, којим долази и гро путника из Београда, прелазећи Мост и улазећи Улицом краља Стефана Првовенчаног у строги центар (сл. 5).

Туда пролазе аута и скрећу лево Улицом Ратка Павловића, у наставку Књажевачком, и право за Дервен⁵⁰, Гургусовац⁵¹ и Неготинску Крајину. Зато је промет врло фреквентан.

Тома Семафорција прати одвијање саобраћаја и гледа у жмигавце надолазећих кола. Не одговара му десни јер онда људи наврћу у Јадранску према којој је увек зелено светло и нема заустављања на семафору. Одговара му да мигавци нису упаљени зато што то сигнализира да возач иде право – трасом преко Моста младости – и мора да се заустави „на црвено“. Највише се одушевљава ако спази да трепти леви винкер,

⁵⁰ Ранији назив Сврљига.

⁵¹ Књажевац се тако звао.

када ће имати више времена за брисање зато што се аута гомилају у затворену леву траку и чекају да прође семафорски талас према Мосту, који најдуже траје.

Кад нагрну аута и створи се подуг ред, надође навалица аутомобила, Тома не стиже ни да џепницом обрише знојаво чело, грашке му се само сливају низ гараво лице.

Која је највећа, главна опасност за нестанак семафорција? – Постављање кружних токова.

У Нишу је последњих лета изграђено десетак кружних токова. Само од Ледене Стене до Новог Села има их четири, толико и на Булевару Цара Константина, тј. од Трошарине до Електронске индустрије. Један је при одвајању за аеродром „Цар Константин“, други у Сомборској, два на Булевару Немањића и најновији на Булевару Никола Тесла (сл. 6).

Они су очекивано унели више реда у варошки саобраћај. Али, и још једном али, одстранили су пераче као „непотребне“ на кључним тачкама. Прецизније, семафорције су и те како потребне – довољно је овлаш погледати чистоћу нишких возила – но шта вреди када у условима одвијања промета на кружним токовима, а без семафора, није могуће обављати то специфично занимање. Перспектива је суморна, јер ће остати само два-три раскршћа за перачку работу ако се, како је планирано, у 2020. изгради још шест кружних токова на територији Ниша. Средства су издвојена „(за) изградњу кружних токова у близини *Моста младости*, на булеварима Сомборском, Никола Тесла, Хероја са Кошара, Медијана и на улазу у насеље Брзи Брод...“ (М., 2018:4). Наш је Тома угрожен – биће уклоњен семафор код Моста младости! (Много је сувишних семафора не само на нишким раскрсјима него и у другим градовима.)

Ево цртице о Хусовој улици на престоничком Душановцу:

„Хусова улица, Душановац, Београд. Трошно ромско сокаче крцато бетонским страћарама предвиђеним за рушење – ако се до тада не сруше саме. Испред крзавог кућерка стоји Циганче. Има, по слободној процени, двадесетак година. Обучен је у јакну маскирних боја – сурогат аме-

ричке униформе, са све натписом 'U. S. ARMY'. На глави му је јеж фризура, а на челу наочаре за сунце пуног, белог оквира, само – без стакала. Стојећи поред наранцасте кофе, држи ручни брисач ветробрана.

Кроз Хусову пролазе две линије градског превоза, излазећи на 'душановачки мост' – зарђали надвожњак помпезног имена, привремено подигнут за време изградње оближњег аутопута. Било је то седамдесетих година 20. века. Ено га и данас на истом месту. Стоји, клецав, са две саобраћајне траке – у оба смера по једна – и пешачким пасарелама на ободима. Баш као што Хусова, та несудођена 'душановачка петља' ка аутостради, деценијама одолева највама да ће кроз њу проћи багери.

Седећи у аутобусу који је застао на семафору, спазио сам перача. Хусова је, иначе, узана, па возачи преживе и три 'црвена таласа' док не прођу кроз зелено. Помислио сам да ће Циганче искористити ту прилику и упутити се ка накрцаним аутомобилима. Уместо тога, младих је лежерно одложио брисач у кофу, пуштајући га да потоне. Извадио је 'смартфон', загледавши се у екран. Мој аутобус је кренуо, па опет стао неколико метара даље. Довољно да из видног поља изгубим малог Рома. Осврнуо сам се кроз прозор, покушавајући да га спазим. Угледао сам само наранцасту кофу на тротоару – Димитрије Буквић.⁵²

Перачки посао је занат, јесте занимање као и свако друго и има довољно елемената да га ту уврстимо.⁵³ Зашто би точилац горива на бензинској станици, улични чистач ципела или амалин били занимање, а перач не. Е, сад, као што су се многи занати угасили, и овај ће једног дана загаснути.⁵⁴ У земљи Србији проћи ће деценије и деценије док се то деси. Јер:

- инфраструктурно није могуће све распутице са семафорима претворити у кружне токове,
- и да јесте, насељена места немају довољно средстава за ту операцију,

⁵² Посебно написано за нашу студију.

⁵³ Ево и званичне потврде у публикацији *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године: класификација занимања* (2011: 158), у којој се перач шофершајбни води под ознаком 9122.

⁵⁴ О томе опширније у тексту „Запис о занатима и занатлијама“ (Ђорђевић и Тасић, 2015:99–106).

- Роми, као етно класа и примењујући расположиве стратегије преживљавања, тврдокорно – до последњег даха, користиће тај вид самозапошљавања.

Похвале семафорцијама. Срби имају делимично искривљену слику и затомљену истину о положају Рома (Ђорђевић, 1998). Иако се формирају и позитивни стереотипи (сналажљиви, отпорни, безбрижни и страствени), те чине добронамерни покушаји да се коренито измени њихов, људски недостојан статус, Роми су и даље дискриминисани у економској, политичкој и културној сфери, подвргнути гетоизацији и сегрегацији, изложени ксенофобији и расизму.

Допадало нам се то или никако, Роми су свугде, па и код нас, од свих етничких заједница далеко највише изложени друштвеном удаљавању и предрасудама, ружењу и избегавању (Ђорђевић, Todorović and Milošević, 2004). Већина их не жели за комшије, суграђане, руководиоце и пајташе на послу, поготово за супружнике – етничка дистанца је врло висока. Потребно је још много времена да истекне како би Срби коначно схватили да битишу у мултиетничком (и мултирасном) и вишеверском друштву: *„Живети са и поред расно, етнички и религијски друкчијег“ јесте предност и богатство – никако несрећа против које се бори и уништавањем живота*“ (Ђорђевић, 2013:39).

Приказујемо, обилато користећи туђи документарни материјал, какав је однос према урбаним рударима. „Нажалост, све то прате веома типске слике: риљање по депонијама и контејнерима; мусава деца, безуби старци; мали *перачи шофершајбни*; велике породице збијене по ћумезима...“ (Оташевић, 2008). И да се разумемо, та монотона елегија – синтагма наведене новинцијке – доводи до стварања негативне представе Рома у јавности која је убитачна по њихов идентитет. Зоран Таировић (2015:214), дискутујући *gromanipe* – „оно што он у суштини јесте“ (веровања, ставови, култура) – у расправу убацује сасма нови елемент, односно указује на појам „имиц Рома“ који до сада није довољно узиман у обзир и који није ништа

друго но слика коју јавност има о том издржљивом етносу. Он успоставља три могућа односа између идентитета и имица:

- Када је имиц бољи од идентитета, тј. када јавност има бољу слику о неком него што он у ствари јесте,
- Када је идентитет бољи од имица, тј. када ромски народ или појединац имају лошију слику у јавности од реалне, и
- Када је идентитет једнак имицу, што је идеална ситуација.⁵⁵

Да је среће, као што није, *gromanipe* био био истоветан имицу. Питање је како се доживљавају шофершајбновци и да ли помажу или одмажу изградњи прихватљиве представе? Једном се похваљују и грађани немају ништа против њих, други пут оштро осуђују све до недоличних изјава, да би се кадшто истицали и инцидентни случајеви, што сводимо на следећи низ: *похвале – ружења – незгодице*.

Тома Семафорција, наш фаворит међу перачима аутостакала, није усамљени доприносилац њиховом угледу у народу. („На раскрсници код Јагодинмалског моста у Нишу, стакла свакодневно пере на аутомобилима млађи Ром кога сви знају под именом Тома. Он је толико културан и васпитан, да лепо пита да ли може да заради који динар и учини онако како возач жели. Без агресивности, псовки и тешких речи, сви га возачи поштују. Дешавало се да многи отворе прозор, и дају му по 10 или 20 динара, баш зато што тешком муком узима тај динар и то на нормалан и цивилизован начин“ [С., М., 2017].)

Ту је и Аркан Стојковић, Шумадинац „егзотичног“ имена, који ужива неподељене симпатије суграђана и брисач је шоферки већ 33 године. Крагујевчани о њему зборе:

⁵⁵ Видети моју анализу доприноса Шабана Бајрамовића идентитету и имицу Рома (Ђорђевић, 2018а), такође и напис Д. Тодоровића (2008а). Консултовати у исту сврху и дискусију процеса њихове протестантизације (Vuković i Todorović, 2020:261-274).

„Срамота бре, куд иде ова држава? Аркан перач код Парка је најпоштенији и највреднији, и сви га воле – легенда града.' 'Срамота, Аркан је један од перача са раскрснице код Парка – вредан, радан, поштен – сви га воле, легенда града.' 'За већину њих то стоји, али не за перача са слике. Њега никада нисам чуо да је повисио тон, никада није био навалентан, већину аутомобила препознаје и спреман је да се нашали са сваким од њих, ако немам новца каже: 'Даћеш други пут' – и обрише. Човек је једном речи легенда. Р. С. Никада нисам успео да обришем ветробранско стакло онако добро као што он зна да уради.' 'Аркану свака част, на месту је скроз! Кад немам пара каже: 'Нема везе брате, даћеш кад имаш'. Има и досадних, али бар нешто покушавају. А ово је срамота.'“⁵⁶

Даље од следећег примера једва да се може ићи. Новинар „Телеграфа“ у напису с бомбастичним насловом – „Он је највољенији перач шоферки у Србији: Муштерије га облаче, а његовој деци купују књиге!“ – оцртава анонимног семафорцију из непознате вароши⁵⁷:

„Његова невероватна животна прича неће бити ваљано осликана фотографијама његовог лица, чак ни његовим именом. Он је тако замолио. Има за то ваљане разлоге, рече да неће себи додатно да компликује и овако тежак живот.

Прича о необичној привржености становника једног града, првенствено возача, *перачу шофершајбни*, изашла је на видело након обичног питања – колико је тешко 30 година свакога дана прилазити нервозним возачима 'на црвеном'.

- Тешко? Зашто тешко? Ја никада, али никада нисам ни са ким овде имао проблем, ма ружну реч ми нико од муштерија није рекао за 30 година. И ја поштујем свакога коме приђем. Уљудно питам треба ли праће и не заскачем људе са блиставим шоферкама. Захвалим и за 10 динара најљубазније. А људи су добри. Видиш, ја ни за једно од петоро деце књиге за школу не купујем, све ми народ овде донесе – прича овај пожртвовани човек, и наставља.

⁵⁶ (<http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-nedaju-nam-da-radimo-teraju-da-krademo/>).

⁵⁷ „Телеграф“ није у потпуности успео да „заштити“ град и шофершајбновца. После вишемесечне потраге расчивијали смо део скривеног – перач је из Крагујевца.

- Ове патике на мени дала ми је муштерија. Стану на раскрсници, отворе врата аутомобила и пруже ми кесу или џак. Облаче ми и обувају децу. Оно што не могу да донесу, кажу где да дођем и узмем. Знаш ли да ми је веш машина у кући стигла од човека који ме одавде зна, одатле су ми и фрижидер и шпорет. Много је 30 година, за то време добро упознаш човека. А људи ме упознали. Ваљда то што су добри према мени значи да нисам омануо као човек – каже перач шоферки, који је скоро читав радни век провео на истој раскрсници, на месту одакле никада пензију добити неће. Онда показује прстом на пекару испод раскрснице и додаје да му је газда те пекаре само махнуо руком да дође и изнео џак брашна од 25 килограма.

- Власнику оног тамо кафића вратио сам пун новчаник пара његове заборавне муштерије, а он ми већ годинама, када иде на одмор, оставља кључ сефа. Ја му набављам пиће за кафану – каже јунак ове приче и прилази ауту да возачу опере шофершајбну.

Возач се смеје и у тих пола минута на бучној раскрсници 'оптужује' перача да му стално загледа жену у колима, а овај се смешка и одвраћа – ајде реци новинарки, што ме волиш, што сам *Циганин* или... Возач даје гас, отворено је зелено и уз осмех 'добацује' – волим те бре што си човек!

Перач се враћа на травњак што дели четири саобраћајне траке и чека да се опет укључи црвено. Каже да је на истој раскрсници радио када је она имала две уместо четири траке и када на њој није била ни половина зграда које су сада ту.

- Видиш она црвена кола што долазе, то ти је Славица из Пореске (сл. 7), онај иза је адвокат, одох ево ми га зубар... изговори перач и сунђер на штапу већ опра зубареву шоферку.

У супротној траци прође тракториста и гласно по надимку позва перача. Овај му махањем отпоздрави, и својим путевима, у супротним смеровима, одоше и зубар и сељак, који немају ништа заједничко сем јунака ове приче. И таман када би сваки човек постао неповерљив и када би свако питао – зашто теби дају, то не може бити истина, перач спрема нови шок.

- Видиш онај сиви ауто тамо, е он је мој. На силу ми човек дао! Он је познати механичар, ено му је радња друга улица десно испод раскрснице, иди њега питај што ми је дао! Позвао ме и тражио да провозам ауто и кажем му дали ваља. Седнем у ауто, провозам га, вратим и кажем газди да је ауто добар. Он ми каже – терај га, твој је! Рекао сам ти где је, па провери – каже перач и опет је 'црвено' а он опет

на врелом асфалту, пере шоферке и чаврља са људима као да свакога познаје.

И познаје их, толико да је своје муштерије редом частио када је пре 15-ак година добио првог сина.

'Наш' перач шоферки има петоро деце. На раскрсници му помажу два сина. На дан када је *Телеграф* имао част да разговара са њим и једним од синова, младић је требало да се спрема за матурско вече. Изузетно културан и скроман дечак оцу је рекао да прослава кошта 1.800 динара, а тим парама породица може да живи три дана.

А перач? Он је успео и као отац“ (Р., М., 2016).

Зашто их шофери воле и поштују и због чега приносе лепшој слици Рома? Зато што су:

- културни,
- васпитани, љубазни у опхођењу,
- веселници, шалције,
- поштени,
- вредни (бришцу и без надокнаде),
- поштоваоци жеља возача,
- мајстори свог заната...

И стога што нису:

- агресивни,
- псовачи,
- грабљивице за узимање пара,
- бездомни,
- просјаци...

Ружења семафорција. Ух, ту је лепеза широка. Већина Томине сабраће се стигматизује, кадикад и чудовишним коментарима. Да погледамо оштре ставове Крагујевчана:

„Навалентни, осорни, груби и спремни да опсују ако им не даш ништа. На моје речи идите нешто да радите, одговорају да нису глупи као ми и да овако више зарађују. То зло, срамоту и ругло треба склонити са улица. Кажеш им НЕ а они то схватају као ДА и почињу да мажу стакло. Када виде да се баш буниш, они онда просе неки динар а

ако им кажеш да немаш, они почињу да те псују и беже. У најмању руку су НЕПРИЈАТНИ. Кажу да им не дају да раде и да ће да краду. Ти у животу нису никада подигли нешто теже од 500 грама. Група, невоспитаних и безобразних нерадника.“⁵⁸

„- Брат Аркан је ту на раскрсници већ 20 и кусур година и добар је и вредан момак. Чињеница је да су они највећи проблем у држави и у граду.

- Доста је вала било – каже возач.

- Овај што држи ову таблу каже да једу само бомбоне – речи једног возача.“⁵⁹

А шта вели једна Томина Нишевљанка:

⁵⁸ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-ne-dajunam-da-radimo-teraju-da-krademo/> *Вукајлија*, хумористички интернет сајт, покушава да буде духовит: „Друга група су стаклари. Ко вози ауто по Београду, нема шансе да бар једном на семафору није видео и чуо легендарно: 'Дај бре батко, што ти прљав стакал, немој се срамотиш пред девојку', да би потом уследило чувено размазивање по шоферци, неке супстанце која личи на воду, а није, и мирише на мокраћу што свакако јесте. Ако сте се увек питали где ови стаклари нађу толико воде за прање толиких шоферки, ето вам одговора. Иза дрвета, у лонце, па на ваше стакло. Ти потези који следе су слични потезима Пабла Пикаса и Ван Гога, то је уметност у малом, трају пар секунди али одишу сјајном лепезом покрета и ритма. Тешко их је избећи јер сте углавном у колони, али и ми возачи смо развили тактику, која се састоји у томе да се не забијете много уз кола која су испред вас, него оставите мало више места, па кад се стаклар затрчи са својим воденим оружјем, ви само мало гас и добили сте битку. Али само битку, пошто вас на следећем семафору чека следећи стаклар ратник. Врло су тешки за обрачун јер користе најубојитије оружје, такозвану психолошку замку, наиме он вам као пере прозоре и очекује да ви то цените и да дате својих омиљених 20 динци које сте оставили за сутрашњи *Курир*. Значи чиста замка, као не траже ништа за цабе, него као раде. Са њима нема зајебавања, неће вам помоћи ни што сте управо опрали ауто последњим остацима плате, а ни што журите код таште у посету. Они посао морају да одраде и да буду плаћени. У малој сте предности ако возите опасан ауто, по могућности неки цип, јер се тада и они мало заплаше, па по принципу боље да живим још мало, прескачу скупе аутомобиле поготово ако им возач истог упути зајебан поглед. Можете и ви да пробате са зајебаним погледом, ал сумњам да ће успети, поготово ако возите неки раскантани југо или не дај Боже форд ескорт.“ Гледано 19. септембра 2018.

⁵⁹ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-ne-dajunam-da-radimo-teraju-da-krademo/>

„Надлежне службе да учине нешто поводом све безобразнијег и агресивног понашања дечака који стоје на средини раскрснице код Суда и буквално искачу испред аутомобила, што да ти перу стакла, што да ти куцају на исти тражећи паре... иритирајуће крајње јер мораш бити посебно обазрив да их не удариш па да одговараш, написала је једна Нишлијка ових дана на свом facebook профилу... Поред њих, врло агресивна је и група која чисти стакла у Улици 7. јули, код цркве Светог Луке. Ако одбијете чишћење стакала, обавезно вам додаће 'дај нешто ситно'. Када и то одбијете, следи псовка. Поједини возачи, колико видим, укључују брисаче, да спрече прање стакала, али то је потпуно ненормално. И шта се догађа, и када им одмахнете руком 'да не бришу', ипак то чине на брзину и додају 'дај нешто ситно, опрао сам ти стакла'. Све то није проблем да се догоди једном или два пута, али ако сваки дан месецима имате исту борбу са њима, онда то заиста није нормално – прича ова Нишлијка.“⁶⁰

Њој се у ружењу шофершајбноваца придружују још оштрији критичари:

„- Проблем је одавно ескалирао, тако да касни овај коментар. Угрожавање саобраћаја, полиције ни од корова, па се питам – треба ли нешто трагично да се деси 'перачима' или возачима и да се проблем реши?

- Какве су шансе возача, да нпр. отворе задња врата и седну на задње седиште? Код цркве Свети Лука 'перачи су врло:

- пунолетни,
- агресивни, и
- арогантни, нарочито према женама...

- Мени један од њих није хтео да узме 15 дин., колико сам имала ситно тренутно, као неће ни да узме толико мало.

⁶⁰ <http://www.gradjanin.rs/decaci-koji-peru-sofersajbne-sve-bezobrazniji-iznudjuju-novac/> На овом сајту је и веома духовита одбрана малих гланцера: „Реците, слободно мали Цигани су дрски и напињу лење возаче на раскрсницама. Зашто 'лење', па зато што не перу своје шофершајбне! Да их перу онда мали Цигани не би били навалентни, јер вероватно нису ћорави!“ „Мени не засмићу, немам паре за гориво да се шврћкам и бахатим.“ „Па иди и пери шофершајбне...?!“

- На прву лопту човеку буде жао и сажали се када види ситну децу која покушавају да на поштен начин заради неки динар. Истина је у ствари тотално другачија. Та деца су ту по задатку, раде за родитеље и шефа њихове банде, све је то део уигране екипе. Као перу шофершајбне, а у ствари покушавају да вас покраду. Ту исту децу можете видети викендом испред Куће за венчање како просе и џепаре!!! Све ово што пишем, пишем из свог личног искуства јер су и мене једном приликом изџепарили. Од тада више немам ни трунку сажаљења, то је једна уиграна екипа и добро позната органима власти, али на велику жалост закон је на њиховој страни и зато драги моји суграђани чувајте се!!!

- Исти ови код Суда после 'смене' са тим новцем који зараде иду у казино. Две трећине просјака у Нишу проси да би се коцкало а приче о болесним члановима породице су бесмислене.⁶¹

Нека је и тако, социолог би, стајући у одбрану одистинских перача шоферки, па и малолетника, требало да их разграничи од деце убожника и разјасни двоумицу. Да, у Нишу после укидања свратишта на калдрми има нешто ромских малишана, јадничиха који просе. Та „деца улице“, препуштена сама себи, користе и укрштања за сналажење и успутно покушавају да буду и перачи. Утврђено је, међутим, да већина жицкароша, који припадају влашким Ромима,⁶² није из Наисуса, већ да контролисано долази из алексиначког села Прћиловица. Онда је социолошки оправдано разликовати:

- *зостављану децу*, у коју спадају и она приморана на изнуђивање, и
- *ангажовану децу*, у коју улазе и стаклоперачи.

Малтретирани малолетници јесу деца улице – ангажовани то никако нису. Док Ана Саћиповић, предводница нишлијског Удружења Ромкиња „Освит“,

⁶¹ <http://www.gradjanin.rs/decaci-koji-peru-sofersajbne-sve-bezobrazniji-iznudjuju-novac/>

⁶² Тихомир Ђорђевић је класификовао Роме по томе одакле су дошли на Беле, Мађарске, Турске и Влашке. Погледати покушај да се уведе и тип „Српски Ром“ (Ђорђевић, 2018а).

правилно мисли – „Они који се баве прањем шофершајбни такође се не могу звати децом улице, јер они имају јавно пријављене адресе на којима живе са својим родитељима.“ – дотле Адријана Аметовић из НВО „Понос“ греша када, за разлику од јавне прошње малолетника, прање шоферки на семафорима сврстава у *скривено* просјачење слабомоћне деце.⁶³

Истинабог, бројни су малодобни перачи ветробрана на колима у нашим градовима. Уместо да су деца у школи, а младићи на послу, ето њих на раскршћима.

Изгледа да их је спрема одраслих највише у престоници.⁶⁴ Зато прво иде Ј. Д. Љутића (2012) запис из Београда „Како је бити перач шофершајбни са градских улица“:

„МУСАВЕ девојчице и дечаци на прометним раскрсницама, са сунђерима и кантицама у рукама, спремни да на брзину оперу шофершајбну за ситнину, свакодневни су 'декор' и проблем Београда. Колико их је, нико поуздано не може да каже, као ни да тачно процени колико година имају. Почев од оних старијих и агресивнијих, до оних од 15, 10, али и само пет година.

Тринаестогодишњи Е. Г. је један од најпознатијих београдских 'гланцера'. Тврди да овај посао ради из љубави, али и да би зарадио који динар.

- Перем шоферке већ неколико година – прича Е. Г. – Од зарађеног новца, а то је у просеку око хиљаду динара, живи цела моја породица. Боље и то него да крадем, пљачкам... Зими је напорно, али када дође лето, то је права 'бања'. Радим сваки дан са колегом код Пионирског парка. Ту нам је 'база'. Само када пада киша, одмарам. Имам и ја душу...

⁶³ <http://www.radiocity.rs/program/projekti/pravo-na-pravo/deca-uluce/1664/borba-za-egzistenciju-ili-radna-eksploatacija.html>

⁶⁴ „На прометној раскрсници код Дома Народне скупштине јуче је царевао, наизглед, уобичајен призор. Непрегледни низ четворочкаша праћен хором аутомобилских сирена опслуживали су дежурни момци са сунђерима и четкама у рукама. Кад год ухвате црвено светло на семафору, као стрелци иду у потрагу за запрљаном шофершајбном... Осим на тремеђи Булевара краља Александра, Таковске и Кнеза Милоша, бусије су заузеле и у Балканској улици, на Аутокоманди, Зеленом венцу...“ (Буквић, 2009:14) Д. Буквић, новинар „Политике“, у истом тексту описује Роме који на великим и ударним престоничким раскрсницама нуде возачима различите драгулије, посебно флуоресцентне прслуке.

Е. Г. каже да никада никог није присиљавао да му плати за урађен посао, нити је тражио милостињу.

ЗА ПРОСЈАЧЕЊЕ 20.000 ИЛИ ЗАТВОР. Није ре-
дак случај да млада мајка, или пак бака са бебом у рукама,
прилази возачима и тражи новац.

- Ово се већ може подвести под просјачење, за шта се изриче прекршајна казна од 20.000 динара до месец дана затвора – објашњава Старчевићева. С обзиром на то да је у питању и занемаривање и злоупотреба детета, постоји и кривична одговорност, а казна је од три месеца до пет година затвора.

- Ово је посао као сваки други, није то просјачење. Неки људи нам плате 10, неки 30 динара, а неки не дају ништа. Не љутим се, нема народ пара. Лепим девојкама хоћу и за цабе да оперем сва стакла на ауту, не само шоферку.

Полиција их често тера са раскрсница, некад и кажњава.

- Некад побегнемо, а некад нас ухвате... И онда опомињу, терају нас, пишу казне. Али, одакле да платим? Наљутим се, бацим канту и сунђер, опсујем, одем... Сутра кад устанем, видим да немам где и поново, на улици и на посао – каже Е. Г.

ПОЛИЦИЈА: НИЈЕ КАЖЊИВО ПО ЗАКОНУ. Драгана Старчевић, инспектор Одељења за јавни ред и мир ПУ Београд, објашњава да се прање шофершајбни на раскрсницама не сматра прекршајем по закону о јавном реду и миру.

- Ово би било кажњиво само кад би се утврдило да се неко лице, које ради овај посао, истовремено бави и просјачењем. Истина, линија је јако танка... Децу која перу шоферке на посао углавном шаљу родитељи и скоро по правилу реч је о Ромима.

СВАКО ИМА 'СВОЈ' ПОРОДИЧНИ СЕМАФОР. Најчешћи насртаји перача шофершајбни су на раскрсници код Скупштине, па на Аутокоманди, код Сава центра, 'Делта ситија', на углу Краљице Марије и Кнеза Милоша...

- Углавном се зна ко ради на којој локацији, али има и премештаја – каже инспектор Драгана Старчевић. Свако има 'свој' семафор и 'држи' га годинама... Чак се неке раскрснице и породично 'наслеђују', са оца на сина, са старијег на млађег брата, жену, девојку..."

А затим цртица „Да т' оперем кола?“, која се појавила на сајту МОНДА⁶⁵ 12. јануара 2010:

⁶⁵ <http://mondo.rs/a159090/Info/Drustvo/Da-t-operem-kola-VIDEO-prica-o-peracima.html>

„Друштвени проблем, или пак још један у низу типичних београдских призора који овом граду дају његов јединствен шмек? Неке нервирају, некима су симпатични, али и лети и зими, по киши и ветру, они су увек ту: перачи шофершајбни. Екипа МОНДА кренула је да сазна како изгледа њихов живот.

На раскрсници код Скупштине, наша екипа упознала је малолетне момке, Мохамеда и Фердија. Сусрет испрва није кренуо најбоље – нису били задовољни што смо им праће платили само неколико десетина динара, иако је то стандардна цена. Видели су камеру и очекивали више. 'Брука!', рекао је Мохамед и незадовољно бацио новчаницу назад у ауто.

Ипак, успели смо да се упознамо и да се мало дружимо. Кажу да им се овај посао исплати и да нису истините приче да раде за друге, старије газде којима морају да плаћају 'рекет'. Зараде и до 1.500 динара дневно. 'Зашто бих ја свој новац дао неком другом? Радим за себе', каже Мохамед.

Новац троши на храну, пиће, изласке и, најрадије, на гардеробу. А воли да се облачи попут репера са МТВ-а. Ферди каже да воли да слуша 50 Сента (50 Cent), Шон Пола (Sean Paul) и Ашера (Usher), па није чудо што воле да љускају. А колико добро то раде, можете да видите у видео прилогу.

Жао им је што не иду у школу, уточиште проналазе у свратишту, а детињство као да им је одавно прошло. Ипак, и даље чувају осмех на лицу. Када се у јавности покрене прича о томе ко је одговоран за ову децу, из центара за социјални рад увек стижу иста објашњења: ма колико пута покушавали да их изведу на 'прави пут', некако се увек враћају на улицу.“

Семафорцијске незгодице. Било би претерано тврдити да је све потаман међу шофершајбновцима.

Добро де, као у икојем послу, не може се ни очекивати да сви буду на високом нивоу – исправни професионалци попут Томе Семафорције чије се занимање не своди строго на рутинско чишћење предњег и задњег стакла лимузине и извисује се за два копча изнад камаре брисача.

Такви, који су залутали у стаклоперачку раду, у пролазу су с наканом да штогод искамче, на

брзину окористе – несвесни чињенице да се чистачи ветробрана не могу умилионити – извор су разноврсних, лакших и тешких, незгодација. Јесте да их убоштина, мусавосива свакодневица тера на друм, на раскрсеје с четком и кантицом у рукама, али их због неискуства и неопрезности доводи у ситуацију да угрожавају сопствене и туђе животе – понекад изазивају прометне несреће. (“Пре свега у праву сте да има доста злоупотреба деце, доста повређивања. У току прошле године смо имали два баш озбиљна случаја повређивања деце на раскрсници, деце која су прала шофершајбне. То јесте велики проблем, то њихово кретање по саобраћајницама, поготово у време шпица и градске гужве представља велики проблем и за возаче који морају додатно да пазе на њих, а и за њих саме и њихову безбедност. И имали смо као што рекох неколико забележених драстичних случајева са тешким телесним повредама, на срећу не и са смртним последицама. Наравно да ја никада нећу да кажем, нити да прихватим чињеницу да је то проблем који не може да се реши и да ту не може да се нађе неко трајније или прикладније решење’, рекао је Братислав Тимотијевић.” – Шеф одсека за малолетничку деликвенцију при нишкој полицији.⁶⁶)

Него ништа мање невоља није ни кад се назовиперачи, а заправо полукриминалци или малодобни делинквенти, супроставе закону, насрну на полицајца или наруше здравље невиних људи. Наводимо примере из престонице и Константиновог града.

У Београду се шофершајбновац, ни мање ни више, пошакетао с чуварем реда и мира: „Саобраћајни полицајац В. Б. (32), који регулише саобраћај на раскрсници улица Булевар краља Александра и Кнеза Милоша нападнут је у среду око поднева од стране уличног перача.

Како портал Гласа јавности незванично сазнаје на њега је насрнуо А. К. (22) који је после упозорења напао саобраћајца, када је одбио да се легитимише и ударио га песницом у главу и огребао по руци.

⁶⁶ <http://www.radiocity.rs/program/projekti/pravo-na-pravo/decaluca/1664/borba-za-egzistenciju-ili-radna-eksploatacija.html>

Према првим информацијама мотив напада на саобраћајца био је у одбијању да се А. К. и остали улични перачи склоне са улице, а када је полицајац затражио личну карту, А. К. га је напао и ударио.“ (Екипа „Гласа јавности“, 10. август 2011)⁶⁷

Други случај није тек обична догодовштина, већ крупан идиотлук у којем је могао недужни човек да изгуби вид. Како пише Б. Јаначковић (2018):

„Један путник из Ниша завршио је на Очној клиници Клиничког центра у Нишу након што су га малолетници који перу шофершајбне испрскали по очима течном течном којом перу стакла на возилима.

Инцидент се десио данас око 13.50 часова у Вождовој улици у центру Ниша у аутобусу превозника 'Ariva litas' на линији Чалије-Бубањ.

- Аутобус је стајао на семафору на раскрсници код Палате правде. Један од малолетника који перу стакла прснуо је течност кроз луфтер на бочном стаклу и попрскао по очима једног путника. Путник је позвао Хитну помоћ због пецкања очију и затражио да сиђе у Улици Генерала Милојка Лешјанина – каже наш извор.

Срђан Цекић, руководиоца пословне јединице 'Arrive' у Нишу каже да је путник затражио да сиђе из аутобуса како би потражило лекарску помоћ.

- Ово је први такав случај у нашим аутобусима – потврдио је Цекић за 'Блиц'.

Како незванично сазнајемо, путник је превезен на Очну клинику ради прегледа, а аутобус са осталим путницима је наставио да вози на линији.

О инциденту је обавештено Основно јавно тужилаштво у Нишу.

- Дежурни тужилац је обавештен да је једна особа примљена у болницу па је наложио полицији да прикупи потребна обавештења о овом случају како би се утврдило има ли елемената кривичног дела – каже портпарол Основног јавног тужилаштва у Нишу Милица Јововић.“⁶⁸

⁶⁷ <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/hronika/glas-javnosti-10-08-2011/ulicni-perac-napao-i-udario-saobracajca>

⁶⁸ Б. Јаначковић, „Несвакидашњи инцидент: путник градског аутобуса завршио на очној клиници, попрскали га перачи шофершајбни“, „Блиц“, 22. мај 2018. О томе и у чланку: К., Д. 2018. „Прскали путнике у аутобусу течном течном за прање – један Нишлија на Очној клиници.“ *Народне новине*, 23. мај, стр. 9.

Напоследку да човек не поверује, али је жива истина: гланцери могу бити солидарни, знају да се удруже када их мука присили – као да су апсолвирали своја „синдикална“ права – чак и да протестују све до штрајка глађу.

Протест је 16. августа 2016. године, под геслом „Хоћемо да радимо, нећемо да крадемо“, одржан у центру Шумадије:

„Протест перача шофершајбни у Крагујевцу привукао је пажњу јавности. Иако кажу да не раде ништа нелегално и имају подршку грађана, пре свих возача, у крагујевачкој полицији немају милости према њима – надлежни истичу да се закон мора поштовати.

Протестом, који су одржали пре неколико дана на једној од најпрометнијих раскрсница у Крагујевцу, перачи прозора на аутомобилима хтели су да привуку пажњу јавности, како би њихов проблем био решен.

Паролом 'Хоћемо да радимо, нећемо да крадемо' послали су поруку надлежнима да их не кажњавају и да им дозволе да поштено зарађују.

Док у Полицијској управи Крагујевац кажу да се закон мора поштовати и нема рада на 'црно', возачи углавном подржавају пераче шоферки у Крагујевцу и кажу да им не сметају, јер нису нападни.

На три централне раскрснице у граду око двадесетак Рома на овај начин је до сада издржавало своје породице. Како кажу, дневно могу да зараде од 500 до 2.000 динара, нема правила. Међутим, у последња два месеца полиција их интензивно приводи и кажњава, а казне се крећу од 10 до 50 хиљада динара... Док је искусна екипа перача стакала протествовала, и у глас викала 'Оћемо да радимо, нећемо да крадемо', возачи су их поздрављали, одјекивале су сирене... Сви су им махали, пружали руке, аплаудирали.“⁶⁹ (Сл. 8 и 9)

Штрајкачи веома разумно образлажу своју акцију:

„Перем шоферке већ неколико година и мислим да је ово поштен посао. Не крадемо, трудимо се и не смарамо возаче. Ко хоће – хоће и плати колико жели. Од овога се издржавамо и не видим на који начин ћемо убудуће зара-

⁶⁹ <http://www.logisticmagazin.com/?p=14066>

Ћивати – каже један од перача шофершајбни (аноним).“ – „Ја од седме своје године перем шофершајбне... Сада имам 41. годину, али почели су да нам пишу казне... Двоје су и ударили, када су хтели да нас склоне. Никада нисам опрао стакло на силу, а почели су да нас бију. Приђем, питам, оперем, и ко како части... Имам четири сина, сви уче школе, иду редовно. Жена не ради, она је расељено лице. Људи који пролазе и знају ме, доносе ми ствари, одећу, и патике и за мене и за децу. Стану колима, дају нам, и оду. Нико се не жали што перем стакла. Али, полицији сметамо, а и њима смо прали кола. Не крадемо, радимо то што можемо. Писали су нам казне, од пет до 20.000 динара. На крају ћемо да идемо у затвор, да одробијемо то, јер паре немамо, каже Решит Бахтири.“ – „Арсеровски Бегани каже да ради већ 10 година на семафору: 'Не дају нам да радимо, пишу казне... Кажу да деца морају у школу, а одакле да их школујемо. Шта да радимо, да ли треба да крадемо? Има нас око 20 у граду, распоређени смо по главним раскрсницама... Боримо се да прехранимо децу. Ето, ја сам механичар, завршио сам средњу школу, али нико ме неће, јер немам радно искуство. Цео живот проведох овде са сунђером и кофом, на прању стакла. Сваког дана се боримо за живот, за леба... Ако смо ми највећи проблем у држави, онда нека нас хапсе. А ми знамо да нисмо... Уместо да нам помогну, пишу казне', каже Бегани.“⁷⁰

И, напоследку и на почетку, закључимо да у том мноштву перача предњих и задњих стакала на лимузинама, видели смо, има:

- неснађених брисача шофершајбни,
- неуких семафорџијском занату,
- мусаве дечице којима није место на раскршћима,
- „перача“ који су заправо пасивни просјаци,
- оних агресивних и некултурних,
- одрпанаца,
- малолетних делинквената, и
- иних неваљалаца од сорте...

Зашто нема жена семафорџијка? (Стакла би се баш цаклила.)

⁷⁰ <http://www.logisticmagazin.com/?p=14066>

О УРБАНИМ РУДАРИМА

*Сиромаштво је само по себи болест
довољна за један људски организам.
Бранислав Петровић*

Ко су урбани рудари. Нишки ромолог и саписник рукописа који држите у рукама, на време је ставио прст на чело: „Знамо ли ко су они? Јесмо ли се икада запитали да ли су својевољно изабрали прљав и понижавајући посао као стил живота или их је сам живот на то принудио? Истина ли је да су 'заборављени од свих', да нису у могућности да своје стање самостално поправе и да су осуђени на безнадежно преживљавање?“ (Тодоровић, 2008б:257). Да одмах одстранимо недоумице око тога шта подразумевамо под *урбаним рударима*, која је то дружина и какву радњу свршава. Намеравамо да ову синтагму одомаћимо.

Заборав и присећање склони су измишљању, и зато опрезно бележим да је синтагма урбани рудари ушла у ромолошку књижевност пре отприлике двадесетак година. Први пут сам је запазио у наслову Д. Тодоровићеве (2008б:257-261) рецензије публикације Мејлинг Симпсон-Херберт (Simpson-Herbert) и сарадника *Папирнати живот (Роми сакупљачи отпада у Београду)* (2006).⁷¹ Настала је позивањем на рударску работу, јер се она сасвим оправдано одувек сматрала тежачком, ако не и најтежом, постала синоним радништва, његовог положаја и битке за сваку врсту синдикалних права.⁷² Премда у савременој привреди развијених земаља опада вађење угља из еколошких разлога, тако да „примитивно“ рударство и прашња-ви рудари, који копају руду на стотину метара испод површине земље, губе на значају – људи уобичајено њих имају при помисли на реч „рудар“ – и даље се у

⁷¹ На упит да ли је то његова кованица или је на њу већ негде наишао, одговара ми: „Искрено, више се не сећам. Могуће и да сам искомбиновао појмове“ (Sent: Thursday, January 24, 2019 10:53 AM To: Dragoljub B. Djordjevic Subject: Re: Брка и урбани рудари).

⁷² О рударству на примеру басена Бор у књизи Живке Ромелић *О рударској култури у Бору: традиција као подстрек* (2017).

колоквијалном говору за грубе и опасне, привремене и бесперспективне, прљаве и просте радове вели да су „рударски“ („ради као црнац, као рудар“; „има рударски посао“; „ни за живу главу не бих прихватио његову рударску службу“...).

Таквих послова увек ће да буде и обављаће их сиромашци. Сиромаштво се никада неће искоренити, јер постојање сиротиње одговара богатима. Да није сиротана не би било ни богутана, да нема сиромâ требало би их измислити. Зато социолози, попут Херберта Ц. Ганса (Gans) у књизи *Више једнакости* (More Equality) (Haralambos, 1989:166), пишу о трострукој функцији сиротињства:

- сиромаси раде тешке и прљаве послове за малу плату,
- не/посредно обезбеђују запослење и доходак низи занимања и професија, и
- дају сигурност несиромашнима, као они су успешни, радишни, морално узорити...

А беда, подривајући сваку људскост, постоји у свим друштвима: „Трагедија је савремене екумене да огроман број људи обитава, у сиротињским, човека недостојним условима. Читави контингенти становништва тзв. Трећег света (Азија, Африка, Средња и Јужна Америка) и негдашњег 'комунистичког комонвелта' (Југоисточна и Источна Европа) јесу социјално угрожени, живе на граници и/или испод минимума егзистенцијалних потреба. Чини се да искључиво у тим, исправно названим, периферним друштвима постоје убоги и социјално слаби људи, док у државама центра (постиндустријски Запад) о томе нема ни говора. Али то је *лажно стечен угписак* – нешто због слике коју они о себи дају свима нама, делимице јер су тамо сиромашни скривени. Чак и у Сједињеним Америчким Државама, у том 'друштву из снова' – искрено извештава хуманиста Мајкл Харингтон (Harrington) – егзистира 'Друга Америка', постојано битише око 50 милиона сиромаша. (Сигурно, бити бедан у Вашингтону није што и бити сиромашан у неком градићу Подсахарске Африке.)

Манемо ли глобално човечанство и свратимо поглед у наше двориште, онда ништа простије од закључивања како убрзано напредујемо према свеопштој беди и сиромаштву. Делом због рата на простору бивше Југославије, као и спорог и неодговарајућег чупања из социјалистичког система и уласка у модерно грађанско друштво, већина популације живи на доњој линији егзистенцијалне издржљивости. Разорена је средња класа – некада најмногољуднија и иначе кичма сваке заједнице, интелигенција и интелектуалци већ јесу пауперизовани, радништво је уништено и препуштено ћудима приватника и сиве економије, сељаци, одасвуд присутни, једва да још могу бити извор јевтине хране. Круг се затворио; ван њега је остала уска новокомпонована елита 'бизнисмена', ловаца у мутном и ратних профитера, државних технократа у монополским фирмама и политичких моћника сумњивог морала. Тако су се, препуштени себи самима ('усамљени маргиналци'), фрагментизовани и маргинализовани грађани из целих друштвених класа и слојева сврстали у оно што, а да се не погреши, зовемо: бедницима, убогима, сиромашнима, социјално слабима, материјално необезбеђенима, социјалним случајевима и социјално угроженима – док је истовремено израсла врхушка богаташа који се врте и премештају из једне поделите у другу.

Беда и сиромаштво су последица многоврних фактора. (Низак ниво технолошког развоја, карактер производних односа, друштвене противречности и сукоби, светске економске кризе, елементарне непогоде, животни ризици [М. Зеленовић Лакићевић].) Треба потцртати значај незапослености, јер запослење свугде представља какву-такву социјалну гаранцију. Сем у економском, запосленост и у социјално-психолошком смислу обезбеђује интегритет личности. Ерих Фром (Fromm) добро вели када пише како 'је чињеница да огромна већина људи психолошки веома тешко подноси бремене незапослености и да страх од ње помућује читав њихов живот'; што потврђују искуствена изучавања и у нас: спрам запослених, особе које не раде склоније су аномичном понашању, самоотуђе-

њу, осећању бесмислености, немоћи и социјалној изолацији (Б. Ђуровић). Таквих људи, углавном младих незапослених, али и отпуштених радника – транзиционих губитника – у Србији има на стотине хиљада. То је голема трагедија: 'Физичка беда проузрокује и подржава моралну и интелектуалну беду. Људи који живе на граници егзистенције, живе уједно и на граници људскости.' – казује Пол Лангран (Lengrand)“ (Ђорђевић, 2016:41-42).

Било како да јесте, у нас су Роми убедљиво најсиромашнији, најбројнији безграђници са дна. Као ретко који народ на свету, Роми су оличење *етно класног положаја*, јер – тумачено у складу с Макс Веберовом (Weber) схемом социјалне стратификације – већина припадника етноса нема ништа или има врло мало, живи на ивици беде и зависи од социјалне потпоре, без икаквог је угледа, презрена и понижена, и без шанси да оствари своје интересе упркос отпору. И у Србији је њихов социо-економски положај изузетно низак, далеко иза већинског народа и осталих мањинских група. Они нису економско активни и махом су незапослени. Неповољна старосна (бројнији су Роми до 15 година), образовна (без икаквог образовања, евентуално четири разреда основне школе) и професионална (без неке квалификације, у већини гола радна снага) структура – уз изразите баријере у запошљавању, сем у „ђубретарским“ пословима и урбаном рударству – пре судно доприноси да у Рома преовладавају издржавана лица, а култура сиромаштва буде њихов зачарани круг. Сива економија је у српском друштву раширен облик тзв. стратегије преживљавања и њега Роми обилато и успешно практикују. – Мали део њих концентрише велику добит и бави се предузетништвом.⁷³

Урбани рудари јесу гранчица оног, не тако танког, слоја Рома који као да је завршио високе школе на којима се уче разноврсне стратегије преживљавања. Ако су се до сада ту сврставали једино сакупљачи секундарних сировина, од сада им придодајемо:

⁷³ Ромски предузетници најчешће обављају делатност у сектору пружања услуга, прерађивачке индустрије, рециклаже отпада и у области пољопривреде (Žarković i dr., 2016).

- амале,
- бескућнике
- љубраре (ЖКП),
- задушничаре,
- збираче старе хартије и кутија,
- ималинаре,
- контејнераше,
- пераче шофершајбни,
- понуђаче ситних израђевина (препродавце),⁷⁴
- просјаке,
- сабираче старог гвожђа,
- сакупљаче боца и ине пластике,
- смећаре на депонијама,
- таљигаше,
- уличне свирце...

Урбане рударе судбина, непосредно окружење, глобално друштво и држава саплићу на сваком кораку.⁷⁵

Судбина урбаног рударства. Поједини вид урбаног рударства гаси се, нестаће. Тај неизбежан процес скоро да је истоветан брисању са лица земље реда старих заната. Развој индустрије и земљоделства, услужних делатности и комуналне инфраструктуре, туризма и културе свакидашњице – као и рађање нових потреба а ишчезнуће старијих – отерао је у стовариште старудије занате као што су примерице: абацијски, алвацијски, асурцијски, бунарцијски, јармацијски, јорганцијски, калајцијски, кафе-воденичарски, лучарски, мутавцијски, перјарски, скелецијски, ћурчијски, уларцијски, цреварски, штровачки... Зато нотирах у *Цепној социологији за почетнике (2016:84)*: „Иако се на почетку 21. века говори да живимо у

⁷⁴ Употребљавао се и израз „покућарење“ Рома и односио на куповину тричарија, разних цицабица и продају од куће до куће, више по селима но у паланкама. Тога је раније много било – сећам се свога дечаштва и Ромкиња покућарки – сада је скоро спласнуло.

⁷⁵ Ч. Буковски (2014b:25) у сличном смислу запажа „карактерну“ особину друштва, то јест његову одлику да „никада не оставља чо-века на миру“.

постиндустријском илити информатичком друштву, у којем је производња која вуче напред заснована на информационим технологијама (ИТ), то не значи да је сасвим нестала потреба за занатима и занатлијама. Они су се одржали и имају извесну будућност у“:

1. економском пољу
 - 1.1. ситно предузетништво⁷⁶
 - 1.2. мала привреда
 - 1.3. реиндустријализација

2. туристичкој сфери
 - 2.1. домаћи туристи
 - 2.2. страни туристи
 - 2.3. брендирање израђевина⁷⁷

3. области гајења и очувања народносних идентитета
 - 3.1. занати својствени већинском народу
 - 3.2. занати својствени националним мањинама⁷⁸
 - 3.3. културна баштина.

Слично старинском занатству, горенаведени разлози, немајући снагу доказа, проузрокују да се неки урбано-рударски мајсторлуци – бар ја тако мислим – с почетка, привременишу да би спали на шачицу и, с краја, сурвали се у ропотарницу.

Тако су *носачи терета* на издисају; било они који товар товаре на леђа, запрте се, или они који снагом тела вуку приручна колица. Прве амале још срећемо, на пример, кад нас спопадну као осиге на долазном перону Београдске аутобуске постаје (БАС), друге тегљаче ту и тамо на големим пазарима, у Нишу на Тврђавској пијаци обавезно у јесен када је пренатрпана сезонским ошавом и поврћем за зимницу.

⁷⁶ Улога економске функције ситног занатског предузетништва може бити знатна, примера ради, у пограничним и сиромашним општинама и крајевима источне и југоисточне Србије (Крстић и др., 2014).

⁷⁷ Већ су, међу другим, марке пиротски ћилим (Тодоровић, 2014) и џемпери из Сирогојна.

⁷⁸ Тако је ковачки занат идентитетски амблем Рома (Ђорђевић and Osmani, 2014), а посластичарство Горанаца.

Рад Томе Семафорције је мање напоран од аргатовања амалина.

Ко се од нас времешних не сећа не много давно прохујалог времена и ромских *ималинара* у распону од младићства до бркатих трећедобаша, смештених на прометним местима и у централној зони, на шеталиштима и трговима, у главној улици или испред градске кафане и хотела. Сваки виђенији варошанин имао је свог гланцера који је даномице водио бригу да му шимике буду сјајне. Беше то фина – ако се изузме чаџављање ималином – исплатива и цењена занимација.⁷⁹ А данас? Господа се истошила, док погдегде у Наисусу и Сингидунуму набасате на чистача ципела који, досађујући се у ишчекивању муштерије – њега нема ли нема – транге-франге тргује пертлама, ђинђувама, тепалицама за муве и иним дрангулијама.

Занимање Томе Семафорције је напорније од ималинарског.

И *таљигарство* – та негда захтевна и претежно ромска предузетност – загуби се.⁸⁰ (Присећам се жилавог Рома, звали се Зоран, Београдмалца, који је са својом нејаком дечицом годинама рабацисао код мог оца, тишљера Бранислава, превозио му запрежним колима даске-петице за израду столарије. Тек касније

⁷⁹ За коју је био потребан фабрички произведен сандук за чишћење ципела: „Одозго је имао месингано постоље за ногу, а на сваком углу по једну месингану украсну куглу. Са предње стране су биле извешане велике четке разних боја за гланцање ципела. Са задње стране су биле фијоке где су држали мале четке за мазање кремом и оштре четке за чишћење блата. Такође су у фијокама држали и разне креме за ципеле и заштитне коже, које су се стављале у ципеле са стране да се при чишћењу не запрљају чарапе... Радили су лети, по највећој врућини, и зими, по највећој хладноћи. Зими су имали мангал са угљем који су, док су седели на малим клупицама поред сандука прекривени ћебетом, држали између ногу. Ударцима четке о горњи део сандука дозивали би муштерије и тако нудили услуге“ (Јашић, 2001:83-84).

⁸⁰ Апострофирам, не само због чудноватости, да се и славни Нишлија Шабан Бајрамовић у младости бавио рабациклуком – био је кочијаш, кириција.

ми је синуло да је та вредница, поштено зарађујући кору хлеба, ипак до изнемоглости мучила своје неухрањене атове.) Томе су допринели моторизација, комбији и камионети, посебице оснивање фирми за превоз кабастог терета и пресељење, као и забрана чувања домаћих животиња и саобраћаја запрега у већини градских насеља. Ниш је ретка насеобина у којој помињују рабације, и то због тога што су одлуком локалне самоуправе прописане одређене улице којима могу да се крећу коњска кола и стога што се толерише држање тих племенитих животиња у готово неиздрживо нехигијенској мали – сламу „Црвена звезда“ (сл. 10). Укидањем градског прописа и чим се санира фавела, јер се планира измештање становништва у прикладнији простор на ободу атара, оде таљигарење у неповрат.

Посао Томе Семафорције је кудикамо лакши од рабацијског.

Ни улоге којима су се исказивале Ромкиње нису преживеле. Заслужиле су да их представимо у неколико пасуса.

Многом Рому, поглавито Србину, фали сазнање о чињеници која сведочи о томе да су Ромкиње између Великог и Другог светског рата, у тадашњем грађанском Нишу у којем је било далеко мање међусобне одбојности него у послератном периоду, биле *дојиље* у српским фамилијама. Данас тог најплеменитијег ангажмана⁸¹ нема ни за лек!

(Емил Диркем [Durkheim] је одлучно тврдио да се сва социологија може свести на упоређивање, компаративну методу. Ако је тако, разборито је да поцртама како нису једино Ромкиње дојиле туђу децу.

⁸¹ Чији је мотиватор била и свеопшта оскудација, о чему прецизно пише и Ненад Јашић у књизи *Стари нишки Роми*: „То су чиниле углавном нишке Ромкиње слабог материјалног стања због егзистенцијалних потреба. Многе вешерке и спремачице по кућама су врло радо подојиле газдаричино дете, ако за то има потребе, и то, пре свега, из хуманих разлога. Да би свом детету надокнадиле ускраћени оброк, везивале би мало шећера у марамицу и давале му да сиса. Уједно би тако и престало да плаче због глади“ (2001:81).

Пише ми словеначки социолог Миран Комац: „Постојао је још један интересантан 'занат' – дојиље. Словенке, које су код куће остављале властиту новорођену децу, одлазиле би у богате италијанске породице и дојиле тамошње потомке. А део њих отишао је чак и у Египт, пре свега у Александрију. Примерице, дојиља бившег генералног секретара УН Бутроса Бутрос-Галија била је Словенка. Колико их данас још одлази, не знам... Тужна прича!!!)⁸²

У исто су време Ромкиње биле *чистачице* и *вешерке*,⁸³ спремачице и куварице у нишлијским домовима – и врло уважаване – попут Словакиња званих „Зуске“ у престоничким домаћинствима. Данас, за разлику од Зуска,⁸⁴ ни тога нема више међу ромским женама. (Тако су и Словенке дан за даном прелазиле италијанску границу и у тамошњим пограничним местима чувале децу, биле праље и чистиле у породицама. Опет М. Комац: „Да, тачно је. Процес је почео пре неколико столећа, када су градови Трст, Горица [део Аустроугарске] и Чедад [део Краљевине Италије од 1866. године] требали радну снагу у домаћинству – чување

⁸² From: Miran Komac [mailto:miran.komac@inv.si] Sent: Tuesday, January 28, 2020 8:18 PM To: Dragoljub B. Djordjevic Subject: RE: Brka - pitanje.

⁸³ Наново испис из Н. Јашића: „Прање веша се обављало напољу, у дворишту. Упала би се ватра на којој би се у великом казану искувавао веш уз додаток живе соде или цеђи. Након тога би се веш прао 'на руке' уз помоћ сапуна, најчешће домаће производње, у дрвеном или лименом кориту. После сушења се пеглао пеглом на жар, касније електричном пеглом. Тај су посао жене радиле по читав дан, по устаљеном распореду за целу недељу. Касно увече би се враћале кући погрљених леђа и нагрижених руку од трљања веша и живе соде“ (2001:80-81).

⁸⁴ „Сваког јутра из јужнобанатских места Ковачице и Падине више стотина жена путује у Београд где као кућне помоћнице спремају куће и станове, а до вечери се враћају својим домовима са зарађеним дневницама... У престолном Београду вредне Словакиње које су постале незаменљиве у кућним пословима, популарно их зову 'Зуске', због тога што се у Падини и Ковачици некада готово свака друга жена звала Зузана... Међутим, поуздан је податак да 'Зуске' сваког јутра попуне свих 13 аутобуса који се из Падине, преко Ковачице, упуте у Београд, а то је према проценама које смо чули од челника ковачичке општине њих око 650, на шта треба додати један број који путују у сопственој режији аутомобилима или комби превозом“ (Mitrović, 2017).

деце и спремање. И не само у италијанским фамилијама. У тим градовима били су и Словенци и Фурлани, Немци и Јевреји. Многе од тих девојака остале су у градовима, неке су се ту и удале, а богами, пуно њих се асимилирале. Истраживачи демографских процеса убеђени су да је најмање половина тршћанског и горичког становништва словенског [највише словеначког, а и хрватског] порекла.“ Словенке и сада „газе“ граничну линију и раде као кућне помоћнице.)

Контејнери и отпад. Опште место је говор о томе како је рециклажа сваковрсног отпада веома развијена економска област и изузетно битна за очување природне средине и здравља људи.⁸⁵ Зато одустајемо од надугачког причања о њој, већ ћемо подробније изложити тзв. ђубретарско питање, то јест разложити улогу урбаних рудара у сакупљању секундарних сировина. Јер! Многи Срб заборавља, или не признаје, да му баш први комшија – суграђанин Ром – највише доприноси тој пропулзивној и исплативој привредној грани.

Како рециклажне фирме долазе до крупног дела сировина? Па тако што има и оног који је рођен и живи у блатњавом сиромашлуку. Не желећи да божјачи, хоће да контејнераши: „Свако се бори и преживљава онако како најбоље зна и уме. Макар и прикупљањем отпада“ (Тодоровић, 2008б:261).⁸⁶ – *Томе Семафорције посао је по тежини најсличнији ђубретарском*, било да се ради о урбаним рударима: ђубрарима (јавна комунална предузећа), збирачима старе хартије и картона, контејнерашима-скупљачима хране, сабирачима старог гвожђа, сакупљачима боца и ине пластике или смећарима на депонијама...

⁸⁵ Да ли и у земљи Србији, у којој и сама јавна комунална предузећа, задужена за ту област, доприносе општем нереду: „Био својевремено на некој друштвеној мрежи снимак на коме се види општински/државни камион, кипер, како кипује читаву приколицу у неку чисту, у пјесмама опјевану ријеку, Лим ли беше, или тако нешто... Ужас на који сам/смо, међутим, навикнут/и“ (Andrejić, 2020b:XVI).

⁸⁶ „Ту је Ноно прије Другог свијетског рата држао пчеле. Данас ту људи живе од прекопавања по депонију смећа. Сортирају отпад, издвајају секундарне сировине, по ваздан издвајају једно од другог. Они су замијенили пчеле. Посао им је сличан пчелињем“ (Jergović, 2018:XV).

Само песник може толико изворно да дочара српске егзистенцијалне прилике које рађају урбане рударе, међу њима и ђубретаре:

Бранко В. Радичевић⁸⁷

ЂУБРЕТАРСКА

*Јутрос Татомир прошао улицом.
У само свануће – кад никог нема.
Иде. Поздравља. Клања. Отпоздравља.
На ногама огромне ципеле.
На глави мален шешир.*

*Клопара огромним ципелама.
И клима главом – лево.
И клима главом – десно.
Као да је на улици силан свет.
Као да испред великих кућа
стоје, један до другог, у шпалиру,
уважени грађани града.
Никада, ама баш никада,
ни у пролазу, ни на застанцима,
нису имали за Татомира
ни најхладније: Здраво!
Али, кад би однекуд,
долетело: Добар дан!
то би био знак особите пажње.
Но, поздрав није долетео!*

*Татомир устаје рано изјутра.
Он се лепо испоздравља са светом.
И после, тихо, погнуте главе,
целог дана тумара улицама.
Иде од канте за ђубре
до друге канте за ђубре.
Застане пред сваком кантом.
Скине шешир и стави га под пазух.
На десну руку навлачи црну рукавицу.
Подиже поклопац и гура руку у канту.*

⁸⁷ Из књиге *Вита јела зелен бор* (Библиотека „Савремена поезија“). Београд: Просвета, Јединство, 1986, стр. 64-66.

Помислиће неко: какав ужас!
У том смраду. Кад се разлажу масти.
Тренутак пре него што се појављује црв.
Али, кад Татомир извуче руку у рукавици,
рука је потпуно празна.
Ни хлеб, ни поховани батак,
позеленео од буђи, ни комад шунке,
ни боца вина попијена до пола,
ни коцка сира, пожутела по ивици.

Татомир мирно скине рукавицу.
Празна рука лебди над препуном кантом за ђубре.

Окреће се и гледа у прозоре велике куће.
И клима главом – лево.
И клима главом – десно.
То му је једини посао.
Клима главом – десно.
Клима главом – лево.
И друго, веома значајно,
гледа у прозоре куће.

Увече Татомир улази у крчму.
Седне у угао и чека ђубретаре.
Ђубретари улазе у крчму.
Са руку скидају ђубретарске рукавице.
Бацају их на столице.
Затим, један за другим, опрезно
као да су прљави столови и столице,
поседају на своје рукавице.

Татомир пије ракију.
Не пије као што други пију.
Ни на искап, ни на гутљај.
Он само мало окоље грло.
За то време ђубретари
пажљиво гледају Татомира.
Татомир подигне главу
и значајно погледа ђубретаре.
Не може се кроз шуму.
Један вако, други нако,
један озго, други оздо.
А један се испео на дрво.
Испео се на дрво и наскаче.

*Пролеће. Ако те тиште године...
(Хоће то кад мало прозукну коске.)
Укопај се у земљу као што се укопао гроб.
Олистаћеш до зоре.*

*Уђе гост. Скиде капу.
Седе на столицу и наручи ракију.*

*Тад пребледеше товарници.
Јер тамо, за столом, седи жена.
Она вади и показује једну по једну ствар.
И свака је ствар ваљана.
Вади једну дуњу. Вади другу дуњу.
И под дуњом гуњу. И под дуњом гуњу.*

*Наточидер, ама, наточидер ракију.
Обневидеше људи.*

1978.

Сметљари у јавним комуналним предузећима, међу којима апсолутно преовладавају Роми, бедно су плаћени за рударски посао. Уз то их фирме држе под уговором, деценијама не примају за стално. А они нису само вредни него су и обдарени разним умешностима. Много шта је тешко замислити – посебно стога што их ми обележавамо једино када их угледамо како скачу с платформе камиона и спарени у њега убацују преиспуњени контејнер или, чини се, олако завитлају авлијску канту у смећарску дробилицу грдосије марке „Ресор“, који ју је само виспреношћу возача, увек Србина, некако у рикверц дотерао до лесе узаног и слепог сокачета⁸⁸ – те ће зато бити изненађење сазнање да и међу нишким ђубрарима упошљеницима у ЈКП „Медиана“,⁸⁹ које се бави одвозом смећа, има уметнички талентованих момака.

⁸⁸ Tara Beale (2018:39)

ђубретарски камион
тутњи у ритму хора
поиграва сенка

⁸⁹ Исправно је „Медијана“.

Издваја се Горан Илић Чони са Палилуле: „Илић је на себе скретао пажњу музичким нумерама које је сам писао и компоновао. Објавио је бројне снимке на Јутјубу, а најављивао је и збирку песама. Волео је да се представља као репер, и како кажу познаваоци ове музике, добро му је ишло, нарочито што није крио да је по професији износач смећа“ (К., Д., 2019:5).⁹⁰ (Сл. 11) Одакле сметлар у репу? Па зато што се реп (брејкденс и хип-хоп), као жанр популарне културе, и распростро у скрајнутој омладини по расној, етничкој и социјалној основи, носећи и субверзивну улогу. Запљуснуо је и ромску младеж: „Ромска деца су као друштвено маргинализована, дискриминисана од стране образовног система и говорећи српскохрватски углавном као други језик, била нарочито привучена могућношћу личног доказивања кроз приказ физичке спремности и виртуозности. Као и кунг фу филмови и овај увозни културни производ у којем главни ликови нису били белци био је изузетно привлачан за ромску омладину“ (Мусић и Вучковић, 2019:172).⁹¹

Међу нишевљанским ђубретарима засијала је радиношћу и понашањем сметларица Лидија Ускоковић из исте установе. На Богојављење 2014. године у Градској општини Медијана проглашена је за најбољег комуналца у 2013, јер је педантна на послу, тачна, вредна, беспрекорна и узорна радница (сл. 12).

Шта се после збило:

„И поред највиших људских и професионалних квалитета, Лидија Усковић је почетком априла 2014. године доживела да буде дискриминисана у просторијама Уникредит банке. Када је у својој радној униформи дошла на заказани термин за доделу кредита који јој је одобрен, од ње је захтевано да напусти пословницу и дође 'пристојно обучена'. Скромна Ромкиња послушала је захтев шефа пословнице, али бол због јавног понижења није успела да

⁹⁰ О њему погледати и напис „Тешко су живели, носили смо је на столици по документа. Мајка страдала у језивом пожару у Нишу, њеном сину изгорело лице“ (Јанаčković, 2009:1).

⁹¹ Опширније о ромском репу и хип-хопу у књижици *Ромски Хип хоп у Србији* (Банић Грубишић, 2013); уопште о тој музичкој подврсти у темату „Хип хоп“ *журнала Култура* (162/2019).

задржи пред колегама у колективу. Њене сузе дирнуле су за-
 послене у ЈКП 'Медиана'. За пар дана друштвене мреже го-
 реле су од реакција на ову вест која се спонтано проши-
 рила.

Подстакнути тиме, новинари свих медија, у земљи
 и региону, почели су да пишу о овом догађају. Лидија је до-
 спела у жижу јавности. Оно што је најзначајније, дожи-
 вљена непријатност и бол нису такли њену чисту душу. Без
 горчине је говорила о ономе што јој се десило, не оптужу-
 јући никога, захтевајући само поштовање часног посла ко-
 јим се бави.

Посебну пажњу заслужује начин на који је Лидија
 комуницирала у јавности. На новинарско питање да ли же-
 ли да нешто поручи шефици експозитуре Уникредит банке,
 која је наредила да је због униформе избаце, одговорила је:
 'Желим јој да доживи исто што и ја. Желим јој да очува и
 ишкољује једног будућег француског доктора наука и будућег
 светски признатог научника – генетичара'. Наиме, Лиди-
 јин син завршио је нишки ПМФ, као један од најбољих сту-
 дената. Након одбране мастер рада добио је стипендију за
 трогодишње докторске студије у Монтпељеу у Француској.
 Кредите које рефинансира, ова вредна жена је и подизала
 како би му обезбедила школовање“ (Предлог са образло-
 жењем, 2014:1).

Да макар колико сунце гране и изнад жиго-
 саних праведника потврђује чињеница да је Лидија,
 на предлог матичне фирме и ЈКП „Горица“, тога про-
 лећа као трећа по реду добила новоустановљену на-
 граду Града Ниша за толеранцију „Цар Констан-
 тин“. ⁹² Браво за госпођу Усковић.

Перспектива урбаних рудара-ђубрара у „си-
 стему организованог изношења смећа“ је извесна:
 опстаће, без обзира на ширење и уградњу подземних
 контејнера. Изгледа да ће задобити и више пошто-
 вања. ⁹³

⁹² Прсим се тиме што је моја реч пресудила као председника Ко-
 мисије за доделу признања.

⁹³ За то ће бити „заслужна“ голема пошаст – пандемија коронави-
 руса: „За неколико недеља сви смо схватили да јунаци нису фуд-
 балери ни глумци, већ они од којих нам зависи (свакодневни) жи-
 вот: здравствени радници, продавци, новинари, возачи камиона,
 ђубретари...“ (Билић, 2020:5).

Работа Томе Семафорџије је по оптерећености ту негде у упоређењу с радницима комуналног предузећа.

Будућност урбаних рудара ван система организованог изношења смећа мање је ружичаста. Као што пераче шоферки угрожава бујање кружних токова, тако се њима постављањем контејнера испод земље смањује могућност обављања делатности. Та се опасност накачила на подужу праксу газдâ рециклажних фирмица који, били Роми или нероми, неподношљиво уцењују „секундараце“ и за сићу им откупљују мукотрпно прибављен секундарни материјал.

Камо среће да је то њихова једина невоља. Помаљује се намера вајних новосадских главешина да закључавају контејнере са смећем како оно не би готово бесплатно долазило у посед приватним прерађивачима, који се тако веома богате. Бирократски намештеници доносе карикатуралне одлуке, сурово и без личног увида у овај сегмент живота убожника предлажу чак да се запосле чувари контејнера, јер, забога, неко мора да закључава и откључава, да пази од обијача сметларник као да је трезор банке Ци-Пи Морган.⁹⁴ Светислав Басара (2017:20), у колумни „Фамозно: Не дам своје ђубре“, савршено се подсмева необузданом науму новосадске власти, док Гордана Ђерић, састављач *Речника сувишних речи*, одбацује занимање „чувар контејнера“ из два разлога: „А) Измишљено занимање за страначку војску и пријатеље власти. Б) Јер се овим непотребним занимањем упире прстом у ромску популацију и додатно погоршава иначе тежак положај Рома“ (2019:203).

Очито је наступило безљудно време! То, да се Ромима блокирају контејнери је незапамћен идиотлук, невиђено лицемерје социјално повлашћених слојева који не могу, односно не желе да опорезују бумбаре, бујере и намакнуте новце за збрињавање проклетника. Као и што појаву искоришћавања од стране

⁹⁴ Истине ради рецимо слободно оно што сви знају а либе се јавно да саопште због политичке коректности: поједини секундарци краду поклопце са шахти и саобраћајне знакове. Одатле и доскочица о „циганском биткоину“ (сл. 13).

власника машина за прераду, коју је тешко контролисати, могу да сведу на подношљиву меру њихово синдикално окупљање и удруживање у задруге. И у Нишу се изнедри синдикат, заснова се и задруга, да би се брзо (2011. г.) организовао Републички синдикат сакупљача секундарних сировина са 11 одбора.⁹⁵ Како то не беше довољно да се каналише рад мале армије припадника, према проценама челника, 40 до педесет хиљада ромских секундараца, наново се Нишличићи досетише да је неопходно формализовати посао сакупљања отпада, пописати скупљаче, извадити им идентификационе картице, спојити их с комуналним предузећем, социјално и здравствено осигурати – и платити труд.⁹⁶

Као што су ретке жене семафорцијке, то јест перачице ветробрана, тако по бројности изостају и сметларке у поређењу с просјакињама.⁹⁷ Зашто?

Ваљало би јасно разграничити чистаче контејнера, сакупљаче баченог ића и пића, за које ковемо можда шупљу реч – контејнераши,⁹⁸ од иних, горепоцртаваних урбаних рудара. У томе нам помаже и белетриста Горан Петровић, који у цртици „Ко су људи чистачи“ фикцијски прониче у њихову филозофију: „Темељни принцип ових људи је 'Ништа'. Упозора-

⁹⁵ У Белој Паланци, Беочину, Бујановцу, Врању, Књажевцу, Крушевцу, Лесковцу, Нишу, Новом Саду, Прокуљу и Пироту. Синдикат броји више од 2.000 чланова.

⁹⁶ Почетне информације у чланчићима белешкара М. О (2017:11; 2018а:4; 2018б:б:9; 2018в:9). Осман Балић (2008:175-180) је рано спровео скрупулозну анализу и предложио бројне мере и акције за побољшање њиховог статуса. Иде тако далеко да говори о индивидуалним сакупљачима секундарних сировина као моделу и шанси Рома и Србије у економском развоју.

⁹⁷ Познато је да је Ч. Буковски љубио жене, не и „боркиње“ – налетљиве феминисткиње, којима се подругивао и овако: „Али оне тврде да нису достојно представљене – нема ни довољно женских лекара и тако даље, и онда неки људи кажу: нема ни довољно жена Ђубретара, па се то врти ли врти“ (2014:10).

⁹⁸ Ову реч, које нема у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* (ИРО Матице српске, 1982), у једном или другом смислу (и метафорично) почели су да користе и добри писци, стилисти попут Милисаве Савића: „Сањали смо о бољем и праведнијем животу, а доживели смо стварање 'контејнерске класе' интелектуалаца који копају по смећу“ (Вулићевић, 2020:20).

вамо да их треба разликовати од нихилиста. За чистаче је 'Ништа' добро пошто тада нема ничега – ни за чишћење. Срећом, ови људи су лоше организовани, јер када би систематски деловали, убрзо би апсолутно испунили своју потребу. Чистачи су хитрих покрета, ревносни, нервозни, често посећују психологе, кратко дишу“ (2018:26). Али, и двоструко али, претпостављам да се он усмерио на сметларе уопште – на школске теткице и домаре, хигијеничаре уреда и аула, паркова и скверова, платоа и тротоара, аутобуских и железничких чекаоница, гробалја и споменика... – а наши контејнераши су једино чистачи који преврћу канте с отпадом у потрази за храном, чија филозофија ни у ком погледу не може бити велико НИШТА, него баш обрнуто: големо НЕШТО. Нешто од остатака хране мора бити у контејнеру да би се прехранила својта. Они јесу морални победници! („Видео сам јуче моралног победника. Претура по контејнеру“ – Ранко Гузина. Али и: „Сиромах машта: е, да ми је барем једном видјети небеске контењере.“ – Живко Продановић.)

Да контејнераши нису, како их многи стигматизују, само базала и лењивци, социјално неодговорни Роми, не примећујући да је међу њима све више и голотрба из већинског народа,⁹⁹ сведочи у речитом запису Предраг Перишић (2018:24), пензионисани наставник Факултета драмских уметности Универзитета у Београду:

„УМЕТНИК ЈЕ ПРИСУТАН. Седео сам у кафићу на углу улице Кнеза Милоша и Вишеградске. Мирно сам пио кафу и незаинтересовано гледао кроз прозор. Чекао сам колегу са факултета, познатог позоришног редитеља са којим се договарам да радимо адаптацију једне приповетке Бранислава Нушића за позориште... Испред кафића, на улици, налазила су се два велика зелена контејнера за ђубре. Један млади Ром са металном шипком претурао је по контејнеру. Пажљиво сам посматрао шта ће наћи. Изненада зачуо се звук телефона. Младић је кренуо руком у џеп и извукао најмодернији 'ајфон'. Једном руком је и даље ко-

⁹⁹ Кад би ово био само успео афоризам: „Видео сам професора у пензији како претура по контејнеру. Њега ни пензија није спречила да настави с истраживањем“ – Васил Талевски.

пао по контејнеру а другом држао скупоцени телефон... Завршио је разговор и кренуо ка другом контејнеру јер у првом очигледно ништа није нашао.

Гледао сам своју бедну музејску 'нокију' на столу која је већ месецима била на самрти... Сигурно да младић није купио скупи телефон. Како је дошао до њега, то само он зна... Данас се друштвени и социјални положај у друштву а посебно међу младима одређује према вредности мобилног телефона. Недавно сам прочитао чланак у новинама: девојчица је одбила да иде у школу и на сва инсистирања родитеља у чему је проблем... коначно је открила да неће да иде у школу јер има најјефтинији мобилни телефон у разреду... У моје време док није још било мобилних телефона, патике су одређивале друштвени статус. Ко је имао 'најке' тај је био 'цар'. Ја сам нажалост носио патике домаће марке 'Спорт' али ми није пало на памет да због патика не идем у школу. Времена се мењају, проблеми остају.

Сцена на улици деловала је крајње надреално: у једној руци скупи телефон у другој метална шипка којом се пребира ђубре по контејнеру. Затим се младић одмакао неколико корака и кренуо да слика мобилним телефоном садржај контејнера. Сликао је из разних углова као да се радило о неком перформансу на коме би му позавидела и Марина Абрамовић. Сликао је унутрашњост, спољашњост контејнера... и на крају направио је неколико селфи снимака себе и контејнера... Ходао је на рукама, превртао се преко главе! Шта је била сврха свега овога нисам могао да схватим. Фотографије су неке послате. Да се покажу перформансе новог мобилног телефона или нешто друго... не знам... Да ли је то била тежња за свеобухватним интегритетом мисли и идеја... Или просто, манифестација енергије и духа...?

Људи су мирно пролазили улицом, нико није обраћао пажњу на младог перформера... Ја сам се осећао као привилеговани гледалац нечега што се одвија пред мојим очима и чему сам ја једини сведок... Понекад ми се чини као да не желимо да видимо неке ствари које се одвијају пред нашим очима и које су у супротности са здравим разумом. Као да ћемо тиме што их не примећујемо учинити да оне нестану! Младић је приметио да га посматрам кроз стаклени излог. Позвао ме је руком и ја сам изашао на улицу... замолио ме је да га сликам. На моје запрепашћење вешто је прескочио и ушао у контејнер... Само му је вирила глава. Деловало је као сцена из неког Буњуеловог филма... Чист надреализам... Постао сам и сам део овог перформанса... Предложио ми је да и ја уђем у контејнер и направимо заједничку фотографију...

То сам одбио. Знам да сам се показао као малограђанин и конформиста, недостојан савремене уметности... Признајем своју кривицу али толику жртву за уметност нисам могао да поднесем... Да стојим до колена у ђубрету... Не..., Просто нисам рођен за авангарду... Не знам шта би на ова догађања рекао славни Леонид Шејка. Појам 'Ђубришта' овде је добио свој прави, аутентични израз.

'Што се тиче Града, њега сам могао да реконструишем на основу свега овога разбацаног по Ђубришту, што је, у ствари, била одбачена неупотребљивост, а за мене много више од тога – један космос, независан од Града, иако се Ђубриште преливало у Град или чак поклапало са њим, што је вероватно и условило да сам, лутајући по Ђубришту, зашао у Зону преливања и с тешким напором свести успео да схватим да је то што имам пред собом у ствари Град.'

Пришао сам момку, загрлио га и рекао: 'Момак, запиши мој број телефона. Ја сам професор на Факултету драмских уметности. Јави ми се, можда могу да ти помогнем да нешто промениш у свом животу. Рођен си за глумца...'

Момак је уписао мој број у свој скупи телефон. Поклонио се као да се налази на сцени неког великог театра, скоро је додирнуо челом асфалт... Махнуо ми је у знак поздрава и тихо рекао: 'О томе сањам целог живота... Завршио сам средњу бродарску... И Драган Николић је ишао у бродарску. И Марлон Брандо... али у Америци... Зезам се... Ако је могао Драган, могу и ја...'. Отишао је низ улицу до следећег контејнера са металном шипком у једној и скупим телефоному другој руци... Гледао сам га како копа по ђубришту и размишљао:

Потреба за духовношћу неодвојива је од људске природе! Уметност у нама рађа жељу за лепим... Уметност нам помаже да се издигнемо изнад сиве, баналне реалности наших живота. Да заборавимо на свет у коме живимо и да сањамо о неком лепшем, праведнијем свету... Уметност нам помаже да будемо неко други... бар на тренутак... док се наши снови као таласи не разбију о обале сурове свакодневице...

Ускоро ми је стигла порука на мобилни телефон: 'Брате, професоре, стварно је до јаја када у мраку угледаш зрак светлости...'" (Сл. 14)

Просјаци и бескућници. Обашка ћу што сведеније скицирати божјаке и потуцала, торбаре и бездомне, међу којима су раширене међусобице. Јер просјаци једино просе, а клошари им се мешају у занимање када, сем што глумаре и гурају главу у смећарник, час и час богораде.

Сатирични сајт „Вукајлија”, за који је просилац „човек коме је свако на дохват руке“, а просјаштво најunosнија делатност у Србији, дели ту област урбаног рударства на пет група (ми дописујемо још три):

- рођаци,
- стаклоперачи,
- дојиле,
- гистро инвалиди,
- деца,
- бескућаници,
- улични свирачи, и
- задушничари.

Писац са „Вукајлије“, настојећи да буде вицкаст – у ствари љагајући просце – донекле описује амбијент просјаштва и захвата покоју особину њиховог „заната“:

1. „Рођаци су најбезобразнији, користе приче у којима им је неко од породице, фамилије болестан, па морају да обезбеде лечење или операцију: 'А бре, мом сину краћа лева нога, дај који динар, за бању, за лечење, да нешто поједе, за саламу, дај неки динар!' Најпознатији припадник ове групе је већ легендарна седа жена, четрдесетих година, која ординира по београдском центру и која скупља паре за операцију сестре већ 20 година. Баште су јој омиљене, јер нема конобара на видику па може да скупи и до неколико стотина динара по башти. Залази свугде, кафане, барови, ресторани, једном сам је видео и у Немачкој. Интернационална звезда, дала је и интервју за CNN. Ову групу нема шансе да избегнете, јер сте стационарни, не крећете се и рођацима сте лака мета (Вукајлија, гледано 19. септембра 2018).“

2. Стакларе-просце, који нису изистински перачи шоферки, представили смо у одељку „Ружења семафорција“.

3. „Трећа група су дојиле. Ту нема шта пуно да се прича. Обично су то Ромкиње које фурају по баштама

града, уз пут показујући дојке, и користећи највећу од свих психолошких замки, а то су деца. Деца на женским грудима, уз болећив поглед и реченице типа 'Дај неки динар да не буде гладно', тешко ће вас оставити равнодушном. Иако знате да су сви просјаци уплетени у организовано просјачење, са све неким главоњом кримосом који им узима све и даје неки проценат, опет не можете да будете равнодушни. Овде битку углавном изгубим, уколико Ромкиња није баш безобразна.

4. Четврта група су инвалиди. Најпознатија подгрупа су гистро глувонемци. Њихова тактика је следећа: напишу неку молитву на папиру, некад је то песмица, некад и неко обавештење типа 'Ја сам глувонем', ставе вам на сто док седите у бару, и тако ставе на све столове у бару, дајући вам времена да прочитате њихову теленовелу и евентуално се сажалите. Онда крену од стола до стола, уз чувених 5 секунди. Шта је 5 секунди? То је непријатност којом вас изложи, у трајању од 5 секунди, тако што стоје поред вас као мумије и чекају ваше тешко стечене паре. По Марфијевом закону, тада цео бар гледа у вас, као у једну потпуно надреалну сцену, а у ствари психолошку борбу између добра и зла. Обично старији људи то прекидају сочним псовком 'Гони се у курац', 'Марш у пизду материну' а млађи 'Дај бре кеве ти, прође ми нека сисата иза тебе, ништа нисам видео' или нешто слично, што глувонемом ставља до знања да мисија није успела и да је време за промену тактике. Тактика једног мог пријатеља, потпуно је оголила сву неспремност глувонемних превараната. Он је у једном тренутку саопштио глувонемом, да му се нека буба прикачила на мајицу на леђима, на шта је глувонемци одговорио са 'Где? Где?' 1:0. Поинт бланк.

Иначе, има и правих инвалида али већина су тешки преваранти, који су мазнули штаке од бакутанера из парка поред Ц маркета, наместе се обавезно на неки пролаз, углавном је то на Зелењаку, легну на бетон, развуку штаке и траже неки динар. Некад вас цепе и по ногама, ако се већ правите да их не видите. А ако сте неопрезни и трчите за аутобусом на Зелењаку, немојте да се изненадите уколико вас саплету у

покушају да постанете као и они. Можда вам нешто и уделе. Следећи пут.

5. Пета група су деца. Углавном су мешана, бела и ромска деца. Продају разне цицабице, водиче за биоскопе и позоришта, што су иначе веома популарне културне институције у Србији, продају и разне сликовнице, привеске и све остало што им је брат покрао у задњем обиласку гајби око Дорћола. Продају и цвеће, за романтичне парове, не знам само откуд та идеја, јер ако нисте већ купили девојци ружу кад сте се срели, тешко да ће ружа убрано-украина распалити страст ваше везе. Ова група не спада у групу агресивних просјака, игнорисањем ћете их увек отерати, можда вам некад залепе псовку али то се дешава врло ретко (Вукајлија, гледано 19. септембра 2018).“

6. Просилачки живот бездомника и гологузана нотирамо у следећој скици.

7. У просјачки начин понашања улазе и улични музиканти. Осим најчешће као уписаних клинаца који развлаче алеве хармоникице избушених мехова и онемоћалих стараца који гуде на похабаним виолинама, некња сретох добродрежећег влашког Рома који на оправној дугметари извођаше брзе румунске ритмове.

8. Спадају и Роми сакуљачи хране са хумки на сеоским гробиштима, за које творим реч – задушничари. Купе иће и пиће, трпају га у цакове, путне торбе и кесе, а да се својта још није померила са белега. Срби велe да су се избегобразили, сада узимају само квалитетну храну. – Арлије, нишки староседоци који не просе и не збирају гробљанско послужење за мртве, љуте се на њих јер их брукају: „Не поистовећујте нас, ми нисмо они. Они су Гурбети, чергари, новопридошлице.“ С друге стране, истина је, за разлику од католичких и протестантских почивалишта, која су сређена цакун-пакун – кад их посетите, имате музејски угођај – православна, посебно она у залеђу и у селима, јесу несређена, неуредна и запарложена. У годишњем циклусу обичаја око покојника – укоп, прва субота, четрдесет дана, пола година, година дана, задушнице... – православци позивају сву својту, комшилуку,

мештане и пријатеље, износе брдо хране и пића и приређују даће. Да није задушничара који чисте вечне куће, наша би се укопавалишта претворила у змијарник.¹⁰⁰

За разлику од „Букајлијиног“ подругљивог приступа, Ервинг Гофман (Goffman), за илустрацију идеализованих сценских рутина узима посебно уличне просјаче чији наступи „за социологију имају можда највише шарма“, али су одавно изгубили на „драмској вредности“, то јест уверљивости: „Данас ређе слушамо о смицалици 'чиста и уредна породица' у којој се породица појављује у исцепаној, али беспрекорно чистој одећи, са дечијим лицима намазаним добро угланцаним слојем сапуна. Нити више виђамо представе у којима се полуто човек дави прљавом корицом хлеба јер је преслаб да је прогута, или сцену у којој човек обучен у дроњке тера птицу од комадића хлеба баченог на земљу, потом уграбљени комадић споро отире о рукав капута и, привидно несвестан публике око себе, покушава да га поједе. Редак је, такође, постао и 'постиђени просјак' који само кратко преклиње очима пошто му деликатност осећања очито не допушта да ишта каже“ (Гофман, 200:53-54).

Давни есеј о просјаштву Рома започесмо питањем замишљеним читаоцима: „Колико пута сте спустили ситнину у испружену руку поред које пролазите свакодневно? Окрећете ли главу од прљавих и исцепаних дечака и девојчица који вам прилазе у кафанама молећи да им поклоните неку пару? Обраћете ли пажњу на немузикално и раштимовано певање и свирање малих свирача? Да ли ужурбано затварате врата стана када на њима угледате младу сиромашну жену са 'свитом' дечака и девојчица (једно обавезно у

¹⁰⁰ Ретка су неупрљана рурална гробовља попут оног у власотиначком Дејану: „Прагонско гробље се издваја и постављеним мермерним сточићима скоро испред сваког надгробника. Превагњују овални, не застају ни правоугаони. То је корисна пракса, јер служе да се хигијенски и уљудно изнесу, поставе, послуже, утроше и покупе зготовљена и купљена храна, жестина и безалкохолна пића. Ту и тамо, ама баш на белезима где их нема, указујући на оне који се брину о покојницима, остаје непокупљена амбалажа која квари изглед гробља“ (Ђорђевић, 2018б:51-69).

наручју)? Успевају ли да вас разнеже тугаљиве поруке 'ваших ђубретара' који вам се појављују пред домом, обично око државних и религијских празника“ (Ђорђевић и Todorović, 1997:145).

Зашто људи нису дарежљивији према просјацима? Можда због тога што о њима и народу из којег потичу знају мало – и погрешно!

У социјално-економском погледу, насупрот мњењу обичног грађанина, Роми заиста живе у немаштину и већина јесте на ивици егзистенцијалне издржљивости. Они су, као заточеници најсиромашнијег слоја, најбројнији међу убожницима. Људи имају предрасуде према Ромима, стичу лош утисак о њима, често се срећући са просјацима¹⁰¹ и препродавцима: „Роми су лењи и не желе да зараде парче хлеба у зноју лица свог, већ просе.“ Ту не помаже тврдња како нико својевољно не бира жицарење за животни стил. Није баш да неко неће да прихвати плаћен посао који му омогућује колико-толико сигурну егзистенцију и одлучује се на понижавајуће мољакање. Роми су напосто као декласирани слој заробљеници зачараног круга оскудице, културе беде, чије је алке тешко разврзати и покидати. – Не проси се из обести, већ из нужде. (О томе упечатљиво сведочи Нишевљанин Мети Камбери, бивше просјаче: „Са своје три и четири године, зато што мајка није имала никакве могућности да нас издржава, нашао сам се са братом на улици. Држали смо се за руке да нас не раздвоје, чували се и морали да просимо. Буквално смо преживљавали просећи, били и у искушењу да кренемо и у крају...“ [Тодоровић, 2020:15].)¹⁰²

Томе сигурно приноси и њихова ниска социо-професионална структура јер су већма без образова-

¹⁰¹ А не маркирају призоре да је све више Срба међу убогарима.

¹⁰² Поучна прича момка, сада писца првог романа у српских Рома *Град бола* (2020), кога су социјални радници склонили с калдрме, предали хранитељској породици, после сместили у Дом за незбринуту децу „Душко Радовић“. Боравећи тамо, прво је стекао трогодишњу диплому у Школи моде и лепоте, затим и четврти разред за занимање модни креатор. Пред уписом је одсека за Социјалну политику и социјални рад на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

ња и конкретног занимања. Поред „стarih сиромаша“, који су ван света рада, појавиће се и „нови“ – они сиротани који ће бити измештени из производног процеса због нових технологија и, горе од тога, без шанси за повратак. Надолазеће генерације Рома и нови сиромашци једноставно неће бити припремљени за сурову такмичарску утакмицу на тржишту рада отвореног друштва.

Зато су Роми у сивој економији, урбани су рудари, раде на црно и баве се шверцом, просјаче и пландују. Када је на делу катастрофална привредна и социјална ситуација у једној земљи, као што је у Србији, симулација производње и трговине, спуштена до нивоа шверца и препродаје, која обезбеђује само елементарно задовољавање потреба, шта би друго произносила осим сваковрсне поразности и пустоши. У игри су својеврсне стратегије преживљавања и оригинална култура сиромаштва. У свему томе феномен прошње је знаковитији за друштво као такво него за Роме као његове дејственике. („Са социолошког гледишта, то би било право сиромаша према друштву које је с извесног гледишта одговорно за невоље својих чланова“ [Јовановић, 1990:299].)

Није да се људи не двоуме када треба да дарују мамитеље склупчане на плочнику или у врло изненађујућим околностима. Сергеј Довлатов се пита: „Догађало се, путујеш с друштвом у возу. Одједном се појављује просјак с великом хармоником. Или одрпана жена с бебом. И истог часа настаје мучна ситуација. Пожелиш да просјацима тутнеш ситниш да би што пре отишли.“

Почињеш да се смирујеш. Присећаш се приче о просјацима који граде даче. Или у доколици путују властитим аутомобилима. Укратко речено, с успехом се спасавају друштвено корисног рада.

Присуство човека у подераним ципелама делује мучно. Присиљава те да се замислиш о хировима судбине. Потреса нашу успавану свест. Подсећа на несикурност људског благостања...“ (Довлатов, 2018б:140-141). Слободан Јовановић разлаже милосрђе: „Чим се место права сиромаша као основа милостиње узме

дужност дародавца, последњи мотив милостиње не налази се више у интересу даропримца него у значају који милостиња има за самога дародавца. Када је Исус рекао богатом младићу, подај твоје имање сиромасима, – Исусу није било толико стало до сиромаша колико до душе младића“ (Јовановић, 1990:299). За папу Фрању нема двојбе, његов је савет да гуливра-нама треба увек да се даје новац. Па иако касније од тога купе чашу вина, и то је оправдано, ако им је то једина срећа (Anonim 2017:9). Милодар је милодар.

Док је Маја Лалевић Пишчевић, с њујоршким искуством са бездомницима и пауперима, раскрстила с упитношћу уз помоћ пријатеља: „А онда сам се сетила једног свог друга из Београда који је упорно давао новац просцима на семафору упркос сталном негодовању своје жене.

'Зашто то радиш кад добро знаш да они немају ништа од тога? Све им то на крају дана покупе неки мафијашки!', приговарала му је бесно годинама, све док му једног дана није дојадило.

'Драга, да ли стварно мислиш да је важно коме иде тај новац? Твоје је само да даш'" (2019:126).

Па и да знамо, или ћемо тек сазнати, да је многи Ром који цинцари под надзором просјачких „босова“¹⁰³ – отимају му просјачевину – да се божјакање деломце усавршило до нивоа својеврсног „заната“ и претворило у уносан „бизнис“, како сиромашку да не уделимо коју пару.¹⁰⁴ И после читања записа Милоша Лазића:

¹⁰³ Нишлије се свакодневно суочавају с таквом дружином из алексиначког села Прђиловица. Одувек је тако било: стари нишки Роми никада нису просили, већ дођоши-чергари: „Они су зазирали од нишких Рома, староседелаца. Нису са њима контактирали нити од њих тражили паре. Ако би се грешком догодило да се приликом прошења обрате Ромима сматрајући их за не-Роме, сазнавши истину, постиђено би се извинили“ (Јашић, 2001:76).

¹⁰⁴ „Ако на углу улице дате неколико центовоса каквом детету што проси и које вас је погледало, и не учините само то, него га још и руком, макар и не била у рукавици, погладите по коси, мада у њој вероватно има вашију, и насмешите му се притом у очи, па после тога продужите малко срећнији но што сте били пре тога – шта је то друго него нежан траг љубави?“ (Ман 2019:362).

„Скице Београда. Одакле си селе...

Када је мудри језуита Иван Илић поставио онај аксиом који вели да је већина болести само нормална реакција на ненормалне околности, не зна се да ли је мислио на дух, тело или друштво? Можда би се одговор на то могао потражити и у причи о Свратишту за децу улице... или је и то тужан доказ да у сопственој немоћи најчешће покушавамо да лечимо последице, а не узроке. И иначе, познато је да су најболније судбине беспомоћних, оних који највише испаштају.

Ево приче о 'случају' који се збио недавно, иако ће многим личити на наставак документарне серије која се већ деценијама емитује на програмима наше свакодневице.

Изнебуха, аутобусом што се Гогољевом спушта низ Баново брдо, разлегло се запомагање које се, часак касније, слило у танушни али питки двогласни репесаж: – Ода-кле си, се-ле, дево-јано мла-да...

Овакво извођење без музичке пратње давало је тој некад популарној новокомпонованој песми сазвучје корачнице, али благодарећи младости и упорности извођача и наклоности неких путника, трајало је од Цркве Светог Георгија на превоју Високе, до Старе шећеране у Радничкој улици: – ...из Ср-бије, бра-ле, из Кру-шев-ца гра-да.

После се, кроз бректање мотора, зачуло и звецкање новчића бачених у одрпану капу што је полако промицала аутобусом: неки су новац давали због песме, неки зарад тишине која је уследила. А било је и оних залеђеног срца, који су зурили некуд у празно.

– Ију! – вриснула је у један мах жена са седишта до прозора слева. – Па она је заспала?!

Обгрливши јој колена на које је положила малу куждраву главицу, онако стојећки, блажено је спавала црнпуста естрадно-аутобуска уметница.

Ручица што јој је млохаво висила крај тела чврсто је стискала капу. Можда је била старија, али јој нико не би дао више од пет година.

– Пустите је – разнежено је шапнула путница до ње. – Ко зна од када је будна, нек се наспава.

Спавала је до одавно заборављене 'Господарске механе'.

– Ајде, буди се – позвала је старија половина уметничког дуа успавану колегиницу. Истрчаше да сачекају нову публику, да не дангубе (2020:14).“

И после читања песме култног пољског поете
Анджеја Бурсе (Bursa)¹⁰⁵:

У ОДБРАНУ ПРОСЈАЧЕЊА

Налазите да просјацима не треба давати милостињу...
да је већина њих радно способна
радно способна... ма шта кажете
овај нагрђен чиревима с Толстојевом главом да
млатара

лопатом поред јаме
а овај лажни инвалид да чучи поред стоваришта
лопата...
а да ова вештица (*били сте једном дете?*) плев
лукац...
то би вас задовољило

али они раде још како драги мој...
за оно цркавице у свако нас доба опскрпљују
чистом и непатвореном емоцијом
они не једу декоративни хлеб...
смрт не фингирају (*реч достојна ваше културе*)
као код вас у позоришту...
већ играју целим телом извргнути мразу жеги
и плјуску сваким гестом гласом и вашком на
крагни...
да би постигли жељени ефекат строго морају да се
придржавају
начина живота уређеног прописима
да спавају на клупама у парковима и на станицама да се
не прихрањују и не опијају...
упркос томе што су смрт и хлеб код њих аутентични...
тај комад није нимало натуралистички...
они постижу пуноћу реалистичког уопштавања којој
не могу да примиришу ваше препариране академске
трупине...
они су тотално савремени...
упркос томе што им је традиција стара колико сиромаштво...
авангардни уметници од њих треба да уче и свако ко
је иоле паметнији то ради...

¹⁰⁵ Из збирке *Целат без маске* (2016:38-40).

У возу Краков – Пшемисл одједном је на вратима купеа
стао слепац са штапом
знате ли да се свако то тело које трне на клупи
а тежи да се удобније смести
наједном нашло пред неприликом...
чији се и најслабији одјек тешко може назрети у вашој
уметности...
ви сте ти који дангубите...
шта сте урадили данас, господине књижевниче...
у чему је то твоје „занимање“ конферансје...
за шта тебе толико плаћају дрољо са екрана...
од чега се тако бетонира тај твој режисер.....?
*(најзабавнији су ми они који пребацују просјацима
да се кадикад опцијају)*
како ви уопште изгледате?

кепец висине око 1м 30цм
број обуће око 45
свира хармонику
чворноватим рукама *(на свакој шаци по три
скочањена крндеља)*

црквено појање
повезује Гран Гињол
и религијски мистериј
и чини то с мером

а тај који се прелива у грчевима
*(код вас се балет и даље базира
на еротском побуђивању
глава породица)*
оголотрбели интелектуалац
(ах, како специјални ефекти)
каже да је невин изашао из затвора
преживљава дубоки конфликт
тешко му је да моли
примети гест којим склања 10 злота

чикица са псићем на ћилимчету
да меко буде сиротану
лудача с мушким шеширом
неутешан отац који је изгубио
три сина хероја

они читав живот играју једну улогу
али раде то савршено

Не мислите да се пајтам с пијанцима
 просјаци су већином ограничени и базде
 према њима осећам исто гађење
 као и према вама господо... уметници
 само што више уживам
 у њиховој представи
 него у вашој.

*Да не расподеламо о томе колико је оправданије бити
 стаклар него гољак или џепокрадица!*

„Ко је бескућник?“ – пита се у истоименој студији Милана Љубичић: „Када је ријеч о нашој земљи, осим на основу непосредног и несистематизованог посматрања, мало шта знамо о култури бескућника. О њиховом идентитету још мање. Разлога за такво стање је доста, почев од одсуства научног интересовања, методолошких потешкоћа са којима би се истраживач неминовно сусрео, а које се тичу операционализације бескућништва и типологије особа које живе ово искуство, до могућности да се са појединим категоријама људи који припадају овој популацији ступи у контакт“ (Љубичић, 2017:188). У нас се за ову поткласу (*underclass*) још нису изградили чврсти стандарди одређивања, па стога Попис становништва из 2011. године сврстава њене припаднике у *примарне* и *секундарне* бескућнике.¹⁰⁶ Примарни бескућници, пише зналица оваквих јединки, „дефинисани су као појединци без сталних или привремених домова, који живе на улицама, парковима, испод мостова, итд.“ – а секундарни „као: лица који живе у објектима настањеним из нужде, као што су: шупе, бараке, приколице, вагони, подруми, шатори, барже, картон и неформална насеља (SORS, 2013)“¹⁰⁷ (Бобић, 2019:1481).

¹⁰⁶ „Разликовање између примарних и секундарних бескућника током Пописа 2011. године усвојено је на основу међународних препорука тако да свака држава дефинише ове категорије и прихвата обавезу пописа обе подгрупе“ (Бобић, 2019:1481, подбелешка 4).

¹⁰⁷ Забелешка Д. Б. Ђ. – SORS: Statistical Office of the Republic of Serbia 2013. *Religion, Mother Tongue and Ethnicity*, Beograd.

За потребу осврта на бездомност Рома и није толико пресудно прецизно одређење,¹⁰⁸ јер нас задовољава њихов опис: „Ови људи су најчешће у запуштеном стању, промрзли, исцрпљени, гладни, боси. Међу њима има и психички измјењених, старих и дементних лица који о себи не могу бринути“ (Љубичић, 2017:190). Они су „Нико“, скитачи, без неге и надзора.¹⁰⁹ – Сецају све са собом, пева хаикуист:

Загорка Васиљевић¹¹⁰

*Стари бескућник
вуче пуна колица
прошлог живота.*

Српска држава, сиротињска и лабава, колико-толико се напиње да помогне безкућевницима,¹¹¹ посебно зими и при временским неприликама.¹¹² А онда све поквари политикански чин партијског шрафчића! Као у догађају када је екипа добровољаца желела да проведе Божић с бескућаницима у Прихватилишту за старе и одрасла лица на главноградском Вождовцу, али је директорка Невенка Накић Симатковић

¹⁰⁸ Видети о теоријским приступима и дефиницијама у прегледном чланку „Теоријски приступи и правци у истраживању бескућништва: критичка анализа“ (Билиновић Рајичић и Чикић, 2019:1444-1467).

¹⁰⁹ „Нико“ може бити и Неко, и то без наводника. Ево бисера. Филип Гајић, редитељ и оснивач Дорћолског народног позоришта у Београду, говори како је дошло до представе „Снови Ксеније Петроградске“: „Прича о Ксенији је стигла у наше позориште преко једне београдске 'Ксеније' коју људи знају као Савку, која је бескућник. Она је нашој глумици рекла како се у позоришту праве глупости и упитала зашто нико не направи представу о Светој Ксенији. Ја сам то упамтио и сачекао повољан тренутак да поставим ту дивну причу. Тако је представа стигла у наше позориште преко једнако дивне особе која живи свој чисти живот у овом суманутом времену и граду, исто посвећене Богу; од жене од које сам чуо лепе и мудре мисли“ (Поповић, 2019:30).

¹¹⁰ 2018. „Хаику.“ *Хаику новине*, 25(33):18.

¹¹¹ Има их око 20 хиљада (Бобић, 2014).

¹¹² Сведоче и свежи новински написи: „Аутобус 'друмомом' ће дежурати за бескућнике“ (Ђорђевић, 2019:8); „Минус бескућнике одвео у прихватилиште“ (Васиљевић, 2019:12), „Због ниских температура отворено прихватилиште“, „Суботичко прихватилиште за бескућнике готово пуно“ (Исаков, 2020:15; 2020:21).

препознала у њој универзитетску професорку Биљану Стојковић, опозиционарку, и спречила хуману намисао речима – „Знам ја ко сте ви!“: „Препознала је 'уљеза' из јавног живота који опонира власти и то је било довољно за инсинуације, етикетирања, дискредитацију, било је то довољно да сви постанемо уљези, а наше добре намере спорне и да се посета прекине“ (Ољача, 2020:29).¹¹³ Насупрот скандалозном чину охоло управитељице, у уређеним заједницама се сасма другојачије поступа. Примерице, берлински градоначелник је одобрио групи добротинитеља да за време Божића посете тамошња прихватилишта, штавише их обишао за време акције, руковао се са њима, и тако редом.¹¹⁴

Како ли би се „јунакиња“ приче, која оставља горак укус у устима, понашала кад би требало да спроводи закон Велике јабуке, по којем се сваком клошару мора пронаћи смештај? Нема ли слободних места у склоништима, онда је град Њујорк у обавези да из свог буђелара плати и обезбеди коначиште у хотелу: „И тако, у леденим ноћима као што је била ова, неколико срећних бескућника заврши у раскошним апартманима Њујорк плазе, Фор сизонс или Валдорф Асторије, у којима једна ноћ кошта више него што они испросе за цео живот“ (Lalević Piščević, 2019:154).¹¹⁵ (Запрепашћује је за тако богату државу да, на пример, у Њујорку живи преко 60.000¹¹⁶ а у Лос Анђелесу 40 хиљада бескућника [homeless]. И сама ганута хомлесима, Маја Лалевић Пишчевић извештава: „Све до тог тре-

¹¹³ Од таквог потеза је само дибидуз нечовечнија тзв. антибескућничка архитектура, која није српска измишљотина, но помаљује се и код нас (Вуковић и Мучибабић, 2018:22; Ђурић, 2018:60-63).

¹¹⁴ Прочитати поучну, малко „откачену“, репортажу о људима „које нико неће“ у Берлину (Петровић, 2020:53-55).

¹¹⁵ Ишло, не ишло, у нашу памет, нпр. у Калифорнији има 150 хиљада бездомника, али, и ето ти ироније, неки од њих преживљавају тако што се ангажују да урочују налоге за принудно исељење другима, који постају бескућници (Fuler, 2020:20).

¹¹⁶ „За разлику од људи без дома, у Њујорку нема паса ни мачака луталица, удомљавају их чим дођу на свет. Постоје људи који удомљавају чак и тешко болесне, старе и инвалидне псе, о којима њихови власници више не могу, или не желе да се старају“ (Lalević Piščević, 2019:23).

нутка нисам била свесна да су ови несрећници расути по тротоарима прометних улица заправо саставни део сценографије Менхетна. Као семафори, хидранти или светлеће рекламе – они се напосто подразумевају. Ко год дође у Њујорк, бескућници су му један од првих утисака. Ко дуже остане навикне се и престане да их примећује, као што не примећујемо неку слику која годинама виси на истом зиду” [Lalević Piščević, 2019:125].) Гле социјалне злобе – они су постали „незаменљиви амблеми” појединих урбаних боравишта да, када би их заједница искоренила, требало би их наново створити. Као у горком примеру Париза: На шта би он личио без њих, кога би фотографисало на стотине хиљада савремених номада? „Град светлости” без бездомника изгубио би својствен градски шмек, душу и добро познату боемштину. – „Париз није Париз без клошара”, штоно рече песник, Божидар Шујица.¹¹⁷

Сместа пресечимо – изненађујуће је много Рома међу *секундарним бездомницима* у поређењу с целокупним становништвом Србије. Према последњем Попису становништва из 2011, мада је њихов удео у укупном грађанству 2,1%, они чине чак 1/3 или 32% (Бобић, 2019:1484). Зашто је то дотле дошло, када су Роми ваздан били најсиротији а донедавно већином живели у каквим-таквим настамбама? Шта стоји иза ове противуречности? Стоје:

- малски начин живота, и
- међугенерациска солидарност.

Роми у нас већином живе у урбаним стаништима или на њиховим ободима: просто не постоји варош у којој немате ромску *махалу* – више од три четвртине ромског становништва гравитира граду – а апсолутни рекордер јесте Београд у којем је евиден-

¹¹⁷ „Сена је нарасла, преплавила шеталишта на кејовима и истерала клошаре испод мостова. Они спавају на улици, испред закључаних улаза, згурени у картонске кутије и покривени пластичним кесама и прљавим ритама. Полиција скупља клошаре, баца их у затворена возила и одвози. Било где да их склони они ће се вратити. Париз није Париз без клошара” (Šujića, 2020: XIII).

тирано преко 150 ромских насеља. Та етно-урбана острва махом су нехигијенска насеља без елементарне комуналне инфраструктуре. Чак и кад материјално боље стоје, Роми то „олако” поништавају „само” изабраном насеобинском гетоизацијом, становањем у малама, тј. својеврсним гетима. То је нагнало социологе да инаутуришу „свест гета” као кључну одредницу *социокултурног менталитета* Рома. „Гетска свест’ Рома, тако, иако повезана са важним подсистемима – привредом, политиком и културом – није искључиво условљена њиховим објективним положајем у друштвеној структури, већ и погледом који је утемељен на архаичним сликама које су понели из своје постојбине’ (Б. Ђуровић). Може се и поправити њихов статус у подсистемима, друштву у целини, но шта ћемо чинити са негативном функцијом усађеног менталитета која Роме издваја од окружења и самогетоизира их” (Ђорђевић, 1998:336). Мада новија истраживања демантују распрострањено уверење да је за Роме боље да живе у својим махалама: већина би волела да живи у мешовитом насељу (44,7%), 29,9% јесте свеједно где живи, само 16,4% преселило би се или остало у мали, уз 3,4% оних који не знају како би поступили када би могли да бирају. Ослабила је везаност Рома за махалу, она није више приоритетна опција за њихово становање – остаје симбол просторне, и не само просторне, сегрегације ромске заједнице.

Зато, колико било необично, мала као друштво у малом – попут икоје затворене заједнице с претежном механичком солидарношћу у Е. Диркемовом смислу тога појма – у којој свако зна сваког и која „прописује“ и налаже, надзире и моделује одвијање индивидуалног и колективног живота, од свакодневице до крупних догађаја, не дозвољава бескућност. Нека је то, као што је пречесто, скучена картонска и плехана настамба, кућерак или тугларица, без електрике и воде – с пољским клозетом и пумпом напред неограђене блатњаве авлије – у њој мора бити места за најрођеније, па макар живели попут „кинеске четврти“. Жели ли ко од наших да не буде својтљив,

да се ода скитњи, нека буде опредељени бездомник – ван махале! Биће ромски изрод.

Истовремено је с тим сврзана махалска солидарност. Старији зборе како је Роме она одржала, и о њој се испредају легенде. Вековима прогањани и уништавани, излагани ксенофобији и расизму од стране окружујућих народа, јаком унутрашњом социјалном кохезијом и интеграцијом успевали су да се одбране и преживе. Млађи веле да су то прохујала времена и да више није тако. Роми су се променили, дошло је до измене традиционалног морала – *солидарност се негде загубила*. Осман Балић, међу виђенијим српским Ромима, чак приписује овом губитку одсудан негативан значај за будућност свога етноса: мана је то која ће му нанети огромну штету. Зато написасмо ономад: „Преовлада ли, насупротив сложености, егоизам у Рома, онда ће се само појединци уздизати, што ништа не вреди, јер без колективног успеха етноса – нема ни дуго жељене интеграције. Ако тако може да се каже, њој су препрека и неквалитетни *међугенерацјски односи*“ (Ђорђевић, 2010:39). Који су били и јоште су одбрана од тога да се Роми не нађу на тзв. путу бескућништва.

Нисам предсказивач и није социологу дато да све разуме, но дође ли до корените измене *romaniprep-a*, у овом примеру до израженог слабљења махалске и међугенерацјске солидарности, свести о потреби узајамне одговорности и помоћи, онда ће бити још више бескућника и клошара, потуцача и згубидана, лингара и офуцаних лончара међу Ромима, недајбоже онолико колико их је у Новом свету или западном делу Старог континента.

Да ли је друштвено прихватљивије да Тома Семафорција буде стаклобрисач или бангало?

Бити шраф. Завршницу социолошког портретисања Томе Семафорције, стаклара, и осталих урбаних маргиналаца – амала, бескућника, ђубрара (ЖКП), задушничара, збирача старе хартије и кутија, ималинара, контејнераша, понуђача ситних израђе-

вина (препродавце), просјака, сабирача старог гвожђа, сакупљача боца и ине пластике, смеђара на депонијама, таљигаша, уличних свираца... – започињем дужим исписом из есеја „Шраф“ Владимира Скочајића, бистрог писца „Политикине“ колумне „Попћоше“:

„Већина нас живи зарад неког вишег циља. Неко је ту да купи све оно што му срце иште, неко жели да оформи породицу и лепо васпита децу, неко би да побегне из ове шугаве земље главом без обзира, а неко би само да путује и води љубав по целу ноћ. За све ове жеље је потребан новац (осим за вођење љубави... Мада, сигурно има оних којима и за то треба.) Да бисте имали новац, морате да радите. Да бисте радили морате да гутате разне ствари. Некад су оне укусне, некада вам се бљује, а некада их трпате у себе иако сте сити а оне бљутаве. Ми смо шрафови који гутају. Без нас велике машине не раде, ни смо неопходни. Али не ми као име и презиме, него ми као број. Нас бирају тако што гурну руку у ону кутију са шрафовима и извуку нас. Или нас не извуку.

Да бисте остварили своје снове морате бити шраф бар неко време (под условом да имате снове). То вам наравно не гарантује да ћете их остварити, јер можда ћете већ прекосутра имати статус отпалог и поломљеног шрафа у жутој траци ауто-пута. Или оног шрафа који чами у прашини канала, а деца која се враћају из школе са ранчевима на леђима шутирају га и добацују се као да је нека лопта, док препричавају ко је синоћ испао из ријалити програма. Ако пак немате снове, онда ће вам и улога шрафа пасти нешто лакше. Но, живот без снова је као ноћ без тишине.

Живот шрафа је прилично јадан. Када је тешко, тешко се како су баш тог дана видели много оних који су чекали у реду да постану шрафови. И многи од њих нису. А ми смо ту где смо. Некад нас нервирају други шрафови који су умислили да су осовине. Чудо је шта све шминка, велике груди, скупо одело и нови модел 'ајфона' могу урадити малом шрафу са ког се цеди уље. Обични шрафови раде оно што им се каже, плаћају шта мора да се плати, смеју се када им се не смеје и згражавају се када им се не згражава. Ако искоче из клишеа, очас посла ће им намигнути жута трака са ауто-пута. Шутнуће их и рећи како су неозбиљни, незрели, размажени или детињастии. И гурнуће опет руку у ону кутију и извући новог. Статистичко-географска тривија каже да су на овим просторима веће шансе да онај ко

извлачи има исто презиме као извучени шраф. И тако унедоглед“ (Скоचाјић, 2018:10).

Да, већина учесника (становника) у неолибералној економији српске боје,¹¹⁸ у расточеној земљи каква је несумњиво Србија, *јесу шрафови* – били големи или малецки, крупни или ситни. Међу нама, још како, егзистира ромска национална мањина која је, сем занемарљивог постотка, целином у положају етно класе, окована ланцима сиромаштва и живи у својеврсној култури беде. Неоспорно да ова култура има и етнички **background**.

Требало би истражити дубинске матрице социјалне неједнакости у српском друштву, које одузимају шансе Ромима, а не само обраћати пажњу на идентитетска питања. Премда је вековно тлачење породило барем две одлике **romanipe-а** везане за радну етику и врсту послова: а) просторна покретљивост – Роми могу бити само насељени, никако седничарски народ, б) „експлоатација нерома“ – облици рада које не контролишу Гаџе. Одатле ће, што треба ценити, без драме привремено напустити фамилију, или и њу повести, и отићи трбухом за крухом, примерице, с југа на север Србије, из источне Србијице у Норвешку.¹¹⁹ Зато се бање и радиће послове не само оне које избегавају већинци већ и такве којима они не управљају – готово све урбанорударске – уверени да искоришћавају нерома.¹²⁰

¹¹⁸ О том виду привреде и друштва у знаној студији Ивана Селенија (Szelényi) *От државен социјализъм към посткомунистически капитализъм: критически поглед* (2019).

¹¹⁹ Ана Дамиен Лакићевић (2018:22)

Улични чистач.

Далеки норвешки град и

чубурска псовка.

¹²⁰ То није једино код српских Рома, него код свих. Тако Петер Мануел (Manuel), анализирајући историјску ситуацију злостављања шпанских *Gitana*, у којој је била и већина европских Рома, закључује: „Но, такви увјети нису сломили већ су, изгледа, традиционално ојачали обрамбени етнички понос, ендегамију и изолацију циганске заједнице; у складу с тиме, Цигани који воле слободу радије су бирали samozапошљавање у маргиналним, иако функционалним секторима господарства (на примјер, дерање мазги, трговина коњима, кријумчарење, плетење кошара, лончарство и пре-продаја цигарета)“ (Manuel:169).

Усвајајући становиште по којем су Роми у положају етно класе, промовисано од ромолошкиње Александре Митровић – већина припадника народа нема ништа или има врло мало, живи на ивици немаштине и зависи од социјалне подршке, без икаквог је угледа, презрена и понижена, и без шанси да оствари своје интересе упркос отпору – и инсистирајући на ставу да њихова култура сиротињства има јаку етничку подлогу, полемишемо с тезом бугарског социолога Николаја Тилкиджијева (Тилкиджијев) којом одбија етничку обојеност животне (не)успешности ромске мањине. Суштину његове поставке да успех нема етнос незамршено је изрекао неименован бугарски Ром: *„Успял или неуспял ром няма, има успял или неуспял човешки индивид...“* – „Успешног или неуспешног Рома нема, постоји успешни или неуспешни човек као појединац...“

Не може се оспорити искуствено сазнање до којег је Бугарин дошао са колегама и које посведочује да је наступило унутрашње раслојавање, да се у Рома појављују и развијају виши слојеви, међу којима се истичу: *„Роми у бизнису, углавном у малом, али и у средњем, који често ангажују доступну и јевтину ромску најамну радну снагу; Роми политичари и управљачи, који се налазе на положајима у државној и локалној власти; локално утицајни лидери и активисти 'ромских' НВО које се баве углавном 'ромским пројектима', на пример у вези са напорима за 'десегрегацију образовања' етничких мањина, као и практичним пројектима најчешће у области здравствене културе и васпитања, запошљавања радно способних људи који живе у ромским махалама; ромска интелигенција* веома разнородног састава: у образовању – учитељи, помоћници учитеља и други педагошки кадар; у медијима – новинари у 'ромским' и другим медијима; уметници – музичари, певачи и свирачи, фолклористи и сл.“ (Тилкиджијев, 2011:19). Тај толико танак слој, налазећи се на нивоу статистичке грешке, требало би, уз помоћ шире заједнице, да запне и помогне оснаживање истоплеменика како би се главнина Рома уздигла изнад етнокласног статуса, раски-

нула алке апсолутног сиромаштва, избавила из блата и приближила окружујућој нацији и иним народно-ским скупинама.

А урбани рудари, Роми уопште, тек треба да постану „шрафови“ и тако попут нас буду у прилици да се „извлаче из кутије“! Дотле ће већински народ, не схватајући сложене разлоге зашто они не раде, не диринце колико и други, бити под стереотипом и „лако за тај проблем окривити лењост“ (Ц. Д. Ванс), у најмању руку.

У једну реч. Разумевање егзистенцијалног стања и делатности тзв. урбаних рудара не значи тек просто „социолошко оправдање“. Иако их се само овлаш дотичемо у социолошком портретисању Томе Семафорције, очекујемо да ће наше изучавање перача шофершајбни подстаћи скрупулознија емпиријска истраживања ромских урбаних рудара, осталих маргиналаца и губитника – не заборавимо – *људи којима животу дају лепше нијансе, „сиромашку чаролију“*¹²¹ и установљавање Социологије беде и пауперизације.¹²²

¹²¹ Луј-Фердинанд Селин (Céline), према нашем сазнању, први је употребио ту синтагму.

¹²² Није се далеко одмакло од раног покушаја Мирослава Радовановића у књизи *Социологија беде и пауперизације* (1983), а већ се говори о томе „да је социологија маргинализованих група релативно скоро утемељена у домаћим оквирима“ (Љубичић, 2019:1439).

Методолошке напомене. Тома Семафорција сваког дана обитава на пешачком острву између четири коловозне траке на раскрсници код Моста младости. У томе га спречавају само ненадане временске непогоде: досадна киша или снежни наноси.¹²³ Ваљало је зато посматрати аргатовање и на ужареном асфалту и на сувомразици; ако њему није, зашто би нама било тешко, спремно смо закључили. Одлучено је да ТС рад истражимо током календарске 2018. године, тј. да га пратимо на послу по једну пролећну, летњу, јесењу и зимску недељу (табела 1).¹²⁴

Истраживачки тим чинили су: др Драган Тодоровић, др Јелена Динић¹²⁵ и докторанд Младен Митровић.¹²⁶ Јелена и Младен смењивали су се понедељком, средом и петком,¹²⁷ мени су запале субота и недеља.¹²⁸

¹²³ Покаткад, заиста ретко, окаснио би са доласком или ненајављено напустио раскрижје и због „људског фактора“.

¹²⁴ Пролећни циклус (између 18. и 24. јуна), летњи циклус (између 18. и 24. августа), јесењи циклус (између 19. и 25. новембра) и зимски циклус (између 22. и 28. децембра).

¹²⁵ У време теренског рада незапослени доктор социолошких наука, од средине 2019. доцент Машинског факултета Универзитета у Нишу.

¹²⁶ Докторанд Универзитета Приморска у Копру, Словенија.

¹²⁷ Њихов извештај доносимо на крај овог одељка.

¹²⁸ Уобичајена градска врева викендом се додатно појачава многобројним Нишлијама традиционалним посетиоцима суботњег буваљака и недељне ауто-пијаце, уз чију ограду је и Томино „радно место“.

Табела 1
Циклуси теренског посматрања у 2018. години

Год. доба	Дан	Датум	Временски распон
Про- леће	Понедељак	18. јун	8:30 – 17:05
	Среда	20. јун	8:30 – 14:10 (почиње невреме, киша не престаје да пада до краја дана)
	Петак	22. јун	8:30 – 17:00
	Субота	23. јун	8:15 – 14:50
	Недеља	24. јун	8:11 – 15:32
Лето	Понедељак	18. август	8:30 – 16:30
	Среда	20. август	8:30 – 16:30
	Петак	22. август	8:30 – 16:30
	Субота	23. август	8:29 – 16:30
	Недеља	24. август	8:51 – 15:20
Јесен	Понедељак	19. новембар	8:30 – 16:30
	Среда	21. новембар	Киша је падала целог дана, није се појавио на раскрсници
	Петак	23. новембар	12:15 – 17:15
	Субота	24. новембар	8:35 – 14:46 (тада је направио паузу, није се вратио до 16 сати, прекинули смо посматрање)
	Недеља	25. новембар	8:20 – 15:45
Зима	Понедељак	24. децембар	8:00 – 14:20 (бежи пред пљуском, није се враћао)
	Среда	26. децембар	8:30 – 16:30
	Петак	28. децембар	8:30 – 16:30
	Субота	22. децембар	8:45 – 11:54 (тада је направио, није се вратио до 16 сати када смо прекинули посматрање)
	Недеља	23. децембар	8:54 – 14:35

Примена методолошког поступка за прикупљање података „посматрање без учествовања“ налагала је да наше присуство остане непознаница за радишног Рома, колико год је то могуће дуже.¹²⁹ Како спровести намеру? Било је најсврсисходније да се сопственим аутомобилима „улогоримо“ на неасфалтираном тротоару између касноантичке некрополе и касарне „Књаз Михаило“, покрај оgrade од тараба једне приватне куће.¹³⁰ Измешани са осталим паркираним четвороточкашима нисмо изазивали Томину позорност и скретали му пажњу с посла.¹³¹ Истовремено, са удаљености од петнаестак метара, неометано смо пратили и бележили све детаље мајсторлука стаклоперача.

Семафор на Булевару „Николе Тесле“, на раскрсници код Јагодин мале, регулисао је саобраћај у два смера. Лева трака, из правца Градског поља, скретала је возаче према Књажевачкој улици и насељу „Дурлан“, док су возачи намерни да стигну у центар града настављали са праволинијским кретањем (слика 15). Њих је заустављало црвено светло, али са различитом дужином трајања.¹³² Пауза за наставак пута преко главног нишавског моста износила је четрдесетак секунди: ТС је био у прилици да обави не више од једне „интервенције“ на ауту који стоји; стога се ретко одлучивао за делање у даљој траци. Кандидатима за скретање улево чекање је трајало много дуже, заправо све време док је зелено светло омогућавало

¹²⁹ Бринули смо да ће, знајући да га посматрамо, одступити од „природног“ свакодневног понашања на улици и саобразити га очекиваним друштвеним нормама.

¹³⁰ Викендом је тај простор омиљено „паркиралиште“ и за небројана кола у посети ауто-пијаци. Зато смо морали да заузимамо „бусију“ у рано јутро, раније пре доконих шетача и много пре ТС доласка.

¹³¹ Промућурни Томислав је, како је време протицало, почињао да сабира „два и два“ и да препознаје наша лица на истом месту. Колегиница Динић му је згодном приликом објаснила како смо испред неке градске службе задужени да меримо густину саобраћаја на раскршћу и да не обраћа пажњу на нас. Њему је то било довољно да се реши страха од којекаквих ухода које намеравају да га пријаве или туже полицији.

¹³² Детаљније о сигнализацији у „Програму и распореду сигнала за семафоризовану раскрсницу Мост младости“ у прилозима.

кретање преко моста. Један заокружен циклус активирања црвеног светла трајао је минут и петнаест секунди, остављајући баш толико времена и самом ТС да дочека и обиђе аутомобиле заустављене у траци ближој пешачком острву.

Драгољуб Б. Ђорђевић је пре изласка на терен сачинио *Протокол посматрања и бележења података о дневном раду перача шофершајбни на semaфору Булевара Никола Тесла*. Задатак се састојао у томе да забележимо све ТС радње између смене црвеног и зеленог светла на светлосном уређају за регулисање саобраћаја. Дакле:

- да ли ће понудити своје „услуге“ возачима у обе коловозне траке из правца техничких факултета,
- хоће ли се задржати само на брисању шофершајбне или ће „третман“ укључити и прање задњег стакла,
- колико ће га пута возачи одбити,
- да ли ће увек бити новчано награђен за учињену услугу, као и
- хоће ли добити новац од возача без обавезе да одради „хигијену“ аутомобилских стакала?

Такође, и:

- колико траје његов „радни дан“,
- да ли прави паузе у раду и којим поводима,
- да ли му неко помаже у раду,
- каква му је комуникација са возачима,
- да ли долази до сукоба са шоферима, и
- како се понаша према другим људима ван распутице, као и они према њему?

Радно место шофершајбновца. Тома Семафорција зарађује кору хлеба на једној од најфреквентнијих нишких раскрсница (слика 5). Његова је радна позорница пешачко острво, разделница по две саобраћајне траке у супротним смеровима. Пола метра широка, дуга двадесетак, омогућује му једноли-

чно напред-назад кретање у дефинисаним циклусима. Рекло би се, сужене могућности за деловање. Но, није тако. Као пред театарском публиком, претвара је наш делатник час у бину за монодраму, час за пантомиму и скеч, овисно од његовог тренутног расположења и инспирације. Кад од летње јаре балдише снага, ослоњен на сигнални стуб или повијен над овећим канистром воде, заличи нам на каквог беседника у драмском комаду о човековој усамљености или несрећној људској судбини. Са друге стране, док спретно куцка у лептир стакла заустављених аута и заузетим рукама настоји да успостави први контакт или, пак, широким осмехом и дубоким наклоном позива нервозне возаче да застану пред упозоравајућом светлосном сигнализацијом (слика 16) – као да присуствујемо геговима Шарло Акробате, легендарног комичара немог филма. А можда ће маштовитијем посматрачу, примереније послу који Семафорција обделава, бетонско острвце заличити на какав бокс са утрка Формуле 1 у којем заустављене металне грдосије чекају да се изведе неопходна интервенција. Далеко је ТС од спретних механичара који обарају рекорде у пит стопу, али подсећа на њих док плеше око лимузина у трци са секундама (слика 3).

Перачка опрема и алатке. Основне алатке семафорских гланцера су сунђер и гумени брисач. Обједињени су на једном пластичном или металном носачу: сунђерастом страном наноси се течност на стакло, а другом, кружним покретима, спира штрока са површине. ТС је носач кратак и омогућује му да са једне стране возила испруженом руком досегне до половине ветробрана.¹³³

Највећа је мука обезбедити воду за рад, јер у близини раскрснице нема јавне чесме. Изгледа да је сналажљиви Семафорција прибавио прећутну сагла-

¹³³ Помно пратећи његов рад, присуствовали смо сценама када би му сународници доносили на коришћење справу са дугачком дршком, која је пружала могућност да се у једном потезу захвати стаклена површина. Или какав метални наставак за постојећи носач. Кратко би је испробао и, одмахујући главом, враћао се провереној направи.

сност власника оближње радње да у његовим помоћним просторијама одложи канистер чију садржину сваког јутра уредно пуни „драгоценом“ течношћу. Лети га посади крај сигналног стуба – тада се вода више троши – када му служи и као импровизовано седало за краткотрајуће предахе у послу. Најчешће, ипак, послужује као померени резервоар: око његових ногу налазе се само вршке пуне флаше различитих величина у које је досут детерџент за прање суђа. За друге реквизите места нема; мизансцен је комплетиран (слика 17).

Томин „Aussehen“.¹³⁴ Томин свакодневни изглед одређују годишње доба и конкретне временске прилике. Најкомотнији је лети: папуче, мајица и шорц (слика 1). У пролећна и јесења хладна јутра облачи тренерицу и лагану јакну, коју касније одлаже на ранац. Зими, међутим, посебно брине о здрављу: топла јакна са капуљачом, рукавицама заштитени прсти, дебеле панталоне, тешке снегарице и шалом увијено лице (слика 4). Од сунца и кише редовно га штити качкет, који нон-стоп додирује, премешта и, с времена на време, скида са главе. Чини нам се да му дођу и као модни детаљ, јер се мало-мало појави с новим. Да, и јевтина платнена торбица уредно окачена о појас да у њу одлаже прикупљене новчиће.

Води рачуна о хигијени. Одећа му није нова, али је чиста и неисцепана. Зна да током недеље прескочи дружење са бријачем – затицали смо га и глатко обријаног.

Гланцерски „радни дан“. У сусрет „шоферкама“ креће обично изјутра око осам, мада зна и да отегне са доласком. Дочекује га уз стуб семафора наређана или око њега набацана празна пет амбалажа, као нека врста обележавања територије и гаранција да се нико други не усуди да запоседне његово „краљевство“. Одлаже ранац, прикупља ПВЦ посуде и брже-боље прелази улицу, крећући се према дворишту иза мартиријума, од погледа заклоњеног живицом и крошњама дрвећа. Хитро се враћа, послаже сада напуњене боце и креће са радом (слика 18).

¹³⁴ Aussehen = изглед.

Највреднији је прва два сата. Устрајно обиграва око привремено заустављених аута, вреба сваки малецни наговештај сагласности да испоручи своју „мајсторску“ услугу, очас шеретски удељен осмех ратораниоцу за воланом испрати махање шаке ка ветробрану (слика 19).

Убрзо након тога крећу и смењују се циклуси пауза, различитим поводима:

- кратког предах ради – уморни удови, додатно оптерећени врелином или студени, ишту привремено ослањање на семафорски стуб или благо спуштање тела над канистер с водом, што потраје минут или два;
- да се стварно одмори – кад тело не успева да испрати непрестану црвено-зелену динамику саобраћајног промета, ТС једноставно прекорачи две траке и седне на пет минута у хлад који пружа вегетација суседног домаћинства или надстрешница гробнице Христових страдалника;
- „по ради себе“ – Томислав Асановић обавља физиолошке потребе спуштајући се металним степеницама испод оближњег градског моста, као, побогу, и највећи број шетача. Обред потраје десетак минута, јер се треба вратити и назад, а брзина га не краси, навели смо раније већ због чега;
- обедовања ради – жив је створ ТС, мора и да једе. Затицали смо га како извади из ранца унапред припремљен сендвич, завијен у станиол и целофан и на планирану станку за одмор надовеже брзински ручак. Чешће би се око поднева одгегао до монтажног бифеа на аутопијаци или до оближње ћевабџинице у Јагодин мали;¹³⁵
- зарад социјалних додир – ТС ступа у контакт са разним лицима:

¹³⁵ Сасвим случајно, једног недељног пре поднева, по окончању посматрања његовог рада на раскрсници, затекли смо га за столом поменутог свратишта сталних посетилаца буљака и нишке пијаце половних аутомобила. Келнерица нам је потврдила да често наиђе и наручи чашу хладне киселе воде. Поздрависмо га и наручисмо му целу боцу (слика 22).

1. сапатницима, ромским урбаним рударима који, слично њему, у зноју лица свог свакодневно зарађују парче хлеба на нишким улицама – ритуалном разменом поздрава док на својим склепаним бициклама са корпама (слика 20) или у шкрипавим коњским запрегама чекају смену црвеног и зеленог светла, али и када му нешто донесу или по препоруци оставе да уручи иним особама,
2. рођацима и познаницима из Београд мале и других градских махала – сусрети којима се додуше не радује, јер углавном нешто од њега искају и мољакају, због чега мршти веђе и љутито маше рукама, терајући их од себе; каткад пристаје да у њиховој пратњи ненадано оде са лица места и појави се после сат или два,
3. глувонемим мушкарцима и женама, јер је Тома посетилац Дома глувих Ниша, по правилу када треба да оствари неко право – претежно Роми, али и Срби, због чега редовно пређе раскрсницу и застане на тротоару по десетак минута да у пријатном разговору са њима размени новости (слика 21),
4. шоферима моторних возила који свакодневно пролазе јагодинмалском раскрсницом, покоји и вишекратно у току дана – мили се Томи да са вишегодишњим зналцима са асфалта симболично прозбори за време трајања читавог циклуса црвеног светла, посебно уколико сами заподену разговор (слика 23); с муком настоји да разуме упућене му куртоазне реченице или да муцавим уснама и мимиком пренесе своје тренутне утиске,
5. са свима којима је неопходна помоћ на путу – двојници момака који су физичком снагом из правца центра града шлепали возило без питања је једном приликом притрчао, помогавши им да савладају наступајући нагиб.

Кад је „у акцији“, Семафорција не забушава. Устрајно, гегајући ступа пред следећег драјвера, па пред следећег, све док неког не „шармира“ или, пак, колону покрене активирано зелено светло. Исходи су бивали различни:

1. потпуни фијаско – седам или осам возача у ни-зу, колико у једном покушају стигне да обиђе, одбија понуђену услугу, на различите начине:
 - одмахујући главом или одсечно одричући ша-ком или кажипрстом руке ослоњене на волан, неретко у комбинацији са гримасом на лицу; знакове избегавања ТС прихвата готово без икакве реакције, настављајући са ходом (слика 24), евентуално упирући прстом у замазана стакла и фарове и разочарано климајући гла-вом,
 - скрећући поглед са Томине појаве ка сувоза-чима и унутрашњости аутомобила или пра-зно зурећи испред себе,
 - правећи неизнуђену празнину између зауста-вљених возила и рачунајући да ће ТС изгуби-ти вољу и одустати од сувишних корака, а ако и настави, нервозно настављајући кретњу по-ред њега;
2. ускраћивање контакта са површином возила, али не и награде – разочарани брзим и алка-вим интервенцијама шофершајбноваца са иних градских раскрсница, појединци су игнориса-ли захтев за брисањем ветробрана, али су по-турали кроз одшкринуте прозоре кованице, „десетице“ или „двадесетице“, добијајући зау-зврат Томин широк осмех и захвалан поглед;
3. моментално прихватање – ретко ко „по ко-манди“ посеже за новчаником кад ТС крочи пред хаубу четвороточкаша; кад се и деси, он убрзаним покретима започиње чишћење пре-дњег стакла, а на захтев бочних и задњег (сли-ка 25);

4. одложено прихватање – ТС „ломи“ противника и бајаги случајно набацује млаз течности изнад брисача: примети ли несигурно комешање особе за управљачем, гурање руке у џепове панталона и погледе ка пластичној касети за одлагање ситнине, уз осмех наставља започету радњу. Бивало је, мада ретко, да омане у процени и да га заобиђе награда за уложени труд, што смо бележили у рубрику „услуга за џабе“; (Приметили смо да овај поступак учестало спроводи када на возачким седиштима уочи женске особе, као да игра на карту њихове пословичне болећивости према људима у потреби /слика 26/; но деси ли се да оваквим својим понашањем проузрокује негодовање, часом је прекидао са узнемиравањем и удаљавао се од возила.¹³⁶)

Само су крајњи временски услови (мећава, провала облака и олујни ветар) или ненадано искрсле околности удаљавали скрајнутог хероја нишке улице са раскрижја.¹³⁷ Па и тада само накратко, док не мине непогода и умири се природа. Августовска припека или децембарска голомразица, од жеге размекшани асфалт или лапавица, плус четрдесет или минус десет, свеједно, Т. Асановић здушно корача напред-назад својим пешачким острвом, као манекен на модној писти, али не славе, већ егзистенције ради.

Томино „комуницирање“ са возачима. Томин социјални капитал једино су контакти са возачима у колони пред светлосним симболом забране кретања. Доказ да је препознатљиво лице са емоцијама – не безлични просјак, клошар ил' пробисвет. А шофера је разних сорти:

¹³⁶ Само је колегиница Јелена Динић убележила како му се 22. августа 2018. године средовечни власник „југића“ издрао: „На шта ти то личи? Шта ти имаш мени да переш?!“ Наравно да се ТС без речи повукао у страну.

¹³⁷ Враћали смо се у више наврата, али Тому нисмо затекли 21. новембра 2018. године на раскрсници: лило је као из кабла од раног јутра. Бивало је и да у друштву двоје-троје млађих људи нагло напусти уличну арену и врати јој се после неколико сати.

- друмских „грдосија“ – иако величином заузимају драгоцено место у реду пред семафором, радосно им маше и жели срећан пут, без гаранције да ће га учити са својих уздигнутих платформи;
- градских, приградских, међуградских и интернационалних бусева – прве и друге игнорише, али му зато заустављени дугопругаши домаћих и страних таблица често пруже са висине храну или пиће (слика 27);¹³⁸
- омањих камиона и доставних возила трговинских ланаца и приватних радњи – дочекује их на раскрсју док крстарећи утврђеним правцима развозе робу од магацина до продајних објеката и уредно поздравља кроз подигнуто или спуштено возачево стакло, не очекујући и по правилу не добијајући новац; са њима најчешће, гримасама и рукама, коментарише спољашњу температуру, телесне тегобе или размени покоју шалу;¹³⁹
- таксисти – такси превозници имају прописана правила о изгледу возила и ТС их редовно прескаче у реду, упућујући им тек поздрав климањем главе (слика 28);
- власници скупих машина – зна ТС да су у седиштима ципова, „мерцедеса“ и „бмв“-а већма парајлије, скоројевићи, снобови и кримоси, али, уз опрез, застане надајући се да ће неки од њих уделити папирнату банкноту, а не тек метални ситниш; још ако су са страним таблицама, батаљује друге учеснике саобраћаја и сву пажњу усмерава на њихов миг да започне радњу, јер може да падне и који „еврић“;

¹³⁸ Гледали смо како му уручују кесе са воћем, упаковане сендвиче или флашице са водом. Ако му се подарено не би допало, прослеђивао би га даље сабраћи која су га обилаза током дана.

¹³⁹ Из комбија, облепљених рекламама за „Кока-колу“ и „Јелен пиво“, те и нишких трговина „ДИС“, „АС“, „Рода“ и „Темпо“, каткад је спуштана у огрубеле дланове лименка сока или пива, чоколадица или бисквит. ТС не пије, нити пуши, тако да алкохол и цигарете касније дели другима. Освежавајућа пића и слаткише задржава.

- полицијских кола – имао је ТС лоших искустава са органима реда, приводили су га и писали му пријаве због просјачења, изводили пред прекршајног судију; ипак, не бежи од патрола које добро знају за његово бивствовање испред семафора и не плаши се да прихвати спорадичне опаске полицајаца кроз спуштено стакло (слика 2);
- стандардног српског возног парка – ТС није пробирач и малтене не прави разлику међу заустављеним моторним возилима према марки, боји или величини¹⁴⁰; јединствено важећи критеријум је чистоћа предњег и задњег ветробрана.¹⁴¹ Неће да се намеће ако је хигијена аутомобила задовољавајућа, али уочиће прецизно и најмању прљавштину на стаклу и махаће издалека својим брисачем. Да опет помемемо: по нарави није свадљив. Помирљиво прихвата свако одбијање, испољено мигом, гримасом или руком и наставља да се премешта. Кад примети неодлучност у погледу или му досаде шофери који као да га не примећују, зна да преузме иницијативу и учини потез више, односно уз осмех примакне сунђер шофершајбни (слика 29) – наиђе ли на отпор, намах одустаје. Кад је чио и одморан, посебно лети при отвореним прозорима, хоће да поздрави децу на задњим седиштима, као и кућне љубимце (слика 30).

Особеност Томиславове појаве на датом булевару огледа се и у својственом поздраву који размењује са возачима: *додир стиснутим песницама*. Не

¹⁴⁰ Може бити да исхитрено закључујемо, но нека остане записано да махом није траћио време на „југиће“, „стојадине“, „варбурге“ и „фиће“, поносне симболе послератног успона југословенске радничке класе, данас готово непостојеће, односно унапред је отписивао њихове власнике као изворе сопствене зараде.

¹⁴¹ Озбиљног лица, машући главом, показивао би на неуредну шајбну и без пардона уклањао прљавштину, сугеришући покретима да не очекује никакве паре, али да не може да допусти такав нехај возача.

нагло, грубо и осино, већ добронамерно, лагано и свагда уз усне развучене у осмех. Стални пролазници овом трасом већ су свикли на ритуал који почесто упражњава, а млађарија у пик-аповима нишких предузетничких фирми унапред му отпоздравља. Такав излив срдачности испољава и у иним пригодама: да изрази задовољство што му је дозвољено да започне прање и брисање шофершајбне, да се захвали за наплаћену услугу, да покаже да не замера због одбијања, да искаже срећу што види знано лице и сл.

У моментима расположења, посебно кад се прореди промет, Тома Семафорција на још један начин показује наклоност возачима који се приближавају семафору. Како крену да успоравају, стане насред траке и отпочиње са извођењем акробатских покрета: пребацује брисач из руке у руку или иза леђа скривеном флашицом ноншалантно издалека набацује течност на ветробранско стакло (слика 31). На поподневном сунцу, умишљао би да је матадор у шпанској кориди, што вештим покретима кроти металну неман. И придобијао би симпатије још једног корисника његове скромне услуге.

Семафорцијини помоћници. Тома Асановић је углед међу суграђанима заслужио поштењем, марљивошћу и ненаметљивошћу. Непатвореним наступом не подсећа на сународнике, углавном млађе доби, на чије се бахаћење на градским раскрсницама многи Нишлија жали годинама уназад. Знали смо од самог почетка да пред собом имамо нетипичног шофершајбновца особеног колорита који сваког боговетног дана излаже себе ћудима природе и издувним гасовима ауспуха – не из обести, него из нужде. Није било дилеме ни за стотине возача који су са саосећањем поздрављали његово вешто маневрисање међу аутомобилима на малом простору, упркос очигледним физичким тегобама које га море. И редовито су га награђивали трпељивошћу у контактима и покојим динаром. Напослетку, и сналажљивом Рому тужне судбине било је јасно да не треба да злоупотребљава туђу широкогрудост на улици.

Стога нас је помало затекло када је летњих дана, уз ТС, на раскрсници с времена на време почео да се појављује лепоизгледајући дечкић основношколског узраста. Некако пред крај „радног времена“ искочио би на улицу као помоћ вредном Семафорцији – макар се тако чинило испочетка. Но, без учинка: из циклуса у циклус редовно је одбијан од возача. Као да су се и сами ишчуђавали голобрадом момчићу: откуд он ту. Ми смо увидели да се „шлепа“ уз старијег рођака, „гребе“ о његову славу и покушава да „испече“ занат. ТС би се љутнуо кад га угледа, али очигледно, није могао да му забрани присуство. Зато би му наређивао да празне пластичне флаше допуни водом или би га слао у куповину освежавајућих напитака до оближњих трафика. Све у свему, ничим није доприносио, а очигледно је крњио с муком стечен Томин реноме.

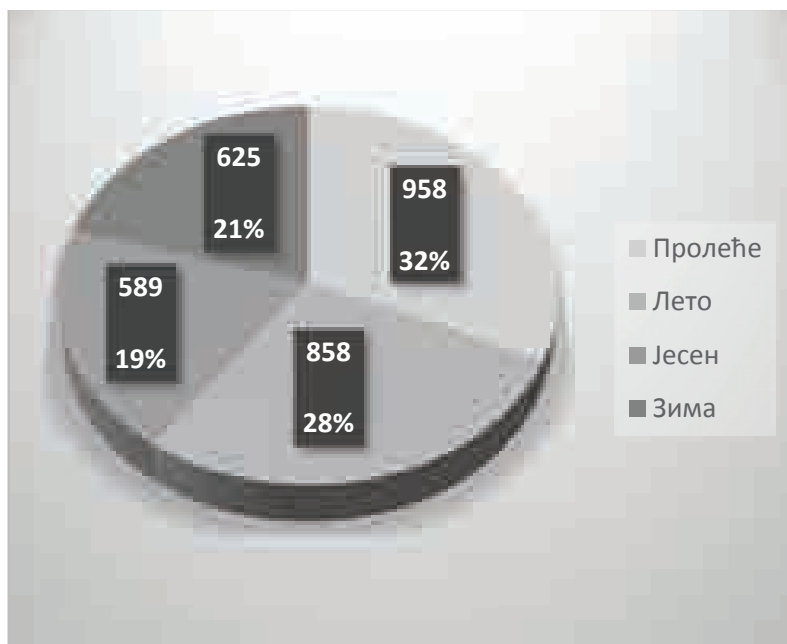
Циклуси и интервенције. Социолошки сумњач, мање „обичан“ читач, намах ће запазити распоред дана у седмици, у којима је нотирана активност ТС, и питаће зашто баш они а не неки други. Нема методолошког калупа за истраживање гланцера, нити за одређивање дана. Деценијско искуство скоро свакидашњег пролажења и сусретања са стаклоперачем на прометној разделници и консултација с методологом,¹⁴² определили су да се Томислав шофершајбновац, без уторка и четвртка, посматра понедељком, средом, петком, суботом и недељом. Понедељком почиње нова радна недеља, возачи су одморни, али и у журби да се врате рутини пословних обавеза, док је уторак „миран“ дан. Народ вели да је среда напредни дан, сред среде се привикло на работу и увелико се дела; четвртак је срећан дан – говори се: „Сви су добри дани, а четвртак понајбољи“ – можда и због приближавања викенда; зато су петком шофери весели, у складу с пословицом да свршеном послу, мане нема, и јуре своје дому и викендашком уживању. Силесија њих ће „окупирати“ суботњи бувљак и недељну ауто-

¹⁴² Јасмином Петровић, са Департмана за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, редовног професора на предметима: научни метод у социологији, посматрање и мерење у социологији, увод у анализу података.

пијаци, која је деломнице и пазар разноразних потрештина, опет користећи крстопутину и услуге Томе Семафорције. Деветнаест истраживачких дана,¹⁴³ као и по једна недеља у сва четири годишња доба, убеђени смо, сасвим су довољни за сакупљање квантитативних података, биће упорабљиви и, уз квалитативну анализу, требало би да омогуће утемељен социолошки портрет типичног перача предњег и задњег стакла аутомобила на семафорима по српским варошима.¹⁴⁴

Забележили смо 3030 циклуса у којима је дошло до интеракција између возача и Томе Семафорције: прихватања или одбијања брисања шофершајбне, односно награђивања или ненаграђивања уложеног труда (графикон 1).

Графикон 1. Број циклуса по годишњем добу

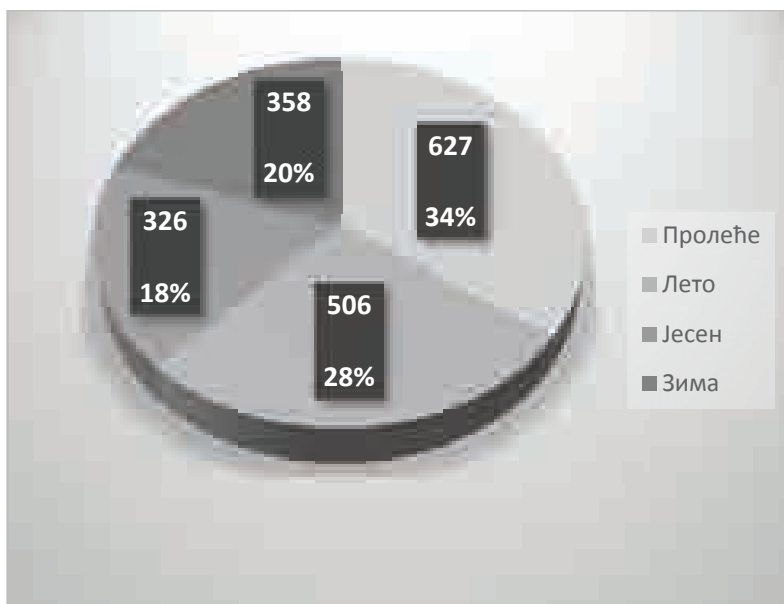
¹⁴³ Једне среде – 21. новембра у јесењем циклусу – временска прогноза није ишла на руку Томи Семафорцији: лило је као из кабла од раних јутарњих сати и нисмо га затекли на раскрсници.

¹⁴⁴ „Бројеви су апстрактне творевине. Служе нам да нешто квантификујемо, измеримо. Након тога важно је ставити их у контекст и дати им квалитативну димензију. Суштина је да је за то потребно дубље разумевање, у супротном се може доћи до неких врло погрешних закључака“ (Hirt, 2020:IV).

Додира је, захваљујући лепом времену, очекивано било више у пролећном и летњем периоду – нарастали би на читавих 238 (редовно преко 150). Зимски су једва добили до стотину.

Шофери су из унутрашњости кабине прозиран поглед, у три петине случајева (или 1817 пута) хонорисали каквом-таквом цркавицом (графикон 2).

Графикон 2. Број интервенција по годишњем добу

Они би опет то радије чинили кад је црта на Целзијусовој скали увелико показивала плус, просечно у стотинак наврата дневно. Износи би се малтене преполовили у новембру и децембру, тј. у јесењем и зимском циклусу (графикон 3).

У траку „право“ ил' „лево“. Јагодинмалска раскрсница једна је од „жила куцавица“ нишког путног промета. Спаја обале Нишаве и неколико градских четврти. Из правца Булеvara „Никола Тесла“ пут наставља преко оближњег Моста младости према урбаном језгру, али и завија према „Пантелеју“ и „Дурлану“. ТС је пре коју годину своју животну егзистенцију спојио с пешачким одмориштем и њене четири

саобраћајне траке. Тестирао је, пркосећи ђудима природе и разноразним људским наравима, саосећајност хиљада учесника дневног саобраћаја.

Графикон 3. Број циклуса и интервенција по годишњем добу

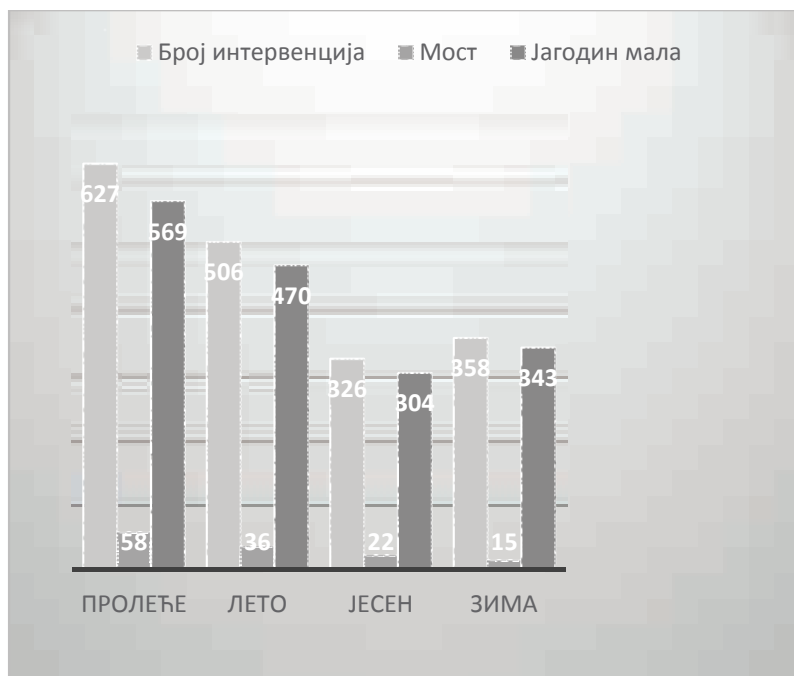
Црвено светло на семафору према улици Стевана Првовенчаног траје 43 секунде. То је Томиславу остављало могућност тек за једну успешну интервенцију и хитар повратак на безбедну површину пешачког острва. Зато се на такав корак одлучивао у моментима саобраћајне осеке или кад би искусним оком уочио добронамеран шоферски миг или покрет руком кроз спуштено стакло који га позива да приступи ауту.

Истовремено траје забрана кретања према Пантелејској улици, међутим, она се отеже на 75 секунди. Семафорција је знао да берићет лежи у коловозној траци за скретање улево: ем је вазда загушена путницима намерницима, ем је заштићен омаленим калдрмисаним простором од аутомобила у покрету.

И искуствена евиденција неумољиво открива који је саобраћајни правац на крстопутини изабирао

ТС (графикон 4). Преимућство му је била спорија саобраћајница у којој је могао дејственије да дела, не плашећи се смене црвеног зеленим светлом, док је удаљенијој траси прилазио готово случајно, онако реда ради (највише у пролеће, и тада мање од 10%).

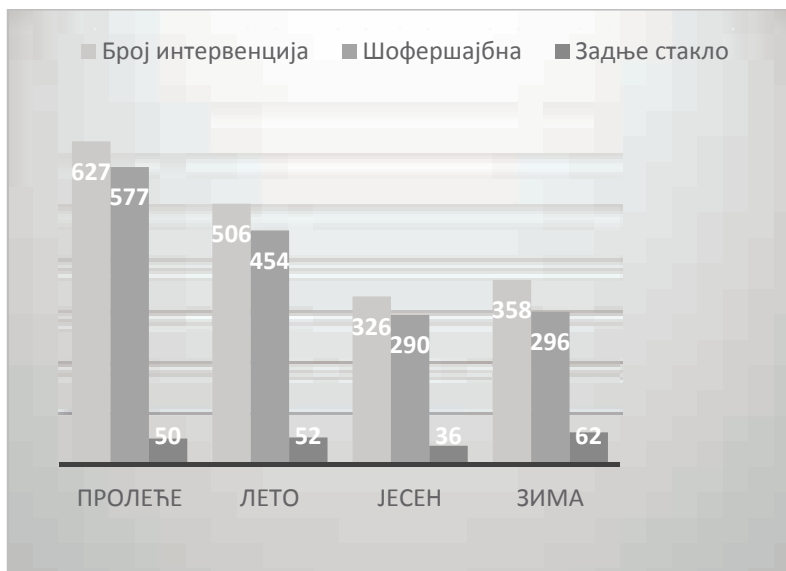
Графикон 4: Расподела интервенција према саобраћајним правцима

Предња ил' задња срча. Шофершајбновско занимање, само име казује, усмерено је на највећу стаклену површину лимузине (слика 32). Стаклоперач прво на њу наилази и преко ње успоставља однос с власником четвороточкаша. У Процедури за бележење теренских активности одвојена је засебна рубрика за задње стакло јер је оно битно за вожњу уназад и безбедно паркирање.

Показало се да оно у делокругу Семафорцијиног рада спада тек у „продужену“ услугу, као да је пратећа радња (графикон 5). Свега у 11% случајева опрао га је независно од предњег стакла, мало учесталије зими када су аутомобили запрљанији (слика 33).

Графикон 5. Шофершајбна и задње стакло у укупном броју интервенција

Добродушни Ром је према томе са брисачем у руци претежно третирао шоферке возила позиционираних на путном правцу за Пантелеј.

Шофершајбновска туга. Томислав Асановић је посвећеник свога заната:

- не забушава (не баш раном зором, али попут парњака у свакој правој фирми појављује се у исто време на „радном месту“),
- уредан је (нико га не заобилази у широком луку зато што је мусав и исцепан),
- брине о средствима за рад (пластичне судове пуни чистом водом у коју досипа течни детерџент),
- одговорно се понаша (не залеће се у аутомобиле, нити непажљиво вијуга међ' њима);
- љубазан је (са пристојне удаљености упире брисачем у ветробранско стакло и удељује вам осмехе и онда када не пристајете да будете део његове „игре“),
- познаје клијенте (иако му је „онај одозго“ ускратио моћ говора, дружељубивом мими-

ком настоји да вам прекине подужу паузу између два разнобојна сигнала и доброћудно поздравља остале путнике у ауту),

- поседује дозу оригиналности (својственим потезом – додир стиснутим песницама – интимизира се са старим и новим пролазницима „његовим“ раскрсејем).

Зато је истраживачима било нелагодно да гледају како је он, упркос брижљиво постављеној кулиси, толико пута наилазио на хладнокрвне и равнодушне погледе, нервозна одмахивања руком и сурово „не“. Све се, срећом, завршавало таквом одбојношћу – нисмо записали ниједан инцидент, камоли прегрејану препирку.

Додуше, у 5249 наврата, у седмицама када смо га посматрали (табела 2), возачи избегаше његову услугу. У просеку су једно прихватање пратила три одбијања; – заправо се сразмера увећавала с јесени и у зиму погоршавањем услова за рад и опадањем потреба за брисањем стакла. Покаткад и четири и пет стотина пута у току само једног дана! Тома Семафорција је, међутим, стоички подносио сваку одречну реч или знак, преусмеравајући пажњу на следећег учесника у саобраћајној колони, и тако редом. Сигурно није било лако знојна чела или смрзнутих прстију по ко зна који пут упирати сунђером и гумом о стаклену ветробранску површину; но верујемо да се то није дало поредити са тежином једног безосећајног одрицања сроченог са два слова. Могло се то опазити на његовом лицу. Попут нестрпљивог фудбалера на клупи за резервне играче, једва је дочекивао да успорено тело пребаци у „трећу брзину“ и оправда указано поверење мушкараца ил' жена за воланом. И очас би с једне и затим и с друге стране хаубе одсечним потезима „бистрио“ видокруг учесницима саобраћајне гунгуле. Зато га је, разумљиво, растуживао сваки нервозни поглед и претеће уздигнут кажипрст, изазивајући мучну гримасу и под брк прикривено негодовање, онако више за себе.

Табела 2.

Прихватање/неприхватање и награђивање/
ненаграђивање ТС интервенција

Год. доба	Број циклу са	Број интер.	Одби- јен	Ца бе	Награ- де
Пролеће	958	627	1443	34	187
Понедељак	178	181	250	9	33
Среда	157	89	306	2	15
Петак	238	127	512	2	14
Субота	179	127	161	12	57
Недеља	206	103	214	9	68
Лето	858	506	1578	13	127
Понедељак	164	94	408	1	6
Среда	179	116	419	2	11
Петак	128	96	280	2	18
Субота	217	113	276	7	52
Недеља	170	87	195	1	40
Јесен	589	326	1129	17	149
Понедељак	148	101	295	6	0
Среда ¹⁴⁵					
Петак	125	72	247	8	19
Субота	160	88	272	2	51
Недеља	156	65	315	1	79
Зима	625	358	1099	24	89
Понедељак	96	79	121	9	4
Среда	170	67	323	10	9
Петак	114	66	234	3	2
Субота	93	82	114	1	19
Недеља	152	64	307	1	55
УКУПНО	3030	1817	5249	88	552

Баш под утицајем тако изазване узбудљиво-сти, дешавало му се да „омаши“ у процени и започне рад не загледајући пажљиво упућен возачев знак. Обавио би хигијену, али се шофер није либио да једноставно убади мењач у брзину и стартује лимузину без да дарује новчић ил' два. То је, ипак, била ретка појава, збила би се једном или до два-три пута током истог дана (уписасмо свеукупно 88 понављања) и није ба-

¹⁴⁵ Објашњење у фусноти 18.

шка узроковала забринутост шофершајбновца. Рекло би се – „урачунати пословни ризик“.

Неискано даривање. Да појаснимо: *Тома не просјачи, већ зарађује за живот!* На леђа су му се стро-валили животни усуд, здравствене тегобе и социјална маргинализација. Напросто, једва саставља крај с крајем! И поред тога, не страше га врелина и студ аутомобилског метала, о који би се ослањао добацујући брисач до срче, ни општа људска безосећајност под небеском капом. Свему ходи у сусрет уздигнута чела!

Као таквог га препознаје многи Нишлија. И пружа му ситнину затечену у џепу или одложеноу у преградак надохват руке у колима, намерно не очекивајући ништа заузврат (слика 34). Нишевљанин редовито вреднује његов ентузијазам увек кад склопе „дил“ пред семафором, но и мимо тога. Евидентирали смо 552 награде уручене без пружања услуге брисања шофершајбне.

Људе је одовуд-одонуд, посебице крајем недеље, наводио пут на раскрсницу код Моста младости где их је дочекивао знани насмејани лик. И пре него што зашкрипе кочнице и стишају се мотори четвороточкаша пред хоризонталном сигнализацијом, из тек одшкринутих или у целости спуштених прозора провирила би новчаница од десет или двадесет динара (слика 35). Где има новаца за толике дневне потрештине, наћи ће се и за аутентичног Рома – разборито су паметовали. Бивало је и да само успоре, без заустављања, наводећи шофершајбновца да поремети равнотежу и извије тело како би дохватио лелујаву банкноту или звецкајући ситниш (слика 36).

Тома Семафорџија није глумио запрепашћеност: једино би погурио фигуру и боље загледао седили за управљачем позната персона, неко драго лице које ће у продужетку протурити стиснуту пест у знак поздрава и добацити му куртоазно питање-два: „Како је данас? Иде ли?“ Томислав би, тумачећи изговорене фразе са усана саговорника исправно или не, у знак одговора подбочио малаксала крста, вајкао се што не може да пожури због отежалих ногу или би симулирао ошамућеност због јаре која избија из асфалта

(слика 37). Напоследку би се дубоко наклонио попут келнера у престижној варошкој кафани због големог бакшиша.

Семафорцијски берићет. С почетка теоријске припреме, па до емпиријске фазе проучавања, изласка на терен, у ваздуху је све време висила дилема: колико Тома зарађује, може ли се пристојно приходовати од стаклопрања – чак обогатити? Неколицина обавештавача из ромске заједнице, претпостављамо из љубоморе, тврдила је да Томислав много ћари, да збере до осамсто евра месечно. Друга скупина известилаца је говорила о претеривању, упозоравала нас да у старту не грешимо и не дижемо пречагу сувише високо.

Тома шофершајбновац, урбани рудар племенитог кова, тежачком работом и читавим својим бићем, напиње се само с једним циљем: обезбедити дневно преживљавање. Притом не шиканира привремено заустављене возаче, не буни се због учесталог одбијања, нити бахати наочиглед „аудиторијума“ трошењем хране, пића и цигарета из оближних дућана; само увежбаним покретом удељену своту спушта у торбицу о пасу. Већма су то бивали динар, два или пет – чешће појединачно, а ређе скупа – захваћени врховима прстију и испоручени у руку усмерену ка прозору. Одређени шофери, знајући да неће богзна колико ојадити џепарац, пружали су и шуштеће банкноте најмање вредности: 10 и 20 динара; у ретким приликама наслућивало се – несигурни због наше физичке удаљености од места догађаја – да би то могле бити и „педесетица“ и „стотица“.

Ево, направимо просту рачуницу са расположивим подацима: од 1817 интервенција одбијмо оних 88 „улудо“ обављених и додајмо 552 награде – сабирамо две хиљаде и двеста осамдесет ћара. Ако сваки од њих вреди у просеку по „двадесетицу“, то износи четири стотине евра које сада ваља расподелити на обухваћених 19 дана, што се своди на крају на двадесет евра дневно. Не заборавимо да их је подједнако напорно „зарадити“ на усијаном плочнику и док ле-

дени ветар пробија до кости.¹⁴⁶ Као и да ће вас неочекивано свакакве болештине или временске непогоде на краће или дуже време удаљити са улице као радног места. И шта вам је онда чинити? Где је та сламарица из које ћете потегнути новце за црне дане? Тома Асановић истрајно и поносито обделава своју животну „ораницу“: не завидимо му и не спречавајмо га у томе!

Општи утисци Јелене Динић и Младена Митровића са посматрања. У мноштву перача шофершајбни који се свакодневно могу срести на бројним градским раскрсницама, Тома Семафорџија се дефинитивно издваја. Почевши од његовог става, начина на који приступа свом послу, као и самог односа према возачима који се заустављају на семафору код Јагодин мале где ради, може се пуно тога уочити о њему самом. Одликује га висок степен комуникативности, где се врло често могло видети како му се поједини возачи пријатељски обраћају, са карактеристичним поздравом у виду пружене песнице. С обзиром на то да Тома ради на јагодинмалском семафору већ дуже време, потпуно је очекивано, тј. није изненађујуће да га бројни возачи познају и изразито љубазно се односе према њему. Та наклоност види се и кроз новац који добија, врло често и без прања стакла, али и кроз поклоне које му појединци дају (најчешће у виду воћа, сокова, хране, итд). Познаје већину возача великих камиона, што је вероватно последица њиховог честог проласка истом рутом. Познаје возаче таксија, често се поздравља са њима, али ретко им брише стакла и они му ретко дају новац

¹⁴⁶ Наиђосмо на глобалној мрежи на неувиђајне примере унижавања гланцерског посла. Наиме, атрактивна естрадна певачица Наташа Беквалац се забаве ради, на наговор колеге из шоу бизниса Огњена Амиџића, прихватила краткотрајног прања шофершајбни збуњених возача на семафору испред Скупштине града Београда. Кроз смех је у емисији касније изјављивала: „Само двоје људи ме је препознало, а остали су ме отерали у п...ку материну“ (<https://tracara.com/kako-natasa-bekvalac-pere-sofersajbne-video/>). А мајка звезде српских ријалитија, познате под надимком Кија Коцкар, хвалила се у јавном наступу како је њено чедо у младости прало шофершајбне на бензинској пуми и од зарађеног новца купило поклон баки (<https://www.srbijadanas.com/vip/zadruga/kija-prala-sofersajbne-na-pumpi-kupila-baki-ovo-od-prve-zarade-pevacina-mama-iznela-privatnost-2019-12-15>).

Са становишта посматрања, почетна идеја је била да се то изведе на начин који Томи не би био сумњив, односно где он не би приметио да је субјект било каквог истраживања како не би променио свој уобичајени образац понашања. Посматрачи су се трудили да буду што је могуће мање упадљиви. Из тог разлога су током самог процеса посматрања променили неколико позиција, наравно, са циљем да то ни на који начин не утиче на прегледност Томиног рада. Међутим, током првог циклуса (пролећног) посматрања, Тома је неколико пута пришао, гестикулирајући руке везане лисицама, јасно алудирајући како сумња да смо полиција и да не жели да буде ухапшен, те да је у прошлости имао сличних проблема. Стога није ни изненађујуће да га је присуство посматрача асоцирало на то и да је био сумњичав. Посматрачи су покушали да му своје присуство оправдају праћењем временских прилика и загађења. Деловало је да је прихватио образложење и у наредним циклусима је прилазио врло ретко, углавном како би упутио пријатељски поздрав или се жалио на тешке временске услове. Није деловало да је због присуства посматрача био узнемирен, да је на било који начин променио своје понашање у смислу да се трудио више или мање приликом обављања посла, нити на било који други нама очигледан начин. Деловао је опуштено и као да се на семафору осећа „као свој на своме“.

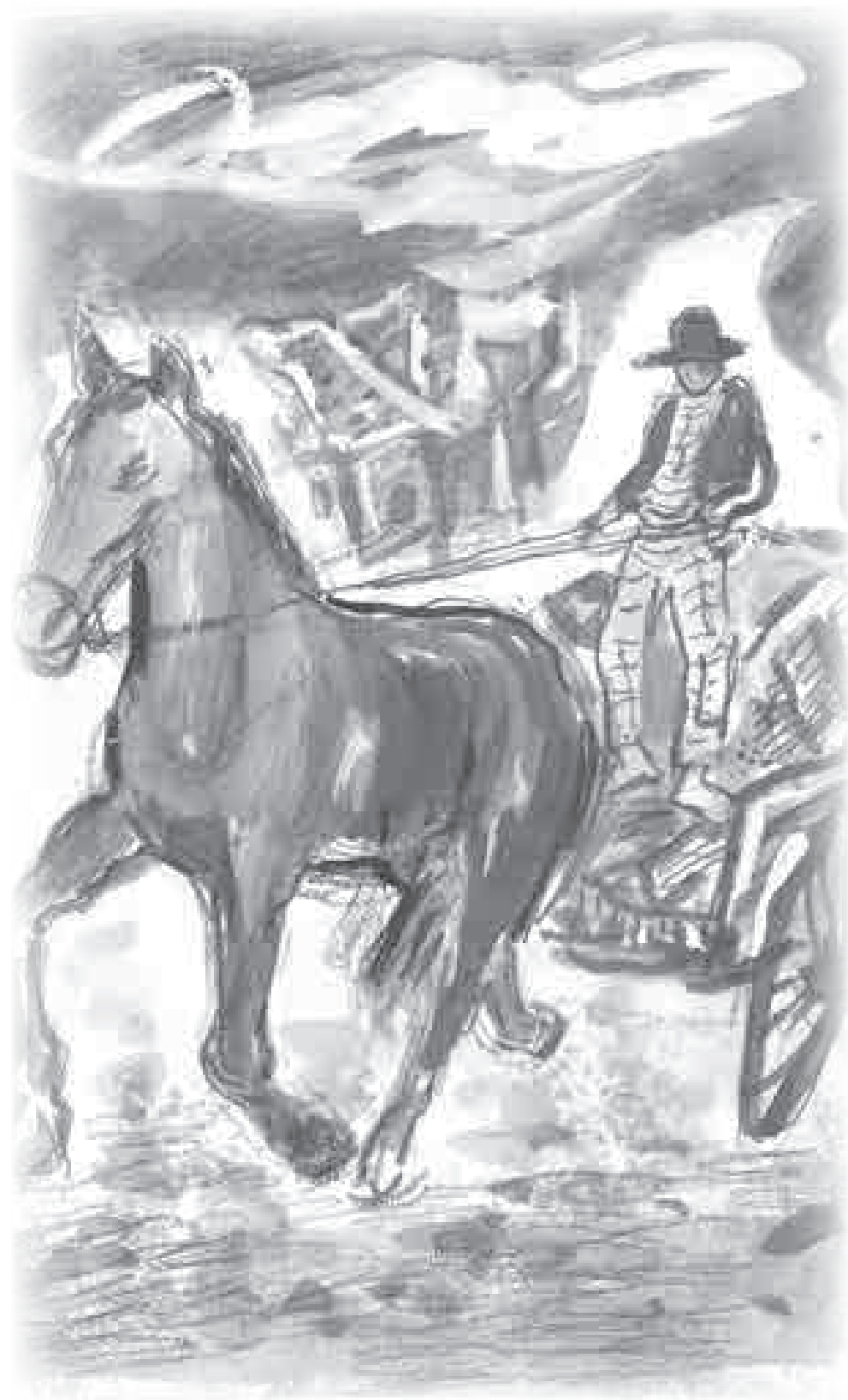
Што се тиче инцидентних ситуација, њих је било занемарљиво мало и оне су се вероватно десиле као последица предрасуда које људи имају према перачима шофершајбни и њиховом нападном приступу у појединим тренуцима. Тома у неким моментима покушава да мало више инсистира на прању стакала, али уколико види да возач то заиста не жели, никако не претерује и самим тим ретко долази до тензија и конфликтних ситуација. Оно што се у току посматрања дало приметити је да када су у питању жене, Томино инсистирање на прању стакала је упорније, али и да га жене ређе одбијају, те лакше подлегну његовом инсистирању и увек га награде. Такође је примећено да често устрајава да опере стакла када су она видно упрљана, гестикулирајући да не мора да се плати, него

да он то чини као услугу. Када се узму у обзир сви наведени елементи који сачињавају Томин рад на семафору, може се закључити да целокупна његова интеракција са возачима протиче у позитивној атмосфери.

Већину „радног” времена проводи сам, али повремено му долазе у посету пријатељи или рођаци. Каткад га посећује једна жена која му доноси храну, а често и заједно одлазе да једу. У неколико наврата долазили су му познаници са којима проводи време у разговору, смеху, па понекад и у расправи. Пријатељи или рођаци који су га обилазили доносили су му нове брисаче, средство за брисање стакала и сл. Једном приликом, у току пролећног циклуса посматрања, дошао је дечак (узроста 8-10 година) који је са њим радио цело поподне.

Најорнији за рад био је у току пролећа, када је најдуже радио, о чему сведочи и број забележених циклуса. У том периоду деловао је најодморније и највеселије. Несумњиво су на овакав темпо утицале временске прилике. Лето је са собом носило и врло високе температуре, а период одмора у комбинацији са високим температурама је утицао на смањен обим саобраћаја у овом периоду. У току јесењег циклуса, а касније и зимског имао је проблем са ногом (деловало је као да има болове) што је утицало на то да повремено пресеци бројне циклусе. Најтеже је поднео зимски циклус, што није ни изненађујуће с обзиром на ниске температуре. У току зиме је наилазио и на највише одбијања, што се може повезати са чињеницом да на температури која се креће испод нуле брисање стакала може бити проблематично, а и са чињеницом да је то период када највећи број возача држи затворене прозоре и врло нерадо их, тек крајичком, отвара. Уочено је такође да у току зиме, ако у једном циклусу добије награду, било због прања или без икаквог ангажмана престаје да обилази аутомобиле и чека следећи циклус, као да је једна награда по циклусу испуњена норма за овај период године.

Ипак, без обзира на временске прилике, не може се порећи марљивост овог перача стакала, као ни његов универзално љубазни приступ. Тома Семафорџија је вредан човек који би могао да допринесе друштву ако би добио шансу да ради (мада би зарада вероватно била мања).

ТОМА СЕМАФОРЦИЈА ЊИМ САМИМ

Пролегомена. Ни трена нисмо имали дилему, а и строга методолошка начела научног рада су то налагала: са ТС обавезно треба разговарати, омогућити да се чује и његова страна „приче“. Ипак, много тога није нам ишло наруку: Тома је глувонем, неопходан је посредник у комуникацији; по цели боговетни дан је на раскрсници, треба да одвоји време за нас; и пословично је опрезан, лоша животна искуства научила су га да држи гард према незнанцима.

Крајем фебруара 2020. године контактирали смо и посетили г-ђу Наталију Поповић, тумача за знаковни језик из Удружења глувих и наглувих из Ниша, стално упошљену у нишком Дому глувих. Објаснила је да јунак будуће књиге није чест посетилац Дома, али да је баш недавно навраћао молећи је да га представља у неком спору са државним институцијама. У разговор се укључио и Звонимир Стојановић, председник Градске организације глувих и наглувих особа Ниш, потврдивши да ће нам нишка подружница радо изаћи у сусрет и уступити просторије и службенике за обављање овог својеврсног интервјуа. Осокољени пријемом, упустили смо се у потрагу за Томом: након изградње кружног тока у Јагодин мали, био је принуђен да потражи ново „радно место“. У остваривању намере да га приволимо на разговор пријатељски смо укључили Небојшу Ивковића, познаваоца знаковног језика, јер је растао у породици глувонемих особа.

Затекли смо Тому једног пре поднева на прометној раскрсници улица 7. јули и Стефана Првовенчаног, покрај новоизграђене цркве Св. Луке и сервиса „Фока“. Обрадовао нам се и поздравио нас својственим поздравом – стиснутом песницом. Није укапирао до краја којим поводом разговор баш са њим, али се, весело климајући главом, сложио да ту работу обавимо у понедељак 6. марта, одмах после наступајућег викенда. Брже-боље утаничили смо и са Наталијом из Дома глувих да нам обезбеди засебну собу и одвоји сат-два како бисмо ваљано прикупили што више података из Томиног живота. Но, не лези враже, у понедељак се

Семафорција није појавио у заказано време. Стрпљиво смо сачекали сат времена на распутици, све у нади да ће искрснути из околних ћошкова. – Није се појавио; можда је заборавио на споразум или се једноставно уплашио од свега.

А онда је следеће недеље у Србији проглашено ванредно стање због ковид пандемије, које је потрајало пуна два месеца. Још једном смо га затекли на истом раскрсју са маском на лицу и рукавицама како обиграва око заустављених аутомобила. Угледавши нас, почео је да се правда што је кикснуо утаначеног дана, да га је потрага за зарадом одвела на раскршће на другом крају града – и да се не љутимо због тога. Насмејали смо се и тутнули му у руке хиљаду динара: тешка су времена наступила, нека му се нађе за свакодневне потрепштине.

Кад су средином маја олабавиле забране, а живот макар привидно почео да се враћа у нормалу, са стрепњом смо почели да поглеђујемо у пролазу раскрижје испод моста Младости, бринући да протеклих недеља Томиславу опака редња није наудила. Небојши смо наложили да му, ако га види, обавезно приђе, приупита га за здравље и замоли за нови термин интервјуа. И би тако. У петак, 12. јуна, позвонио је телефон, Небојша нам је објаснио да управо стоји поред Томе Асановића, упитавши када да закаже разговор са њим. Сад ил' никад, помислили смо и у моменту одлучили да то буде недеља, думајући да је нерадни дан и да ћемо се тако најлакше организовати. Наоружани диктафоном и фото-апаратом, у Небојшиној пратњи (пошто времена за уговарање термина са квалификованим преводиоцима из Дома глувих није било), појавили смо се у подне на поменутој раскрсници. Семафорција је овог пута дошао.

Изабрали смо башту кафанице „Олио“, познатију по старијем називу „Шећер мала“, која се налази у непосредној близини. Још није било време ручку, што нам је одговарало. Раскомотили смо се за једним столом, наручили Асановићу киселу воду и кренули са интервјуом. Упознали смо га са чињеницом да се разговор снима, те да ћемо снимак искористити искључиво

чиво у сврхе верног преношења детаља. Небојша је читао питања из наше „Процедуре“, знаковним језиком их саопштавао Томи, а затим нам преносио значење његових порука (слика 38).

Лични подаци. Они који познају Томислава Асановића зову га једноставно – Тома. Тако је написано и на приручној легитимацији, обешеној око врата, са додатком да је глувонема особа која се занима прањем ауто стакала (слика 39). (Он без снебивања придодаје – „Тома мутави“ и „Тома криви“, алудирајући на недостатке који прате његову појаву. Стога му придодасмо још један, мање жигосући надимак: „Тома шофершајбновац“.) Нишлија је од главе до пете, рођен 16. децембра 1976. године, са станом у Овчеполској улици у Београд мали, једној од највећих ромских махала у граду на Нишави.

Породична ситуација. Живи у очевом дому; не хвали се складном породичном атмосфером. Родитељи су му се одавно развели. Отац живи у невенчаном браку са другом женом, из којег има млађе мушко дете. Мајка се након развода преселила у Београд, тамо и преминула 2005. у 48-ој години.¹⁴⁷ После њене смрти вратио се у родно место, никада не успоставивши са оцем присне односе. Скрушеног погледа објашњава да у очевој кући има своју собу, али га овај и због безазлене препирке истерује на улицу. Зато је приморан да о сопственом трошку изнајмљује собу. У насељу Пантелеј извесни станодавац наплаћује хиљаду динара преспавану ноћ у засебној просторији. Није ожењен. Уз осмејак нам показује да има три девојке.

Образовање. Стекао је звање машин-бравара трећег степена у нишкој Специјалној школи са домом ученика „Бубањ“ за децу са оштећеним слухом. Поседује оверену здравствену књижицу и уредно је пријављен у Националну службу за запошљавање – филијала Ниш као незапослено лице. Корисник је услуга Центра за социјалну рад „Свети Сава“. (Из сопствених прихода одваја део новца за функционисање домаћинства. И поред тога, жали се да му социјалу у изно-

¹⁴⁷ Од родбине по мајчиној линији има живу тетку у Београду, чије је једно дете такође глувонема.

су од 7-8 хиљада динара у целости узима отац.) Има мобилни телефон, комуницира порукама.

Здравствени билтен. Са глувонемошћу се саживео, прати га од рођења. – Заправо, појашњава да десним уветом може да препозна тонове у извесној мери, мада се углавном ослања на читање са усана и знаковни говор. У последње време муче га стомачни проблеми. Заврћући ногавицу, показује и вене на ногама.¹⁴⁸ Доживео је повреду на раду: непажљива млада девојка га је пре четири године закачила аутом док се провлачио између заустављених четвороточкаша. Чак покушава да је оправда речима како му је понудила помоћ (да га одвезе ако је много повређен у болницу), што је одбио. Ништа му није сломљено, али су остале последице на кретање: почео је да храмље. Не пије алкохол и не пуши. Пије кафу.

Шофершајбновски почечи. Показује рукама да је прање аутомобилских стакала на јагодинмалској средокраћи започео пре тачно десет година.¹⁴⁹ Једноставно, допала му се, других Рома није било у окружењу и прогласио ју је за своје „радно место“. „Ја сам шеф“, поносно показује свима за асталом, признајући да је било покушаја конкуренције да га одатле истисне. Свађом их је удаљавао од свог „царства“. Убеђује нас да ником не препушта постотак зарађеног новца, као вид рекета појединцима или криминалним дружинама. Сам је себи газда, тврди.

Радни дан. Чим се пробуди, пешице се упути ка укрштању. Буде тамо већ после седам сати изјутро, па све док се не смркне, а то значи лети и до осам сати увече. (Шта ради ако ујутро пада киша, снег или је на делу неки други кијамет? Да ли одустане од одласка на посао? Једноставно нам је одговорио: сачека да невреме прође, па крене. Или се, ако га задеси док дела, сакрије под најближи заклон. Раскрсница је, каже, његова судбина.) Она му је све: извор зараде за живот, али и позорница свих других догађаја. Издржава га,

¹⁴⁸ Пије неке лекове, али не уме да нам објасни које.

¹⁴⁹ Накупио је и двогодишњи перачки стаж на престоничким улицама, пре него што се вратио у Ниш.

забавља,¹⁵⁰ али и постепено откида од здравља. Властник оближње ауто-школе изнад мартирејума излазио му је у сусрет, дозвољавајући да са чесме наточи воду, али и уступајући му место за одлагање амбалаже и алата.¹⁵¹

Храни се у пекарама из краја, купујући обично бурек за доручак. Паузу за ручак прави око поднева и продужава са радом. Следи поподневни одмор око четири сати, када се враћа у собичак у Београд мали, па наставак рада до смираја дана.¹⁵² У сумрак преброји дневни пазар, и пут под ноге, назад кући.

Објашњава да у свом животу за ине послове нема времена, сем рада у ритму црвених и зелених светала на семафорима. Признаје, деси се да га пајдаши покупе са раскрснице да им накратко помогне у искрсллом послу. Не одбија такву врсту сарадње, но наглашава да се то не дешава често. Иначе, не воли када га ометају у раду, макар посете биле и добронамерне.

Помоћнике нема, нити му требају. На опаску да смо виђали више пута дечачића који се врзмао око њега у различита доба дана, осмехнуо се и појаснио о чему се ради. Реч је о синчићу његовог познаника који је на тај начин покушавао да нешто ситно заради. Малиша се није показао марљивим и одговорним трудбеником, остављао је ђубре иза себе и није знао како да се опходи према шоферима, због чега га је удаљио са распутице.

Односи са учесницима у саобраћају. Тома Семафорција је душа од човека: каже да никада није имао проблеме са возачима. И да је то резултат његовог примереног понашања. Подвлачи да га многи познају, да га воле и да му остављају кесе са намирницама. Ником ништа не замера, чак и кад му не

¹⁵⁰ У шали нам казује како су му за време трајања пандемије из оближње касарне војници донели заштитну опрему, маске и рукавице, и фотографисали се са њим.

¹⁵¹ Тик уз раскрсје поред цркве Св. Луке, које тренутно обделава, налази се омалени парк са чесмом и две клупице у сенци високог дрвећа. Испуњени су какви-такви услови за работу.

¹⁵² Ми смо одлазак са раскрснице у поподневним сатима тумачили као коначни завршетак Томиног рада, прекидајући његово даље праћење. Очита омашка.

оставе новац за шофершајбновску услугу. Његово је да мимиком понуди сервис и одговори на позив упућен са возачевог седишта. Ко неће – неће, и ту је крај. Воли да се шали, труди се да буде ведар, да примени покоји штос и тако привуче драјверску пажњу, али никако нападно, не дај боже, свађалачки. Настоји да са усана разабере упућене поруке и питања, и да и сам понешто грлено саопшти. С задовољством потцртава да га жене издашније награђују.

Дају му новац, потврђује, и знанци и незнанци, домаћи и странци, чак и не везујући нужно то са хигијеном стаклених површина. Неке већ увелико познаје, обично му се широко осмехну и пруже банкноту кроз спуштено стакло. За њега су, пак, сви исти: уљудно се наклони и захвали сваком дародавцу, скидањем качкета или махањем руком у знак поздрава. (Маша се за џеп, вади мобилни телефон и показује себе, насмејаног од уха до увета, усликаног са мотоциклистима иза затамњених кацига и њиховим лепушкастим момама са задњих седишта јаких машина.) Сваком је мало потребно да схвати како пред собом има бистрог, паметног и промућурног дасу!

Екссесне ситуације током последње деценије имао је једино са чуварима реда. Претили су му и малтретирали га; чак издваја полицајца који је потезао пендрек на њега на самом раскрижју. Приводили су га четири пута у полицијску постају због лажних пријава да краде.

Зарада од прања шофершајбни. Томислав Асановић се није либио да проговори о заради, некадашњој на јагодинмалској и садашњој на раскрсници код цркве Св. Лука. Објаснили смо му да питање постављамо из чисте истраживачке знатижеље. Прво је Небојши пренео, незадовољно климајући главом, да дневни пазар не прелази 1.500 динара. Сагласили смо се да то није много, па смо га још једном пропитали да ли буде дана када му се посрећи, па заради и више. И тада рече да је на старом радном месту зарађивао и по пет-шест хиљада динара у само једном дану. Уз оградну да је Тома свесно претерао, све да би се пред нама представио у што бољем светлу, изре-

чена цифра нас је помало затекла. А онда смо помислили у себи: па од чега би, иначе, изнајмио собу за хиљадарку, плаћао исхрану и учествовао у кућном буџету? А приде и понешто уштедео. И беше нам драго што Тома не рмбачи улудо.

Томина будућност. Наравно да је било значајно да чујемо како Тома Семафорција сагледава своју позицију у надолазећим данима, месецима и годинама. Са сетом је одговорио да не верује да ће се икада поновити срећно време са „његове“ раскрснице, на којој је био радо виђен и вољен лик. Но, нема времена за жалопојке, од нечега мора да се живи. Тренутно не намерава да се одриче улоге перача шофершајбни. Потанко нам је описао да сада експериментише са три локације у граду, задржавајући се на њима у различите дане. Поред ове, на којој смо га затекли, може се срести и испред семафора у Пантелеју, покрај Пантелејске цркве, и на Бубњу, испред окретнице аутобуске линије Бубањ-Доња Врежина. Више у шали питали смо га шта ће да ради ако се у Нишу сви семафори замене кружним токовима. Спремно је одговорио да ће да прикупља стари папир и картон, чиме се бавио у млађим годинама, као и већина нишких урбаних рудара. Какву-такву сигурацију представљала би му и поменута социјална помоћ, коју му тренутно бесправно задржава отац.

Томина вероисповест. Искористимо прилику да сазнамо понешто и о Семафорцијиним верским навикама. Као искусне истраживаче ромског религијског бића није нас изненадио његов одговор. Отац му је декларисани муслиман који обавља молитве у сопственој кући. ТС је везе са исламом давно напустио и верске потребе задовољава у православном храму на неколико метара од раскрснице на којој послује, дакле – он је православни практични верник.

ПОГОВОР

Шта знамо о свакодневици типичног српског Рома? Па, углавном нас то не занима, а када би нас заиста ко и упитао, рекли бисмо: „Све! Уосталом, шта има ту да се зна!“. Биће да осим равнодушности према егзистенцији барем просторно блиских људи, у нашем суђењу о овом у већини *невољном другом* полазимо од предрасуда, а не од разумијевања. Због тога је монографија о Томи Семафорцији – шофершајбновцу са нишких раскрижја, важно свједочанство које осим о суровој животној стварности људи са маргине, показује и њихово (а и наше) људско лице. Од аутора монографије, Драгољуба Б. Ђорђевића, зачетника и перјанице нишке ромолошке школе,¹⁵³ и Драгана Тодоровића, њеног еминентног представника, ништа друго и нисмо могли очекивати.

„Тома Семафорција“, прва је импресија ауторке овог Поговора, представља право освјежење у социолошкој науци.¹⁵⁴ Свакодневица маргинализованих није честа тема домаћих научних истраживања, а и онда када се „маргиналцима“ бавимо, ми социолози углавном приказујемо њихову тешку животну реалност, лишену чини се кључне димензије људског живота, а то је – нада. У овакву – озбиљно мислим кад кажем грешку – наши аутори, Ђорђевић и Тодоровић не упадају. Иако не споре да је живот „урбаних рудара“ тако тежак да ти „срце ... може препући ако на сваки призор обратиш пажњу“, остају отворени за могућност да и у „кукавном сокаку“ у којем живе: амали, бескућници, ђубрари, задушничари, збирачи старе хартије и кутија,

¹⁵³ Нишка ромолошка школа, која је данас позната и ван граница наше земље, у Србији се развија од средине 90-их година двадесетог вијека, и чини се још увијек „куца на врата српске академске заједнице“ (Ђорђевић, 2010:23). Предмет њеног проучавања су Роми и њихов живот (види: Ђорђевић, 2010:16-19).

¹⁵⁴ Ромологија није само социолошка дисциплина. Ријеч је о интердисциплинарној науци, у којој, у том се са Ђорђевићем (2010) у потпуности слажем, социологија треба да буде замајац еманципације ромске заједнице. С обзиром на такво одређење улоге социологије у ромологији, „Тому Семафорцију“ без зазора сврставам у социолошко штиво.

ималинари, контејнераши, перачи шофершајбни, понуђачи ситних израђевина, просјаци, сабирачи старог гвожђа, сакупљачи боца и ине пластике, смећари по депонијама, таљигаши, улични свирци, „можеш да сретнеш будућег Марадону“.

Последњи пут ме је на такву могућност подсјетио представник еколошке школе Клифорд Шоу. У својој сада већ давно написаној књизи о Стенлију – делинквенту са сиромашне, дезорганизоване периферије великог америчког града, Шоу доноси причу о личним невољама свог јунака: породичној трагедији, сиромаштву, а онда и о паду *испод друштвеног дна*, насиљу којем је био изложен и којем је излагао друге, да би нам потом разоткрио да је живот овог Џека Ролера имао сретан крај: постао је узорит грађанин далеке нам Америке и проживио свој амерички сан! Да ли је данашња Америка земља могућности? Шта је са Европом, са Србијом? Ако је судити по налазима домаћих истраживања (Stanojević, 2016), овакве прилике се пред сиромашне испостављају изнимно ријетко – вертикална (друштвена) покретљивост је готово мисаона именица.

Да је ли Ђорђевићев и Тодоровићев антрополошки оптимизам оправдан?

Да су „Тому“ написали непосредно након Другог свјетског рата, о овом питању не бисмо много размишљали. У поратној Европи и Сјеверној Америци очекивало се да ће сваком доћи неко „боље сутра“. И заиста, таква надања нису била узалудна: не само да је обећана пуна запосленост, већ су и жене изашле на тржиште рада, радничкој класи су обећана грађанска, а Афроамериканцима политичка права. Развијени свијет је корачао ка инклузивности. У њему је требало направити мјеста и за оне Друге и Другачије! Да се разумијемо – тек онда када буду ресоцијализовани, рехабилитовани, изљечени од свих порока и слични – *пристојним* грађанима. Но, инклузивност је ускоро – већ 60-их година двадесетог вијека када је на мјесто извјесности стигла неизвјесност, када је прокажени колективизам замјењен индивидуализмом, и када се свијет за којег се очекивало да израсте у праведно друштво реда и поретка, извргао у своју супротност, била замјењена једном новом парадигмом – друштвеном

искљученошћу, која се бахато размахује до данашњих дана.

Савремено се друштво, у којем око 20% укупног свјетског становништва преживљава са мање од једног долара дневно, у којем је свако четврто дијете на јужној хемисфери неухрањено, и у којем више од 1,4 милијарде људи живи без водовода и канализације, немилосрдно односи према слабијима. Ријеч је да не буде забуне, о сиромашнима, или како их оправдано *крсти* Хулсман (2009), од стране система виктимизованим људима којима није дозвољено да испуне своје људске капацитете. То је живљена реалност стотина милиона људи: мушкараца, жена и дјеце, које је крај пута оставила тржишна економија (Brikner, 2013:14).

Но, зар таква масовна пауперизација (Geremek, 2015:13) људског рода која се продубљује у 21. вијеку не треба да нас зачуди? Како је уопште могуће да у нашим технички високо развијеним и друштвима у којима би се требала поштовати људска права, постоје *робови* (Brikner, 2013)? Посебно је важно питање на који начин друштвене науке, а социологија нарочито, учествују у производњи дискурса који оправдавају такву врсту неслободе?

Сва ова питања у „Томи“ постављају Ђорђевић и Тодоровић и на њих дају одговоре некад сасвим експлицитно, а некад их ваља тражити између редова. Но, најважније је да нас наши аутори наводе на размишљање о реченим темама.¹⁵⁵

Ево неких личних увида.

Става сам да они који тврде да савремени свијет обиљежава развој свијести о значају правде и опште увјерење да сиромаштво на индивидуалном, мезо или макро нивоу, представља ружење природног поретка (Geremek, 2015:20-21), гријеше. Тврдња, да се иза овог процеса освешћавања крије солидарност чини се да је далеко од истине. У данашњем свијету солидарности једноставно – нема. Њу је укинуо постмодерни инди-

¹⁵⁵ Додајем и ово: Ђорђевић и Тодоровић су начином на који саопштавају научне податке и причају причу о Томи Семафорцији, охрабрили ауторку Поговора да пред читаоце изнесе и један детаљ из породичне историје. О томе више у тексту који слиједи.

видуализам.¹⁵⁶ Он је најприје постао видљив у домену личног и породичног живота, да би 80-их година двадесетог вијека прерастао у политичку алатку, која служи да се објасни и оправда социјална искљученост и праксе помоћу којих се потенцијално опасне масе беспризорника држе под контролом.

Чуди мимикрија коју ријетки јавно разоткривају. Иако на сва уста говоримо о томе да су грађанска и људска права неприкосновена и свеважећа, гола је истина да је статус *бити грађанин* одречен великом броју људи, а ту свакако спадају они који се налазе на маргини. Најједноставније казано: они који немају новаца, немају права на – људска права¹⁵⁷ (Lea and Young, 1993)!

Да речено стоји, није тешко за доказати. Подсјетићемо: дјечја права чије је поштовање индикатор степена цивилизованости и демократичности друштва, нека (сиромашна, ромска ...) дјеца ипак не уживају (Ljubicic, 2019). Тако знамо да бројна међу њима живе у условима који нису достојни човјека – без струје, воде, у нехигијенским насељима, у прихватилиштима или на улици као бескућници диљем земног шара. Само њихово постојање свједочи не само о томе да такву реалност прихватамо, већ много рјечитије говори о нашој равнодушности према Другом (Lipovecki, 2011:271). Она је несумњиво производ раније помињаног индивидуализма, и тржишних сила, које имају моћ да неке људе произведу у побједнике,¹⁵⁸ док дру-

¹⁵⁶ Настао је као продукт тржишних сила које имају моћ да трансформишу и људе (Young, 1999).

¹⁵⁷ Брикнер (2013) исправно резонује када вели да је друштвена неједнакост заправо политичка по својој природи. Објашњава да је она производ „другарског капитализма“ којег заједно креирају власник капитала и утицајни политичар. Потоњи је подстакнут (материјалним и другим користима) да увијек, и веома често на уштрб грађана, чува интересе капиталисте. Будући да обојица од тог договора имају добит, њихов је брак тешко раскидљив.

¹⁵⁸ Пажње вриједна типологија предоминантних психосоцијалних структура личности у савременим, дубоко болесним друштвима, је она Џокићева (2011). Он разликује мутанте које краси изразита себичност, специфична адаптабилност и бескрајна манипулативност, и монструме: емоционало неконтролисане, равнодушне садисте који уживају у људском болу.

гима намећу улогу губитника (Young, 1999). Позиција губитника – а на њој се налазе сви наши маргиналци, је проказана, и у исто вријеме могућа животна опција за сваког побједника. Јер – лако је склизнути из једног у други табор.

Егзистенцијалну анксиозност коју порађа могућност да му се деси таква (не)прилика, побједник настоји да избјегне користећи неколике механизме бијега. Тако он може да „презриво и спокојно пружа ... милостињу... а после тога је немогуће поколебати његову веру у себе“ (Dostojevski, 1996:34). Неки реагује агресивно – у том случају анксиозност је толико преплављујућа да се побједник лађа насиља не би ли поништио егзистенцијалну могућност коју оваплоћује губитник. Ипак, чини се да је најчешћа реакција игнорисање стварности која се налази пред нама. Као онај Француз из приче Достојевског (1996:34) који „завлачи главу у песак“ да не би гледао сиротињу – „ловце који га сустижу“, и ми се правимо да различите урбане рударе – који свједоче о ружној реалности нашег друштва, не видимо. Такав „смех под вешалима“ – заправо механизам регресије, кључни је симптом (Džokić, 2011:79) друштвене психозе. Посљедња доступна опција је развијана дуго низ година, а усавршена релативно скоро. Ричеч је о мање-више системској стратегији која је постала неопходна јер се број оних које треба игнорисати, прогресивно повећава на глобалном новоу. Сада се невидљивост беспризорних обезбјеђује помоћу санитарних кордона: (не)формално утемељених пракси одбране од маргинализованих. Од њих треба да нас штите и решетке на прозорима, системи за надзор, блиндирана врата, или катанац на контејнеру који „од обијача“ брани „сметларник као да је трезор банке“. Људе са дна не желимо да видимо на јавним просторима јер вјерујемо да им није мјесто на трговима и улицама, а уколико се о овакав захтјев оглуше, биће санкционисани.

Чини се да су у праву они који тврде да неолиберализам свугде на свијету ради на преправљању параметара цивилног друштва из којег настоји да искључи најсиромашније. Биједа је, то треба јасно казати – кажњива!

Постоји ли уопште „светлија перспектива“? (Brikner, 2013:17).

Подсјетићемо, Ђорђевић и Тодоровић су понудили оптимистичну верзију одговора на ово питање — она је сажета у метафори о Марадони из *циганске махале*. Да није ријеч о ничим оправданом ентузијазму, говори нам то што се наши аутори нису либили да прикажу невесео миље у којем живе Роми, сународници њиховог главног јунака Томе. Свакодневица српског Рома је сурова, а живот у „ромском сокаку“ је тежак.

Осим са неимаштином, они се сусрећу и са низом предрасуда.¹⁵⁹ У перцепцији јавног мњијења неријетко бивају препознати као ружни (?) декор града и „друштвени проблем“. Но, тај поглед који усмјеравамо на *дефектног појединца*, а не на дефектни систем, разоткива један парадокс.¹⁶⁰ Он се састоји у следећем: и они који имају симболичку моћ да суде о другима, и они који на тај начин постају аутсајдери, дијеле идентичан друштвени контекст.¹⁶¹ Наше је друштво сиромашно, стопа незапослености, и то посебно младих је једна од највиших у Европи, а бројни грађани су упали у категорију транзиционих губитника.¹⁶² Како се дешава трансформација неолибералног тржишта рада и радних права у којима се све више инсистира на концептима повремених и привремених послова (Stanojević, 2015), готово је извјесно да ће их у будућности бити и више. Рецимо то овако: контејнераши нису више само Роми. Већ дуже вријеме ово њи-

¹⁵⁹ Као и са злочинима мржње. О тој теми видјети више у: Тодоровић (2007), Ђорђевић (2010), Ђорђевић (2013).

¹⁶⁰ Аутори су нашли да солидарност напушта и ромску заједницу. Овај тренд су препознали као фактор који угрожава опстанак и могућу друштвену интеграцију Рома.

¹⁶¹ На овом мјесту бићу слободна да се сјетим примјера давне солидарности из породичне историје. Сторија говори о мом прадеду Дамјану Мартићу и његовој посестрими „циганки Љуби“. Брат и сестра су постали 1941. након што су преживјели мучење од стране усташа. Прадједова домишљатост и новац су их спасили сигурне смрти, а детаљи о томе због чега се богати домаћин заложико и за живот Ромкиње из сусједног села, ми нису познати. Породична прича даље вели да је Љуба позивана о важним датумима у кућу Мартића и да је у њој у тим приликама имала почасно мјесто.

¹⁶² Опет бројни међу њима завршавају као бескућници.

хово скоро па ексклузивно право узурпирају између осталих и припадници већинског народа.

Како је то бити гладан и шта си све у стању да урадиш да би јео?

Црнковић (2008:131-141) нам дочарава такву, гладну свакодневицу једног „голотрба“ Пеђе. Вели да је његовог јунака „... снашла глад у јесен 1999. Изненада се нашао без прихода. Не само да су се дугови за Инфостан и струју нагомилавали, већ није имало шта да једе. Није размишљао ни о чему, осим о храни. Бројао је ситниш да расподели на разводњени јогурт на точење на пијацама, изум бангладешанске и српске постсоцијалистичке транзиције, вероватно пола чобански урин и по четврт воде и јогурта, а због хлеба од вате устајао је у пола шест или чекао редове у приватним пекарама које су из ко зна ког разлога имале интерес да продају тако јефтино пециво. Постао је пензионер у годинама када би у некој нормалној земљи требало да после пристojног доручка, пољуби жену и децу, и сопственим аутомобилом се доведе на *радно место*. Радно место!“ А онда је Пеђа извршио и низ „прехрамбених крађа“: његов први пљен се састојао од две бухтле с џемом. Ту су и крађа 2. („две кесе таране ... могао је и боље да изабере. Али, прпа!“), 3. („... два сендвича, слатко се најео“), 4. („сомун“), 5. („ванилице“), и коначни 6. подухват која га је одвратио од такве „работе“.

Биједу сличну тој, пажљиво нотирају Ђорђевић и Тодоровић и нуде нам још један важан увид у свакодневицу беспризорних. Ријеч је о томе да њихове изборе (?) препознају као стратегије за преживљавање. Иако су та рјешења изнуђена и нажалост – једина могућа, урбани рудари их играју савршено, и замислите – размишљају о (можда бољој) будућности. Тако Тома, перач стакала „чија је судбина раскрсница“, своје занимање шофершајбновца обавља перфектно – „ас је међу колегама“, вјерујемо на ријеч нашим ауторима, и има планове за сутра.¹⁶³ Ђорђевићу и Тодоровићу се мора за-

¹⁶³ Овакву врсту људског отпора у односу на егзистенцијално екстремно угрожавајућу реалност описао је Бетелхајм (2003). Боравећи на ужасном мјесту – у нацистичком логору, примјетио је да је један број заробљеника вјеровао да ће у будућности наставити да

хвалити на овој забиљешци, јер она у највећој мјери руши предрасуду о томе да је Други уједно и другачији, а најчешће небитан.¹⁶⁴

Можда „нада“ и јесте „највећа курва на свету“ (Crnković, 2008:139), али без ње сигурно не бисмо преживјели!

Наши аутори, посебно ваља подвући, социолошки профил урбаних рудара – сликају из, за домаће социологе, неуобичајене перспективе. Она укључује неколико, и за ромологију и за социологију маргинализованих, важних лекција. Прва међу њима је одлука да се баве темом коју „социолошко племе“ можда и не сматра значајном – јер не спада у популарне. Моје је мишљење другачије: Ђорђевићев и Тодоровићев ангажман ипак није узалудан. Захваљујући њима у прилици смо да чујемо: како размишљају, како се осјећају, видимо: како изгледају, гдје живе и раде, и разумијемо Тому и њему сличне. Права је истина да прича о Томи Семафорцији заиста не може да помјери планину (Pitts and Smith, 2007:28) – доведе до социјалне промјене. Разлози стоје на страни тога што истраживање не прати истраживачку моду,¹⁶⁵ није занимљиво творцима практичних политика,¹⁶⁶ нити се налази уклапају у доминантни дискурс о Ромима. Но, наратив о свакодневици једног семафорције отвара врата за важан лични увид и потребу: да преиспитамо нашу верзију истине о Другом.¹⁶⁷

живи као и прије заточеништва. Дајући смисао свом постојању, ови су људи успјели да преживе.

¹⁶⁴ „Сви ми делимо заједничку судбину“, говори Јалом (2014:271) и такав свој став објашњава на примјеру односа између психотерапеута и његовог клијента. Вели да проблеми који муче клијенте – смрт, изолација, слобода, бесмисао, јесу исти они од којих пати и њихов психотерапеут.

¹⁶⁵ У домену проучавања маргинализованих један број еминентних аутора својски се залаже да истраживања буду квалитативна и партиципаторна. То значи да би маргинализованом морало бити дозвољено да активно учествује у истраживању које се њега тиче: да има право на глас (Pitts and Smith, 2007:84). Додајмо: студија о „Томи“ представља сјајан примјер таквог методолошког опредјељења.

¹⁶⁶ Који преферирају квантитативна истраживања на великим узорцима (види: Љубичић, 2019б).

¹⁶⁷ Незаинтересованост за Другог је малигна болест савременог човјека. Она може да оправда и свако непочинство и нечињење. О

Осим тога, аутори а са њима и Тома, нас уче и другим важним поукама. То су редом: свијест о важности, и примјена етике у истраживању. Ђорђевић и Тодоровић се чврсто држе двају кључних постулата: не нашкодити саговорнику и поштовати његову личност. Они се не упуштају у истраживање оних сегментата свакодневице који би могли да нанесу штету Томином угледу. Уважавају његов радни простор, портретишу овог човјека детаљно и са пуно топлине и држе се датог обећања да неће бити вриједносно неутрални. Захвални смо им на томе, јер домаћег – најчешће у вриједносном смислу стерилног социолога,¹⁶⁸ подсјећају на одговорност¹⁶⁹ да јасно и гласно констатује у име оних који гласа немају, да је дошло „безљудно време“, и да је између осталог, закључати контејнере „незапамћени идиотлук, невиђено лицемјерје социјално повлашћених слојева“.

Даље, Ђорђевић и Тодоровић нас уче да за социолога сваки познати и доступни извор јесте вали-

томе на потресан начин свједочи истраживање Нилса Кристија (2018:173) о стражарима логора у Норвешкој у којима су били заточени Срби током 1942-1943. године. Кристи вели да је један број стражара заробљенике сматрао за сиву, смрдљиву масу, коју је „требало умиривати, припитомљавати и кажњавати... Неколико удараца ништа није значило, њих су наносили ради одржавања реда, и нико их није примећивао (подвукла М. Љ.) ...Ударац, ако је звер прилазила сувише близу, пуцањ ако је одлазила сувише далеко. То није било убиство, зато што они нису били људи“.

¹⁶⁸ Осим када се ради о добро елаборираним темама око којих постоји општа вриједносна сагласност да је нешто сигурно лоше, а понешто ипак добро. Отварање истраживачких проблема који би говорили супротно, или нуђење алтернативних ставова, у академској заједници која је прихватила као неприкосновену истину оно што је друштвено пожељно, наилази на оштру критику.

¹⁶⁹ Ако прихватимо тезу да је чак и дефинисање предмета истраживања политички чин, доћи ћемо до закључка да научник има моћ да утиче и на практичне политике, иако тога не мора увијек бити свјестан. Тако када нам понуди перспективу да је сиромаштво не само самоскривљено, већ да са њим руку под руку иду и „криминалне склоности“, нема сумње да научни посленик нуди оправдање за увођење ретрибутивних пракси, јер тврди да су сиромашни потенцијално „опасна групација“ (Geremek, 2015:13). Тек да се зна: Сатерленд (1949) је прије више од осам деценија утврдио да злочини бијелих оковратника друштва коштају неколико пута више него криминалитет сиромашних.

дан. Цртају животни миље ромске заједнице користећи различиту грађу: некад и ону коју би највећи број социолога и прескочио, сматрајући је (сасвим неоправдано) нерелевантном.¹⁷⁰ О томе како изгледа живот у махали, подједнако рјечито говори и стих какве пјесме, афоризам, анегдота, фотографија, као и разговор са колегама, или неко емпиријско истраживање. Но, права је истина да је неопходно много умјећа да би се речена грађа интегрисала и интерпретирала у социолошком кључу. Тај би поступак од наша два аутора ваљало учити – то чине мајсторски.

„Тому Семафорцију“ од других социолошких текстова издваја и језик и стил којим је сторија написана. Аутори користе архаичне, млађем нараштају извјесно је, непознате изразе:¹⁷¹ *ладолежи* и *дембели*, *лењивци*, *базала*, *потуцала*, *пржљивци*, *склони до-конлуку*. Ту налазимо и *цепокрадице*, *торбар*е и *бездомнике*, *љутише* и *баксузе*, који се издржавају *рмба-чећи*, чак и по *кишовини* и *кијамету*. Нема сумње да се у питање може довести то да ли су *контејнераш*, *ђубрар*, *сметљар*, *таљигач*, *гуливан ...*, политички коректни термини. Но, треба подвући да именовани „безгаћници са дна“ много вјерније описују живот од неплодне академштине, пред нас износећи до краја огољену слику чељадета са друштвене маргине.¹⁷² Уосталом, наши аутори са пуно емпатије портретишу урбане рударе, без резерве стајући на њихову страну.

¹⁷⁰ У прилог ставу аутора да је сваки извор релевантан и да понеки од прозних писаца са научном прецизношћу хвата и категоризује друштвену реалност, свједочи Демићева (2008:87) исцрпна типологија избјеглица, тог „најатлетскијег дијела сваке нације који је био бржи од свог прогонитеља“. За социолога који се бави овом темом – са или без личног искуства прогона „Слађење горичном“ би требало да буде неизоставни извор података о животу прогнаника.

¹⁷¹ Таква околност представља zgodну прилику да се нешто ново научи.

¹⁷² Ауторка овог Поговора устаје против употребе политички коректног језика из само једног разлога: вјерује да он има капацитет да сакрије реалност иза љубазног језика и стила. То се може описати овако: неког лијепо називамо, а и даље према њему лоше поступамо (Љубић, 2015). Парадигматичан примјер такве мимикрије представља политички коректно именоване душевно обољелих. Иако их сада називамо другачије, њихов друштвени и сваки други положај се суштински није промијенио.

Да ли до начина казивања или убједљивост потиче са другог извора, тек Ђорђевићу и Тодоровићу вјерујемо када нам кажу да је „мало потребно да се схвати“ да је Тома „бистар, паметан и промоћуран даса“.

Закључујем: никакве сумње да монографија о „Томи Семафорцији“ заслужује и лаичку и стручну и научну пажњу, а ауторка овог Поговора се нада да ће ова, у методолошком и сваком другом смислу скрупулозно испричана прича о једном уличном рудару, увјерити академске кругове да истраживање Рома и утемељење ромологије – на том задатку предано и више година ради Нишка ромолошка школа, јесте и оправдано и неопходно.

И на крају, нека ми буде дозвољено да се осврнем на једно за мене фасцинантно питање које постављају наши аутори. Читаоца *Поговора* ћемо оставити да се сам за себе њиме позабави и потражи одговор. Оно гласи: „Да ли би Томини клијенти требало да се стиде што му 'подмећу' своје 'штрокаве шофершајбне'?“

ЛИТЕРАТУРА

- Betelhajm, B., Frankl, V. 2003. *Ubijanje duše*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Brinker, P. 2013. *Beda prosperiteta*. Beograd: Službeni glasnik.
- Crnković, P. 2008. *Beograd za pokojnike*. Zagreb: V.B.Z.d.o.o.
- Demić, M. 2008. *Sladenje gorčinom. Izb(j)eglišvo po sebi i o sebi*. Beograd, Zagreb: Službeni glasnik, Srpsko kultuno društvo „Prosvjeta“.
- Dostojevski, F. M. 1996. *Zimske beleške o letnjim utisicima*. Beograd: Ringer Axel Springer.
- Džokić, Z. 2011. *Replikanti i društvo. Eseji o društvenoj patologiji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Ђорђевић, Д. Б. 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Ђорђевић, Д. Б. 2013. *Скинхеди – момци из нашег краја*. Нови Сад: Прометеј.
- Geremek, B. 2015. *Istorija siromaštva*. Loznica: Karpos.
- Hulsman, L. 2009. Критичка криминологија и концепт злочина, у *Теорије у криминологији*, прир. Ђ. Игњатовић, стр. 359-363. Beograd: Pravni faultet Univerziteta u Beogradu, Dosije studio.
- Jalom, I. 2014. *Smisao života. Priče o psihoterapiji*. Novi Sad: Psihopolis.

- Кристи, Н. 2018. *Стражари концентрационих логора. Норвешки стражари „српских логора“ у Северној Норвешкој у 1942-1943.* Социолошко истраживање. Београд: Универзитет у Београду – Правни факултет.
- Lea, J., Young, J. 1993. *What Is to Be Done About Law and Order?* London: Pluto.
- Липовецки, Ж. 2011. *Доба празнине.* Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Ljubicic, M. 2019a. Poverty and Children's Right in Serbia Today, in *Yearbook. No. 2, Human Rights Protection: Protection of the Right's of the Child: 30 Years after the Adoption of The Convention on the Rights of the Child*, edited by Z. Pavlovic, pp. 113-128. Novi Sad, Belgrade: Provincial Protector of Citizens – Ombudsman, Institute of Criminological and Sociological Research.
- Љубичић, М. 2019б. „Улога политике у истраживањима маргинализованих група.“ *Социолошки преглед* 53 (4):1709-1741.
- Ljubičić, M. 2015. *O neuračunljivosti: sociološka studija.* Beograd: Dosije studio.
- Pitts, M., Smith, M. 2007. *Researching the Margins.* Hampshire, New York: Palgrave Mavmillan.
- Stanojević, D. 2015. *Mladi – tranzicija ka tržištu rada: nejednakost i izazovi.* Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije i Program Ujedinjenih nacija za razvoj.
- Sutherland, E. 1949. *White Collar Crime.* New York: Dryden Press.
- Тодоровић, Д. (прир.) 2007. *Нишка ромолошка школа.* Ниш: Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, Југословенско удружење за научно истраживање религије, Машински факултет.
- Young, J. 1999. *The Exclusive Society.* London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publication.

Милана Љубичић

ЗАХВАЛЕ

Монографије о Томи Семафорцији, засноване на дугогодишњем искуственом истраживању, не би било и без несебичне помоћи неколико пријатеља и сарадника. Зато се на томе захваљујемо:

1. Радету Аврамовићу из ЈП Дирекција за изградњу града Ниша, за прослеђену шему светлосне сигнализације на раскрсници Мост младости.
2. Мр Мирославу Анђелковићу, академском сликару, редовном професору (у пензији) Факултета примењених уметности Универзитета уметности у Београду, на омамљивим илустрацијама урбаних рудара.
3. Владимиру Бакрачу, социологу, доценту Филозофског факултета (Никшић) Универзитета Црне Горе у Подгорици, за рецензију и опис подгоричких гланцера.
4. Димитрију Буквићу, мр социологу, новинару „Политике“, за чланке о београдским „гаравим момцима“.
5. Славици Васић, из НВО „Бибија“, због превода одељка „Тома Семафорција: социолошки портрет“ на ромски језик.
6. Јелени Динић, социологу, доценткињи Машинског факултета Универзитета у Нишу, за систематско посматрање Томе Семафорције у току 2018. и на рецензији.
7. Небојши Ивковићу, машинском инжењеру из Ниша, зналцу знаковног говора, на успостављању везе с Градском организацијом глувих и

- наглувих Ниша и помоћи око разговора с Томом Семафорцијом.
8. Мирјани Јовановић, Нишевљанки потеклом из средишта Шумадије, за податак о крагујевачким стаклобрисачима.
 9. Мирану Комцу, социологу, редовном професору Факултета за друштвене науке Универзитета у Љубљани (Словенија), за белешку о перачима ветробранског стакла у Љубљани.
 10. Милани Љубичић, социологу, ванредном професору Филозофског факултета Универзитета у Београду, за поговор.
 11. Ивану Маркешићу, социологу, редовном професору на Факултету хрватских студија Свеучилишта у Загребу (Хрватска), за notiцу о стаклоперачима у Загребу.
 12. Браниславу Митићу, машинском инжењеру, Белопаланчанину на раду у Берлину (Немачка), за белешку о сусретима са Томом Семафорцијом.
 13. Младену Митровићу, туризмологу, докторанду Факултета за туристичке студије – Turistica у Порторожу (Словенија), за систематско посматрање Томе Семафорције током 2018. године.
 14. Наталији Поповић, из Градске организације глувих и наглувих Ниша, зналици знаковног језика, за низу података о ТС.
 15. Снежани Предић из ЈКП Паркинг сервис Ниш, на успостављању контакта са Дирекцијом за изградњу града Ниша.

16. Владану Петровићу, асистенту Физичке културе и спорта на Машинском факултету Универзитета у Нишу, за део слика.
17. Милошу Тасићу, англисти, доценту Машинског факултета Универзитета у Нишу, за превод садржаја студије на енглески и за помоћ око цртице о њујоршким шофершајбновцима.
18. Ружици Цацановској, социологу, редовној професорки Института за социолошка и политичко правна истраживања у Скопљу (Северна Македонија), за извештај о чистачима лимузина у тамошњој престоници.
19. Весни Трифуновић, социологу, редовном професору Педагошког факултета (Јагодина) Универзитета у Крагујевцу, на критичкој рецензији.
20. Ксенији Трофимовој, доктору религиологије, научној сарадници Института за филозофију Руске академије наука у Москви (Руска Федерација), због превода дела „Тома Семафорција: социолошки портрет“ на руски језик.
21. Ивану Цвитковићу, социологу, академику АНУБиХ, за есеј о семафорцијама и иним Ромима на сарајевским булеварима (БиХ).
22. Урошу Шуваковићу, социологу, главном и одговорном уреднику, за дозволу да енглеску верзију чланка Д. Б. Ђорђевића „Тома Семафорција: социолошки портрет“, први пут објављену у часопису *Социолошки преглед / Sociološki prehled / Sociological Review* LIII (4)/2019: 1636–1653 doi: 10.5937/socpreg53-23568, наштампамо у нашој књизи као резиме на енглеском језику.

КЊИЖЕВНОСТ

- Аноним 2018а. „Да ли знате? Ко је измислио аутоматски семафор.“ *Политика*, 29. март, стр. 30.
- Балић, Осман 2008. „Индивидуални сакупљачи секундарних сировина као модел и шанса Рома и Србије у економском развоју.“ *Теме* 32(1):175-180.
- Банић Грубишић, Ана 2013. *Ромски Хип хоп у Србији: музика и конструкција мањинског идентитета*. Београд: Српски генеалогички центар.
- Билиновић Рајичић, Ана Љ., Чикић, Јована М. 2019. „Теоријски приступи и правци у истраживању бескућништва: критичка анализа.“ *Социолошки преглед* LIII(4):1444-1467).
- Билић, Мери 2018. „Уместо хекланог миљеа на телевизију.“ *Политика – ТВ ревија*, 25. август, стр. 5.
- Билић, Мери 2020. „Знање и звање напред, остали стоп.“ *Политика – ТВ ревија*, 28. март, стр. 5.
- Бобић, Мирјана 2014. *Бескућници у Србији данас*. Београд: Републички завод за статистику.
- Бобић, Мирјана Б. 2019. „Социодемографски профил бескућника у Србији.“ *Социолошки преглед* LIII(4):1477-1487.
- Буквић, Димитрије 2009. „Три цене прслука на истој раскрсници.“ *Политика*, 15. децембар, стр. 12.
- Буквић, Димитрије 2019. Драгољуб Б. Ђорђевић као теоријски (и практични) кафанолог, у *Бити социолог: споменица Драгољуба Б. Ђорђевића*, прир. Д. Тодоровић, стр. 85-96. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Бурса, Анджеј 2016. *Целат без маске*. Краљево: Народна библиотека „Стеван Првовенчани“.
- Васиљевић, А. 2019. „Минус бескућнике 'одвео' у Прихватилиште.“ *Политика*, 5. јануар, стр. 12.
- Васиљевић, Загорка 2018. „Хаику.“ *Хаику новине*, 25(33):18.
- Вујичић, Мића 2019. „Надам се да нећемо опет дотаћи дно деведесетих.“ *НИН*, 7. фебруар, стр. 53-55.
- Вуковић, Ана, Мучибабић, Далиборка 2018. „'Одбрамбена архитектура' против бескућника.“ *Политика*, 2. Децембар, стр. 22.
- Вулићевић, М., 2020. „Симон Симоновић, песник нежности и побуне.“ *Политика*, 6. фебруар, стр. 12.
- Грујић Груја, Љубисав 2020. Афоризам, у *Види оно што (не)чујеш VIII*, стр. 20. Мркоњић град: Клуб умјетничких душа.
- Дамиен Лакићевић, Ана 2018. „Хаику.“ *Хаику новине*, 25(33):22.

- Делић, Марко 2019. „Аутономија књижевног дела – литеарна мерила Томаса Ајсхојера.“ *Православље*, 15. децембар, стр. 28-30.
- Димитријевић, Владимир 2018. „Слободан Владушић. Мегалополис и рат против књиге.“ *Печат*, 31. август, стр. 52-54.
- Довлатов, Сергеј 2018а. *Зона*. Београд: ЛОМ.
- Довлатов, Сергеј 2018б. *Филијала*. Београд: ЛОМ.
- Довлатов, Сергеј 2018в. *Наши*. Београд: ЛОМ.
- Ђерић, Гордана 2019. *Речник сувишних речи*. Београд: Књижарница Златно руно, Институт за европске студије.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2013. *Скинхеди: момци из нашег краја*. Нови Сад: Прометеј.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2014. Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саге Векман, у *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, прир. Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић и Г. Башић, 99-112. Београд: САНУ, Заштитник грађана Републике Србије.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2016. *Цепна социологија за почетнике*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2018а. *Питао сам малог пуржа (Моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу)*. Београд, Ниш: Службени гласник, Машински факултет.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2018б. „Гробље у Прагону.“ *Балканске синтезе* 2(1):51-69.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2019. „Тома Семафорција.“ *Социолошки преглед* LIII(4):1636-1653.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. и Милош Тасић 2015. Запис о занатима и занатлијама, у *Рад, техника и етика у ери глобализације*, прир. Д. Б. Ђорђевић и М. Тасић, стр. 99–106. Ниш: Машински факултет, ЈУНИР.
- Ђорђевић, К. 2019. „Аутобус 'друмомом' ће дежурати за бескућнике.“ *Политика*, 14. јун, стр. 8.
- Исаков, А. 2020. „Због ниских температура отворено прихватилиште.“ *Политика*, 10. јануар, стр. 15.
- И., А. 2020. „Суботичко прихватилиште за бескућнике готово пуно.“ *Политика*, 22. јануар, стр. 21.
- Јовановић Данилов, Драган 2018. „Песнички рукопис. Сиеста.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII(21):7.
- Јовановић, Слободан 1990. *Примери политичке социологије*. Београд: БИГЗ и др.

- К., Д. 2018. „Прскали путнике у аутобусу течношћу за прање – један Нишлија на Очној клиници.“ *Народне новине*, 23. мај, стр. 9.
- К., Д. 2019. „Изгорела непокретна старица, син у критичном стању.“ *Народне новине*, 23. јануар, стр. 5.
- Капор, Момо 2018. „Наши у белом свету.“ *Политика*, 28. јануар, стр. 21.
- Капор, Момо 2019. „Источна дисциплина и западне паре.“ *Политика*, 17. фебруар, стр. 21.
- Крстић, Дејан, Ђорђевић, Драгољуб Б. и Сузана Марковић Крстић (прир.) 2014. *Занатлија у пограничју*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Куња, Андре 2018. „Са цвећем у коси.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII(38):10.
- Лазић, Милош 2020. „Скице Београда. Одакле си, селе...“ *Политика*, 27. јануар, стр. 14.
- Љубичић, Милана 2017. „Ко је бескућник.“ *Култура* (157): 182–202.
- Љубичић, Милана 2019. „Маргинализоване групе и савремени свијет.“ *Социолошки преглед* LIII(4):1438-1443.
- Љутић, Ј. Д. 2012. „Како је бити перач шофершајбни са градских улица“, 26. марта, објављено на сајту <http://www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:372605-Kako-je-bit-perac-sofersajbni-sa-gradskih-ulica>.
- Минић, Златко 2018. „Кампања.“ *Политика*, 11. фебруар, стр. 6.
- Михајловић Михиз, Борислав 2018. „Једна сезона у Паризу.“ *НИН*, 18. јануар, стр. 58-59.
- М., О. 2017. „Људи ће имати идентификациону картицу и радити за новац.“ *Народне новине*, 16–17. децембар, стр. 11.
- М., О. 2018а. „Стигла радна одела, на реду радни статус.“ *Народне новине*, 3. септембар, стр. 4.
- М., О. 2018б. „Први корак – евидентирање.“ *Народне новине*, 5. новембар, стр. 9.
- М., О. 2018в. „Пројекат формализовања посла сакупљача отпада.“ *Народне новине*, 6. новембар, стр. 9.
- Мусић, Горан и Предраг Вукчевић 2019. „Diesel power. Хип-хоп у Србији од задовољства повлашћених до масовне омладинске културе.“ *Култура* (162):166-196.
- Ољача, Марко 2020. „Препознати уљеза.“ *НИН*, 16. јануар, стр. 29.
- Осипова, Н. Г. 2017. Диалектика социалног и индивидуалног у социологији, в *Общая социология: основы современной социологической теории*, стр. 116-132. Москва: Канон+.

- Оташевић, Бранка 2008. „Не само елегија“ (<http://www.politika.rs/sr/clanak/56485/%D0%9D%D0%B5%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE-%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0>, *Политика*, 20. септембар).
- Перишић, Предраг 2018. „Уметник је присутан.“ *Политика*, 28. фебруар, стр. 24.
- Петровић, Горан 2018. *Унутрашње двориште*. Београд: Лагуна.
- Петровић, Паша 2020. „Шта све можеш кад си нико и ништа у Берлину.“ *НИН*, 23. јануар, стр. 53-55.
- Попис становништва, домаћинства и станова 2011. године: класификација занимања 2011*. Београд: Републички завод за статистику РС.
- Поповић, Сања 2019. „Покушали смо да дамо себе и да додирнемо истину.“ *Православље*, 1-15. јануар, стр. 30.
- Предлог са образложењем 2014. *Преглед приспелих предлога за доделу награде за толеранцију „Цар Константин“ за 2014. годину*. Ниш: Архива секретаријата Града Ниша (примљено 25. априла 2014).
- Продановић, Живко 2020. Афоризам, у *Види оно што (не)чујеш*, стр. 32. Мркоњић Град: Клуб умјетничких душа.
- Радичевић, Бранко В. 1986. *Вита јела зелен бор* (Библиотека „Савремена поезија“). Београд: Просвета, Јединство.
- Речник српскохрватскога књижевног језика* (фототипско издање) 1982. Нови Сад: ИРО Матице српске.
- Р., М. 2016. „Он је највољенији перач шоферки у Србији: Муштерије га облаче, а његовој деци купују књиге!“ (<http://www.telegraf.rs/vesti/2169896-on-je-najvoljeniji-perac-soferki-u-srbiji-musterije-ga-oblace-a-njegovoj-deci-kupuju-knjige-foto>, 31. мај).
- Селени, Иван 2019. *От државен социализъм към пост-комунистически капитализъм: критически поглед*. Софија: Изток-Запад.
- Семафор (Саобраћај), *Википедија*, гледано 12. јануара 2019.
- Симоновић, Симон 2017. *Разно*. Београд: Танеси.
- С., М. 2017. „Дечаци који перу шофершајбне све безобразнији – изнуђују новац“ (<http://www.gradjanin.rs/decaci-koji-peru-sofersajbne-sve-bezobrazniji-iznudjuju-novac/>, субота 14. септембар).
- Скочајић, Владимир 2018. „Шраф.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXI(41):10.
- Станковић, Радмила 2018. „Жарко Лаушевић, глумац. Само је злочин реалност.“ *НИН*, 20. децембар, стр. 48–51.
- Талевски, Васил 2019. „Афоризам (у Сатирикону).“ *Политика*, 17. фебруар, стр. 20.

- Тилкиджиев, Николай (ред.) 2011. *Успелите Роми*. Софија: Изток-Запад.
- Тодоровић, Драган 2008б. „Урбани рудари.“ *Теме* 32(1):257-261.
- Тодоровић, Драган 2014. Ружица Илић – ћилимарка из „Ћилимграда“ (Пирот), у *Занатлија у пограничју*, прир. Д. Крстић, Д. Б. Ђорђевић и С. Марковић Крстић, стр. 173-216. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Тодоровић, Драган (прир.) 2017. *Нишка ромолошка школа: библиографија – 1996-2015*. Ниш: УБ „Никола Тесла“, ЈУНИР, Машински факултет.
- Тодоровић, Драган 2019а. Бити социолог... разговор Драгана Тодоровића са Драгољубом Б. Ђорђевићем, у *Бити социолог: споменица Драгољуба Б. Ђорђевића*, стр. 7-41. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет Универзитета у Нишу.
- Тодоровић, Драган (прир.) 2019б. *Бити социолог: споменица Драгољуба Б. Ђорђевића*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет Универзитета у Нишу.
- Тодоровић, Тома 2020. „И ја ћу неке бити добар пример.“ *Политика*, 8. април, стр. 15.
- Уакнин, Мирјана 2018. „Модијано, живот као роман.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII(30):4.
- Харингтон, Мајкл 1965. *Друга Америка*. Београд: Просвета.
- Хип хоп (темат) 2019. *Култура*, бр. 162.
- Штомпка, Петр 2010. *Визуалњна социологија. Фотографија как метод исседования*. Москва: Логос.

*

- Andrejić, Božidar 2020a. „Semafor(i) (kod Hiltona).“ *Danas*, 22–23. februara, str XVI.
- Andrejić, Božidar 2020b. „Prebiranje đubreta.“ *Danas*, 7-8. marta, str. XVI.
- Anonim 2017. „Papin savet. Dajte savet prošnjacima.“ *Danas*, 9. mart, str. 9.
- Barone, Orlando 2019. „Velika književnost ne koristi poučne reči.“ *Danas*, 30–31. mart, str. XIV-XV.
- Basara, 2017. „Ne dam moje đubre.“ *Danas*, 1–2. jul, str. 20.
- Beale, Tara 2018. „Хаику.“ *Хаику новине*, 25(33):39.
- Bol, Stiven Dž. 2009. Студија случаја, у *Енциклопедија друштвених наука*, том 2. Београд: Службени гласник.
- Bukovski, Čarls 2014a. *Pisma 1*. Београд: LOM.
- Bukovski, Čarls 2014b. *Pisma 2*. Београд: LOM.
- Collins, Rendal 1998. „The Sociological Eye and Its Blinders.“ *Contemporary Sociology* 27(1):2-7.

- Ђорђевић, Dragoljub B. 1998. Interkulturalnost versus getoizacija i diskriminacija: slučaj Roma, y *Rasizam i ksenofobija*, (ur.) B. Jakšić, str. 335-42. Beograd: Forum za etničke odnose.
- Ђорђевић, Dragoljub B. 2005. Uvod, y *Rromanipe(n): o kulturnom identitetu Roma*, (ur.) B. Davis, str. 13-18. Beograd: Care International.
- Ђорђевић, Dragoljub B. and Ibrahim Osmani 2014. A Partial Reconstruction of the Romani Cult Place: The Blacksmith's Shop in Preševo, y *Cult Places on the Border*, (eds.) D. B. Ђорђевић, D. Todorović and D. Krstić, pp. 381-391. Niš: YSSSR, Faculty of Mechanical Engineering.
- Ђорђевић, Dragoljub B. i Dragan Todorović 1997. Prosjačenje i Romi, y *Cigane moj: Romi u Vojvodini*, str. 145–148. Novi Sad: PCESA.
- Ђорђевић, Dragoljub B., Todorović, Dragan and Lela Milošević 2004. *Romas and Others – Others and Romas: Social Distance*. Sofia: Ivan Hadžisky.
- Ђurić, Dimitrije 2018. „Od kad sam ovde?“ *Nedeljnik*, 29. novembar, str. 60–63.
- Fuler, Tomas 2020. „Tamo gde i beskućnici prinudno iseljavaju.“ *The New York Times / International Report*, mart, str. 20.
- Gerc, Kliford 2010. *Antropolog kao pisac*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Gofman, Erving 2000. *Kako se predstavljamo u svakodnevnom životu*. Beograd: Geopoetika.
- Guliani, Rudolph W., Kurson, Ken 2002. *Leadership*. New York: Hyperion.
- Haralambos, Michael 1989. *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- Hirt, Tijago 2020. „Brojevi su apstraktne tvorevine.“ *Danas*, 17-20. aprila, str. IV.
- Janačković, B. 2009. „Teško su živeli, nosili smo je na stolici po dokumenta. Majka stradala u jezivom požaru u Nišu, njenom sinu izgorelo lice.“ *Blic*, str. 1.
- Jašić, Nenad 2001. *Stari niški Romi*. Niš: KSS.
- Jergović, Miljenko 2018. „Pokraj mene zuje munjeviti Bosanci.“ *Danas*, 22–23. septembar, str. XIV.
- Kamberi, Meti 2020. *Grad bola*. Beograd: Nova POETIKA.
- Kišjuhas, Aleksej 2019. *Ideje, sukobi i rituali*. Novi Sad: Mediterranean.
- Lalević Piščević, Maja 2019. *Tamo je ovde*. Beograd: Laguna.
- Lordon, Frederik 2019. „Revolucija 'žutih prsluka' i mediji.“ *Le Monde diplomatique*, januar, str. 5–6.
- Man, Tomas 2019. *Ispovesti varalice Feliksa Krula*. Beograd, Podgorica: Kosmos, Nova knjiga.

- Manuel, Peter 2004. Andaluzijski, ciganski i klasni identitet u savremenom kompleksu flamenca (1989), y *Romi: interdisciplinarni prikaz*, (ur.) D. Tong, str. 165-186. Zagreb: Ibis Grafika.
- Mitrović, Milorad 2017. „Vredne Zuske kućni budžet držre spremanjem prestoničkih stanova.“ *Dnevnik.rs*, 3. decembar, gledano u 9.28.
- Oklopčić, Milan 2014. *Metro*. Beograd: Dereta.
- Paunović, Zoran 2018. *Doba heroja*. Beograd: Geopoetika.
- Radaković, Žarko 2019. Fragmenti iz dnevnika prevodioca, y Peter Handke 2019. *Veliki pad*, str. 203-210. Beograd: Laguna.
- Radovanović, Miroslav 1983. *Sociologija bede i pauperizacije*. Gornji Milanovac: Dečje novine.
- Rid, Herbert 1965. *Ben Nicholson*. Beograd: NOLIT.
- Romelić, Živka 2017. *O rudarskoj kulturi u Boru: tradicija kao podstrek = The Mining Culture in Bor: Tradition as a Stimulus*. Bor: Narodna biblioteka.
- Rosić, Branko 2018. „Nerentabilno zadovoljstvo.“ *Danas*, 22-23. decembar, str. IV.
- Simić, Čarls 2018. *Čudovište voli svoj lavirint*. Beograd: Arhipelag.
- Simpson-Herbert, Mayling i dr. 2006. *Papirnati život (Romi sakupljači otpada u Beogradu)*. Beograd: Otkrovenje, Društvo za unapređivanje romskih naselja.
- Stojković, Branimir 2018. „Mali puž u belom odelu. Sociološka studija u formi priče o životu ovog muzičara, ali i o nama.“ *Vreme*, 12. jul, str. 50.
- Šujica, Božidar 2020. „Pariska sećanja. Prvi dan novog milenijuma.“ *Danas*, 4-5. januar, str. XII-XIII.
- Tairović, Zoran 2015. Kritička misao – promena imidža Roma, y *Nacionalni saveti nacionalnih manjina i kultura (2)*, (ur.) D. Radosavljević i dr., str. 205-216. Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine.
- Todorović, Dragan. 2008b. Šaban Bajramović – (B)Luzer južne pruge, y *Kralj romske pesme (Drugi o Šabanu Bajramoviću)*, (prir.) R. Vučković Niški, str. 97–103. Niš: Punta.
- Vans, Dž. D. 2018. *Gorštačka elegija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vučković Niški, Rade (prir.) 2008. *Kralj romske pesme*. Niš: Punta.
- Vuković, Milovan, Todorović, Dragan 2020. *Osnovi sociologije*. Niš: Filozofski fakultet.
- Žarković, Jasna i dr. 2016. *Romsko preduzetništvo: izazovi i perspektive*. Beograd: InTER.
- Živanović, Katarina 2018. „Beogradski nadbiskup Stanislav Hočevar. Bez snažnih vernika Evropa nema budućnosti.“ *Danas*, 22-23. decembar, str. V.

Интернет извори

<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/hronika/glas-javnosti-10-08-2011/ulicni-perac-napao-i-udario-saobracajca>

<http://www.gradjanin.rs/decaci-koji-peru-sofersajbne-sve-bezobrazniji-iznudjuju-novac/>

<http://www.logisticmagazin.com/?p=14066>

<http://mondo.rs/a159090/Info/Drustvo/Da-t-operem-kola-VIDEO-prica-o-peracima.html>

<http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

<http://www.radiocity.rs/program/projekti/pravo-na-pravo/deca-uluce/1664/borba-za-egzistenciju-ili-radna-eksploatacija.html>

<http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-ne-daju-nam-da-radimo-teraju-da-krademo/>

<http://www.politika.rs/sr/clanak/56485/%D0%9D%D0%B5-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0>

СПИСАК ИМЕНА

- Абрамовић, Марина 85
Аврамовић, Раде 159
Аметовић, Адријана 58
Амићић, Огњен 132
Анђелковић, Мирослав 159
Арсеровски, Бегани 64
Асановић, Томислав 14
Асановић, Адем Чавка 14
Ашер (Usher) 60
- Бајрамовић, Шабан 16, 51, 73
Бакрач, Владимир 40, 159
Балић, Осман 83, 102
Басара, Светислав 82
Бахтири, Решит 64
Беквалац, Наташа 132
Бетелхајм, Бруно (Bruno Bettelheim) 153
Билић, Мери 34
Брандо, Марлон (Marlon Brando) 86
Брикнер, Паскал (Pascal Bruckner) 150
Буквић, Димитрије 49, 58, 159
Буковски, Чарлс (Charles Bukowski) 24, 71, 83
Буњуел, Луис (Luis Buñuel) 85
Бурса, Анджеј (Andrzej Bursa) 95
Бутрос-Гали, Бутрос (Boutros Boutros-Ghali) 75
- Ванс, Џ. Д. (J. D. Vance) 24, 106
Васиљевић, Загорка 98
Васић Славица 159
Вебер, Макс (Max Weber) 70
Векман, Сага (Saga Weckmann) 24
- Владушић, Слободан 18
- Гајић, Филип 98
Ганс, Херберт Џ. (Herbert J. Gans) 68
Герц, Клифорд (Clifford Geertz) 19
Гофман, Ервинг (Erving Goffman) 90
Грујић, Љубисав Груја 43
Гузина, Ранко 84
- Дамиен Лакићевић, Ана 104
Демић, Мирко 156
Динић, Јелена 19, 109, 118, 131, 159
Диркем, Емил (Émile Durkheim) 74, 101
Довлатов, Сергеј (Сергей Довлатов) 14, 92
Достојевски, Фјодор Михајловић (Фёдор Михайлович Достоевский) 151
- Ђерић, Гордана 19, 82
Ђорђевић, Бранислав (Браца) 27, 28
Ђорђевић, Тихомир 57

Ђулијани, Руди (Rudy
Giuliani) 43, 44
Ђуровић, Богдан 70, 101

Зеленовић Лакићевић,
Мира 69

Ивковић, Небојша 137-
139, 159

Илић, Горан Чони 80

Јалом, Ирвин (Irvin
Yalom) 154

Јаначковић, Б. 62

Јашић, Ненад 74, 75

Јовановић Данилов,
Драган 9

Јовановић, Мирјана 160

Јовановић, Слободан 92

Јововић, Милица 62

Камбери, Мети 91

Капор, Момо 30, 37

Кларк, Џон (John
Klark) 23

Колинс, Рендал
(Rendal Collins) 15

Комац, Миран 38, 75, 160

Коцкар, Кристина
Кија 132

Кристи, Нилс (Nils
Christie) 155

Крос, Данијел (Daniel
Cross) 44

Круз, Алфонсо (Alfonso
Cruz) 14

Куња, Андре (André
Cunha) 14

Лазивић, Милош 93

Лалевић Пишчевић,
Маја 93, 99

Лангран, Пол (Paul
Lengrand) 70

Лаушевић, Жарко 15

Ленголд, Јелена 25

Ленон, Џон (John
Lennon) 23

Лордон, Фредерик
(Frederik Lordon) 27

Љубичић, Милана 16,
97, 158, 160

Љутић, Ј. Д. 58

Макартни, Пол (Paul
McCartney) 23

Мандић, Дејан 46

Мануел, Петер (Peter
Manuel) 104

Марадона, Дијего
Армандо (Diego
Armando Maradona) 148

Маркешаић, Иван 39,
160

Мартић, Дамјан 152

Минић, Златко 46

Митић, Бранислав 27,
27, 160

Митровић, Александра
105

Митровић, Младен 19,
109, 131, 160

Михајловић Михиз,
Борислав 31

Модијано, Патрик
(Patrick Modiano) 31

Морган, Герет А.
(Gerrett A. Morgan) 45

Мохамед 60

Накић Симатковић,
Невенка 98
Николић, Драган 86
Нушић, Бранислав 99

Оклопцић, Милан 18
Октавио Пренс, Хуан
(Juan Octavio Prenz) 29
Осипова, Н. Г. (Н. Г.
Осипова) 17

Пауновић, Зоран 23
Перишић, Предраг 84
Петровић, Владан 161
Петровић, Горан 14, 83
Петровић, Јасмина 122
Пикасо, Пабло (Pablo
Picasso) 55
Пик Најт, Џон (John
Peake Knight) 45
Пол, Шон (Sean Paul) 60
Поповић, Наталија 137, 160
Предић, Снежана 160
Продановић, Живко 84

Радичевић, Бранко Б. 77
Радовановић,
Мирослав 106
Рид, Херберт (Herbert
Read) 14
Ристић, Драган Р. 10
Ромелић, Живка 67
Росић, Бранко 16

Сабато, Ернесто
(Ernesto Sabato) 19
Савић, Милисав 83
Сайтовић, Баја Лукин 8
Сатерленд, Едвин
(Edwin Sutherland) 155
Саћиповић, Ана 57

Селени, Иван (Iván
Szelényi) 104
Селин, Луј-Фердинанд
(Louis-Ferdinand
Céline) 106
Симић, Чарлс 15, 19
Симоновић, Симон 31
Скочајић, Владимир 103
Старчевић, Драгана 59
Стојановић, Звонимир 137
Стојковић, Аркан 51
Стојковић, Биљана 99
Стојковић, Бранимир 16

Таировић, Зоран 50
Талевски, Васил 84
Тасић, Милош 161
Терзић, Предраг 46
Тилкиджиев, Николај
(Николай Тилкиджи-
ев) 105
Тимотијевић, Брати-
слав 61
Трифунковић, Весна 161
Трофимова, Ксенија
(Ксения Трофимова) 161

Уакнин, Мирјана 31
Ускоковић, Лидија 80, 81

Ферди 60
Фифти, Сент, (50 Cent) 60
Фром, Ерих (Erich
Fromm) 69

Хандке, Петер (Peter
Handke) 17, 32
Харингтон, Мајкл
(Michael Harrington)
68

Херберт-Симпсон,
Мејлинг (Mayling
Herbert-Simpson) 67
Хочевар, Станислав 16
Хулсман, Лук (Louk
Hulsman) 149
Цацановска, Ружица
29, 42, 161
Цвитковић, Иван 39,
161

Црнковић, Предраг 153

Џокић, Звонко 150

Шејка, Леонид 86

Шоу, Клифорд (Clifford
Shaw) 148

Штомпка, Пјотр (Piotr
Sztompka) 18

Шуваковић, Урош 161

Шуица, Божидар 100

ЕПИЛОГ: ТУГА

Голема туга! Таман склописмо листове рукописа *Тома Семафорџија*, а оно, како живот може да буде суров према урбаним рударима, наш се јунак пресели у социолошку повесницу. Крајем фебруара текуће године започе изградња кружног тока на распутици која је несумњиво најпогоднија за стаклоперачку работу у месту рођења Константина Великог. С руком на срцу желимо Томиславу Асановићу да се снађе и пронађе ино раскрсје на којем ће, својом вештином и добротом, наново освојити симпатије шофераâ и остати препознатљиви амблем града. (Ако човека задеси једна несрећа, онда се може очекивати да се на њу врло брзо надовеже још опаснија. Тома изгуби идеални радни простор, поче да се привикава на други, ту у комшилику – семафор код „Фоке“ – кад оно нагрну свом силином страшна морија и за тили час растера са калдрме и људе, и возила и сав саобраћај.)

Слика 40: Некадашње „радно место“ стаклоперача
(фото: Д. Тодоровић, 2020)

TOMA THE TRAFFIC LIGHT MAN* **A sociological portrait of a squeegee man**

Toma the Traffic Light Man was there,
he simply had to be,
at the crossroads – where else?

I am writing about a squeegee man with all the derivatives of this word, without which it is impossible to deeply understand Toma the Traffic Light Man, a resident of Constantine's town.

Here is an attempt to portray him (hereinafter: TLM) by distinguishing an array of traits, characteristic actions, life positions, and sketching his physical appearance:

- TLM is a very *interesting* figure. My sociological “story” about Toma is not a vignette, as John Lennon put it, “about boring people doing boring things”.¹⁷³ Our squeegee man is a wolf of street-life experience to say the least.
- TLM seems to have a delineated operation *territory*: neither does he trespass onto someone else's, nor do they interfere with his work. It's not to say that there were no attempts to invade his “territory”, but all attempts were thwarted.¹⁷⁴ Why is no one moving him from the intersection? It would be unfair to remove him from the intersection.

* This paper was first published in the Serbian and English version in *Sociological Review* LIII (4)/2019: 1636–1653 doi: 10.5937/socpreg53-23568. Translated to English by Ivana Mančev.

¹⁷³ Zoran Paunović (Paunović, 2018, p. 92) tells his statement: “The song ‘Lovely Rita’, a cheery vignette about a young parking service worker, was considered by Lennon to be one of McCartney's characteristic songs ‘about boring people doing boring things’ (like for example, ‘Eleanor Rigby’). McCartney's tendency, however, to tell ordinary stories from trivial everyday life was fundamentally not so different from Lennon's postmodern introvertness, which considered every, even the most banal, personal topic worthy of artistic treatment.”

¹⁷⁴ For the sake of comparison, read John Clarke's article *Skinheads and the magical recovery of the community* (Đorđević, 2013, pp. 45–50) on how British skinheads “protect” their territory.

- TLM is *favoured*, as if he had powerful protectors. A sociologist must ask himself whether some people are behind him, have power over him, have him under their control. If so, do they exploit him, as is often the case? Does he share his earnings with them? What are the racket capacities?
- TLM *earns* quite a lot – we learned from someone else – even more than the average salary in Niš and southern Serbia. And people who take a percentage control this. He has to pay and while Romani racketeers who protect his operation, that is, peaceful work – no one can touch him, let alone compete with him or squeeze him out. (A grandmother of the American writer J. D. Vance (Vance, 2018, p. 20) once said to him, “There is nothing more miserable than the poor steal from the poor. It is nasty enough without this. It is perfectly certain that there is no need to make things even more difficult for each other.”)
- It seems like someone is *stealing* from TLM, over-seeing and taking most of his hard-earned money. To avoid confusion, we do not want the details of the amount of revenue and the overseers to come out on the open! It can hurt him – the job of a sociologist and a romologue is not to hurt a vulnerable group and a poor creature. I respect the methodological rule I laid down in my discussion with Saga Weckmann and offered to other romologues: “Vulnerable ethnicities are not helped by presenting negative examples, especially by insisting on them. I note several cases I have already written about” (Ђорђевић, 2005, pp. 16–17). Some things are not spoken about because of the law, because due to the information given, one could be persecuted and punished. It is not the job of a romologue to expose a Romani horse dealer or a horse stealer. The one who has unforgettably told him about a disappearing form of self-sustainability of Romani culture can be made known by

public only after the law can no longer harm him. Other things are not mentioned due to the ‘uncivilized aroma’, so as not to embarrass a particular individual and to shake his/her status among their own. It is not the job of a romologue to expose an emancipated Romani woman. The one who told him about the hell she went through because of the ‘early’ loss of virginity, that is, disrespect for a conservative custom of Romani culture, her identity can only be made public by name and surname when she starts a family, reaches old age and is respected as a mother. Some things are deliberately deluded because the public opinion is unwilling to receive and respect it. It is not the job of a romologue to emphasize the enormous wealth of a few Romani people. The people who honestly told him how they have benefited from the culture of misery of their tribesmen can only be made public by name and surname when the poor rise a little above the bottom. *In romological research, the starting point must be humanistically engaged*” (Đorđević, 2014, p. 109).

- TLM is a *poor* man descended from the lowest social circle. Poverty is a family tradition and the worst signs of destitution can be seen in his home. Toma’s family is immersed in poverty. Unlike many Romani people, he does not tolerate and accept the unimaginable destitution that undermines all humanity and destroys the soul.¹⁷⁵
- TLM, like his workmates, is trying to do little-something to *survive*. However, his little-something is different from what most are doing, because, apparently, it is lucrative. A little-something is lucrative!

¹⁷⁵ A fiction writer Jelena Lengold concludes sociologically: I felt the difference between the terms *poverty* and *destitution*... Poverty is when you have no money and destitution begins to plague your soul (Vujičić, 2019, p. 54).”

- TLM does not lure *pity*! He is self-sustained; does not rush to the counter of the Niš Center for Social Work to ask an unkind official to give a few dimes to a Roma beggar. Is it socially preferable for the Traffic Light Man to be a social parasite, a pickpocket and a beggar, or to self-sustain himself by working with his two hands? He is not a layman, but an employee.
- TLM is *envied* by many Romani people because the “harvest” of the customer’s money is sometimes so abundant that it can be envied. And the envious ones are the other urban workers: squeegee men and flea marketers,¹⁷⁶ garbage collectors, cart drivers and carriers, iron and plastic collectors, collectors of bottles and old paper – not to mention beggars. Many would push him out of the intersection.
- TLM is in a position of *interdependence* with the owners of four wheelers. To him, wiping is a craft and a source of survival; he is welcomed by them because of their own workload, as they often do not have time to drive their cars to the carwash, and he solves their pet’s “problem”.
- TLM is the city’s favorite *figure*. Relying on an abundance of opinions of friends, acquaintances and random passers-by who had contact with the squeegee man at the intersection of the Bridge of Youth, the life-line of Nišian traffic, I report that they all agree that the Traffic Light Man is a dear figure, that they almost never refuse him even when he leans on the hood and starts with the hygiene without asking, paid or not, to cheer them up with an honest smile and at least for a moment restore their good mood after gloomy hours at work and quarrels with a ruffled boss, an unkind cashier in a shop or with a clumsy worker at NIS gas station.

¹⁷⁶ For details, see *On a Horse with a Laptop in Saddlebags* (Ђорђевић, 2010, pp. 113–129), in the section “Roma on the Flea Market”.

- TLM is rarely *stigmatized* by anyone, though the ordinary folks in Serbia, without having really met them, talk about traffic light men too easily and harshly. They often judge them, forgetting the lesson of Frederic Lordon (Lordon, 2019, p. 5), a French economist, according to whom “‘condemning’ has always been the best way not to understand...”. When I give a ride to someone and we pass by Toma’s area, sometimes some say something like this: “Look at Brko, this Gypsy, he acts arrogantly and answers to no one, as if the intersection was his property, as if his hanuma brought a rich dowry.” It is a false impression and those who rarely pass through are susceptible to it.
- TLM is not *quarrelsome*, nor arrogant. He does not argue with unkind chauffeurs and those who refuse his service. He obviously sprang from a good root.
- TLM is very *insightful*. This respect-worthy trait has been noticed by many. Here is a story of Branislav Mitić, a resident of Bela Palanka, who has lived in Berlin for four decades and who crosses the flea market intersection every month at least: “Hi, Dragan, I’m glad that I can contribute to the research on Toma the Traffic Light Man. On this occasion, I will tell you about my experience with Toma. I was in the car with Braca and, from the distance of about 50 meters from the traffic light, we saw Toma approach the cars with great devotion. Braca told me not to approach the traffic light, i.e. to make a distance between my car and the previous one so that Toma would lose interest to take 15 steps to my car. I immediately accepted Braca’s advice and watched Toma react. His reaction, his expressive understanding of the situation, suppressing feelings of disappointment and non-opposition, spurred a feeling of a lasting *respect* for Toma. It happened three or four years ago. I have crossed this traffic light numerous ti-

mes since that event. I have never made that distance again, but Toma remembered me and when I was standing in the row in front of the traffic light, Toma passed by my car and saw me, but he did not approach to wipe the windshield. At this moment, when our eyes meet, I have a feeling that the scene I described above comes to life again. For me, this is one of permanently remembered experiences...”¹⁷⁷

- Yes, TLM does *offer* his service, but he does not force it, he does not impose himself – that is part of his success. He is not lurking for drivers. He gets everywhere, he doesn’t wander about while on the intersection. He is not an idler as a fair number of his tribesmen and members of the majority people are. Only once did I see the overworked Traffic Light Man drowsy and outstretched like a log. He doesn’t have time to be idle.
- TLM is not *choosy*, but gathering. He does not choose cars according to license plates, whether they are foreign or domestic, cheap or expensive, used or new. He shows equal behavior to all types of cars. (The Skopje traffic light men behave differently: “Squeegee men usually go to cars with foreign license plates, more luxurious cars, in hopes of getting payment for their work.”¹⁷⁸) For him, the main thing is that the cars are coming and that’s why he smiles broadly when he sees a long row of four-wheelers.
- TLM does not *protest*. And there is no reason: the police are not bothering him, he has great relationship with the drivers. Th at is the reason squeegee men from other places are complaining,

¹⁷⁷ E-mail: From: Branislav Mitic [mailto:mitic.branislav.berlin@gmail.com] Sent: Friday, August 31, 2018 2:46 PM To: ‚Dragoljub B. Djordjevic‘ Subject: Toma Semaforzdija i ISPOVEST.

¹⁷⁸ Report by Ružica Cacanovska (From: Ruzica Cacanovska [mailto:ruzica.cacanovska@gmail.com] Sent: Wednesday, November 14, 2018 12:16 PM To: brkab@junis.ni.ac.rs Subject: Re: Information! Brka).

such as those in the center of Šumadija: “KRA-GUJEVAC – An unusual protest took place today in Kragujevac, in the city center at the intersection near the Great Park, where dissatisfied squeegee men gathered, demanding that they be allowed to work. Squeegee men have been part of the busiest intersections in Kragujevac for years, and the question is whether they will remain so, because, as they say, the police will not let them work, so some of them went on hunger strike this morning. Most of them support their families in this way and do not see how they will do it in the future. – I’ve been wiping windshields for several years and I think this is decent work. We do not steal, we work hard and we do not bother drivers. Whoever wants the service can get it and pay for it as much as they want. We are surviving on this money, and I do not see how we will make money in the future – says one of the squeegee men (16 May 2016).”¹⁷⁹

- TLM *does* what he likes or *loves* what he does. To paraphrase Juan Octavio Prenz, an Argentine writer living at an address in Trieste, who says: “The most important thing is to do what one loves, and if it is not the case, then what must be done is to love what one does.”
- TLM has known his way with the *brush* since childhood ... Early on, he began to work hard and provide bread for the family and himself ... He is proficient to the point that he can quickly wipe the windshield, look at the traffic light, communicate with the driver, share smiles to passers-by, manage to pick up the money and not congest the traffic, “perfectly demonstrating extraordinary intelligence, speed, mobility, agility and simultaneity (Kapor, 2019, p. 21).”¹⁸⁰

¹⁷⁹ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-ne-dajunam-da-radimo-teraju-da-krademo/>

¹⁸⁰ Momo Kapor (Kapor, 2019, p. 21) attributes such traits to domestic bank clerks: “Unlike them, our bank clerks are geniuses of the Napoleonic type. While waiting for the money, the clerks at our banks will type the bill

- TLM's work is not as *easy* as that of a picture framer, if there is an easy craft at all, it is not as difficult as that of a cart driver or garbage collector – it's somewhere in between. While a picture framer frames art paintings, photographs, tapestries... in the quiet confines of his humble shop, a squeegee man is in the open sun, in the pouring rain and drizzles of snow, but he can shelter and postpone the work because he has no registered activity and is not pursued by taxpayers, whereas cart drivers are also the carriers of the cargo they transport, conditioned by the agreed work and the pay-per-work type of payment, and for street cleaners and recyclers, there is never rest. – The job of a squeegee man is not merely a phony occupation, or it shouldn't be.
- TLM's work is *undervalued*, the same as the trade of blacksmiths – a Roma identity emblem,¹⁸¹ has long been despised and belittled. (There's a saying, "Where a plowman and a digger are, there's also a blacksmith." There are no more plowmen or diggers – blacksmiths are also gone.) Lest anyone think that wiping windshields is an easy interest. Far from it: wiping windshields is a tedious job.
- TLM is not *impudent* and ill-tempered. You can sometimes find him in a bad mood, never as sad as "a gypsy band in an empty tavern".¹⁸² He is a pleasant man, not a poser, and we have never, in any case, found him ill-tempered, frowned and angry. While daily struggles are pressing hard on him!¹⁸³

with one hand and type on the computer with the other, while holding the phone to their chin and talking quietly to someone about half-price women's coats in stores on the Boulevard. Along the way, they will brew coffee on a rack in a drawer, smoke and talk to customers as they finish breakfast."

¹⁸¹ In a dedication to his grandfather, an old blacksmith from Vranje, Simon Simonović (Simonović 2017, p. 14) says: "Today, this craft is despised and belittled, performed mainly by Gypsies."

¹⁸² A splendid expression of Borislav Mihajlović Mihiz from a fragment of his prose (Mihajlović 2018, p. 59).

¹⁸³ Mirjana Uaknin, a translator of Patrick Modiano's novels, mentions one of his literary figures: "The one who reminds us that no one's everyday life is made up of heroes or winners only (Uaknin, 2018, p. 4)."

- TLM, of course, does *not appreciate* stingy people, the ones who intentionally collect metal coins in the car drawer and always have two, five, 10 or 20 dinars ready to give, so as not to accidentally have to hand out a paper banknote of 50 or 100 dinars. Well, some misers cast a few metal coins through the window – a yellow 5-dinar coin or a white 10-dinar coin – but there are some who are really miserly, who act silly and give him absolutely nothing.¹⁸⁴ That is why, as God has made him, regardless of the actions of stingy drivers, he provides service to everyone.
- TLM rarely *loiters* at the traffic light, fights with customers, or God forbid slips into an extreme situation for someone to punch him. He is not like other squeegee people in Niš, among whom minors are particularly prone to major incidents.
- TLM is not an idler, he *does not smoke*, because if he did – the job would suffer! It is unprofitable pleasure, that is, a luxury for someone who struggles to make ends meet and break away from the culture of poverty.
- TLM's arms are not *adorned* with hands resembling the ones of a computer specialist, nor the ones large like shovels that belong to construction workers, but he does have thick fingers adapted to the wiper craft.
- TLM is not *skinny*, he is not bony, but rather rounded, chubby. But the thing is, he hobbles with one foot.
- TLM is not a *slipshod*. He is equipped with all the necessary tools and proper fluids to do the job properly: there are always several cans of plain water,

¹⁸⁴ “Of course, there is a great deal of amorality in this. Such is every procedure with an underlying defense mechanism” (Dovlatov, 2018, p. 30).

cloths and hand brushes, a variety of chemicals and spray bottles (some of which he leaves at the traffic light overnight, he carries valuable things home; he takes water from the residents of Jagodin Mala, from neighbors, not far). He has acquired excellent skills in wiper work which allow him to do one wash of the front and the rear car window in an instant, quickly pick up the prize – money – and move on to the next car; until the green light comes on.

- TLM is not *messy* either. Although he deals with dirty work by cleaning stained glass, he does not look like an unkempt man, on the contrary – his shoes, clothes, hands and face are very neat.
- TLM is a bit of a *buffoon*, a mischievous guy, ready to joke with mime, gesture and half-voice; sometimes he performs some special wiper moves, always elicits a smile, smiles himself and endures hardship and hard work as if he had all the time in this world.
- TLM is somewhat a *sufferer*, half-mute and slightly limp. To make the pain worse, he hobbles. That doesn't stop him from working hard and choosing the right measure. His wiper brethren also know how not to overdo their work. On November 11, 2013, incredible news appeared on the Niš Television website: "If you were hoping to get a speedy wiper service at one of the intersections in the city or were prepared to instinctively shake your hand as a sign of decline, you would most likely be deprived of both outcomes. It seems that most squeegee men are on holiday as well, so you will have a hard time finding them in the workplace today."¹⁸⁵ It seems that the squeegee men also have no-work days!

¹⁸⁵ <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

- TLM is understandably a little *apprehensive*. When I told him that I intended to study his work with my research team and prepare a monograph study, which he would be the “main protagonist” of, he accepted without hesitation. Later, however, when the assistants were filming him in the workplace, and when he noticed them, he thought that we were some spies representing the appropriate state institution. Of course, he was most afraid that we were from the police, and his comment was that he did not want to end up in prison.

In short, Toma the Traffic Light Man has a doctor’s degree in wiper trade – I firmly stand behind this statement – the best of the squeegee men, he towers above regular wipers we meet daily in Serbian cities. He did not establish the profession called squeegee men – *he is just the best specimen, the ideal type*.

Toma the Traffic Light Man and his “harmless” calling are, of course, *not even interesting* to the local mass media, but a story about them would certainly be enough for a documentary.¹⁸⁶ The Traffic Light Man is a lot of things, but a misplaced, hard-to-find character the least of all. There he is, working hard at the intersection, waiting for someone to spot and present him to the world through a news report or television record. There is no other solution, the press won’t do it – sociologists will!

And so, little by little, following the sociological line, together with Dragan Todorović, my idea of studying and monographing the Nišian squeegee man – Toma the Traffic Light Man, began coming to life.

¹⁸⁶ Meri Bilić (Bilić 2018, p. 5), criticizing the media, also notes: “It is astounding that TV reporters take great care while making a report about a ‘harmless’ old craft that is dying out, in a workshop or in a candy store, or about an old lady who fixes umbrellas in some old shack where only a dozen customers enter daily, not to reveal in any way, not even through a picture, what part of the city it is in. Or, God forbid, what street. I guess so that the viewers wouldn’t find them by chance and that they wouldn’t get rich.”

If we were able to answer a good part of the questions asked at the beginning of the research, then we have fulfilled our task.¹⁸⁷

In the background of the sociological portrayal of Toma the Traffic Light Man, a Nišian Romani, and the distinction of different dimensions of his portrait, is the theory of interculturalism. At one time, however, in one introduction to romological studies, it was determined – interculturalism is the general place of romology as a discipline in the making.

“The connection between interculturalism and the Romani is ancient. The Romani are a paradigm of interculturalism. Why? Because practical interculturalism, regardless of scrupulous theoretical disputes, is something that the Romani have lived for centuries, everywhere with other ethnicities and cultures (Dorđević, 2010: 22).”¹⁸⁸

The portrait was formed based on decades of primary research experience. During this period, we observed the behavior of the windshield wiper at the intersection almost daily, often talking to him at his “workplace” or during breaks, photographing him in various situations, collecting basic information about him from his fellow men, who know him well, and from the opinions of non-Romani drivers. A close, intimate description of Toma the Traffic Light Man’s character is made in the spirit of the *thick description*¹⁸⁹ of Clifford Geertz. And whether there was a huge disagreement or approximation of the insights presented on the previous pages,¹⁹⁰ which I have come up with through the decades-long day-by-day observation of Toma the Traffic Light Man through the car window and the results of systematic empirical

¹⁸⁷ So says a would-be writer, the hero of Milan Oklopčič’s novel *Metro* (Oklopčič, 2014, p. 27): “If I find the answer to half of the questions I ask in the book, I have done my job, all else is fabrication and lies.”

¹⁸⁸ I.e. I am in favor of there being more understanding sociology and less scientism and dry sociology (and demographics, ethnography and history).

¹⁸⁹ The thick description is actually a close, intimate description advocated and applied by Geertz, best explained in his famous study *The Anthropologist as Author* (Geertz, 2010).

¹⁹⁰ Ernesto Sabato rightly states: “Again, there is a duality of the writer, the duality between what is imagined and what is realized (Barone, 2019, XV).”

monitoring of his work in 2018, conducted by experienced researchers – Dragan Todorović, Jelena Dinić and Mladen Mitrović – readers will find out by reading material from the book *Toma the Traffic Light Man* which will appear in print in 2020.

References

- Barone, O. (2019). Great Literature Doesn't Use Words of Wisdom. *Danas*, March, 30–31, pp. XIV-XV [In Serbian]
- Bilić, M. (2018, August, 25). Instead of a Crocheted TV Cover. *Politika – TV revija*, p. 5 [In Serbian]
- Dovlatov, S. (2018). *Zone*. Beograd: LOM [In Serbian]
- Đorđević, D. B. (2005). Introduction. In: Barbara Davis (ed.) *Rromanipe(n): On the Cultural Identity of the Roma* (pp. 13–18). Beograd: Care International [In Serbian]
- Đorđević, D. B. (2010). *On a Horse with a Laptop in Saddlebags: An Introduction to Romology Studies*. Novi Sad: Prometej; Niš: Mašinski fakultet [In Serbian]
- Đorđević, D. B. (2013). *Skinheads: Guys from our Neighborhood*. Novi Sad: Prometej [In Serbian]
- Đorđević, D. B. (2014). A Romological Commentary on the Methodological Counsels of the Finnish Roma Saga Vekman. In: T. Varadi, D. Đorđević & G. Bašić. (eds.) *Contributions to the Strategy for the Advancement of the Roma*, 99–112). Beograd: SANU, Zaštitnik građana Republike Srbije [In Serbian]
- Geertz, C. (2010). *Works and Lives*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug [In Serbian]
- Kapor, M. (2019, February, 17). Eastern Discipline and Western Money. *Politika*, p. 21 [In Serbian]
- Lordon, F. (2019, January). The “Yellow Vest” Revolution and the Media. *Le Monde diplomatique*, pp. 5–6. [In Serbian]
- Mihajlović, M.B. (2018, January, 18). One Season in Paris. *NIN*, pp. 58–59 [In Serbian]
- Oklopčić, M. (2014). *Subway*. Beograd: Dereta [In Serbian]
- Paunović, Z. (2018). *The Age of Heroes*. Beograd: Geopoetika [In Serbian]
- Simonović, S. (2017). *Miscellaneous*. Beograd: Tanesi [In Serbian]
- Uaknin, M. (2018). Modiano, Life as a Novel. *Politika – Kultura, umetnost, nauka*, LXII(30), 4. [In Serbian]
- Vance, J. D. (2018). *Hillbilly Elegy*. Beograd: Službeni glasnik [In Serbian]
- Vujičić, M. (2019, February, 7). Hopefully, We Won't Touch the Bottom of the 90s Again. *NIN*, pp. 53–55 [In Serbian]

Web

- <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-nedaju-nam-da-radimo-terajuda-krademo/> [In Serbian]
- <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/> [In Serbian]

O TOMO SEMAFORDŽIJA: SOCIOLOŠKO PORTRETO*

*E Toma Semofordžija sasa,
trubuja te avel,
po centro – a kaj aver?*

Ramosarav andar godola save halaven e šoferšaj-bne sa e svatenc andar akava svato, bi savengo našti majbut te haćarel pe o Toma Semafordžija, savo trajil ande Konstantinovo foro (foto 1).

Akava si mangipe te kerel pe (majdur o TS) portreto te inkalel pe lengo dikhipe, karakteristični keripa, trajeske pozicije thaj skica katar goda sar savo si vov:

- O TS si jekh figura savi si interesantno. Mori sociološko „paramiča“ andar o Tomo naj vinjeta, sar phenda o Džon Lenon „andar e biinteresantne manuša save keren biinteresantno buti“¹⁹¹ Amaro manuš savo halaven e stakla majbut avel maškar o ruv save si iskustvo katar e ulica.
- O TS si jekh teritorija kaj kerel buti: ni nakhel pe aver teritoriji, thaj vov ni den pe lesi buti. Našti phenas kaj khonik ni kamla te del pe lesi teritorija, numa goda našti avel kerdino.¹⁹² Sose khonik ni tradel le katar o centro? Naj laće te avel tradino katar o centro (foto 2).

* E anglini verzija si inkaldini ando Sociološko dikhipe thaj akharel pe „Tomo Semafordžija“ (Đorđević 2019:1636-1653), ande tematsko kotor „Marginalizujime kidipa thaj adivesutno them“.

¹⁹¹ Leso vakaripe phenel o Zoran Paunović (Paunović, 2018:92): „Đili 'Lovely Rita', šukar vinjeta andar e terni manušnji savi kerel buti ando parking servisi, O Lenon gndisarda kaj si jekh katar karakteristični Markatnijeve đila save vakaren andar e binteresantni manuša (sar kaj si 'Eleaonor Rigby'). O Makartnijevo mangipe te vakarel andar e obični paramiča save si ando svako dive, naj sasa averćandi katar o Lenonevo postmodernističko introvertnost, sar sa, thaj vi e majbanalno lično tema dikhen sar kaj si laći pala umetničko keripe.“

¹⁹² Te bi dikhel la pe o kotor savo kerda o Džon Klark (Klark) Skinheda thaj magično trajo e kidipaso (Đorđević 2013:45–50) andar goda sar e britanijake skinheda „arakhen“ piri teritorija.

- O TS si protežirime, naj kaj si le khonik ko si zuralo thaj ko arakhel le. O sociologo trubul te phučel pe ko ačhel pala leste, incarel le pala e bal, šaj vakarel pe arakhen le ande pire va, si len kontrola pe leste. Te si len, šaj te vakaras goda si situacija savi si sa jekh, von den pe leste. Del li von len love? Sar save si e reketaški kapaciteta?
- O TS lel but love goda džanas katar aver rigšaj vakaras majbut no so si e plata ando Niš thaj po jugo Srbijako. Thaj pe goda keren kontrola godola save len o procento. Trubul te pokinel, dži kar e Roma save si reketaša del len buti, šaj vakaras te mirno kerel e butikonik ni del pe leste, a našti avel lese ni konkurecija volt e tradel le. (E mami katar amerikano ramosardo Dž. D. Vans) [Vance, 2018:20] jekhare phenda mu lese: „naj khnači majbedno kana o čoro manuš čorel avere manuša. Bilačhe si vi kana naj goda. Džanas kaj naj lačhe kana amen keras pharipe jekh avaresa.“)¹⁹³
- Katar o TS khonik lel love, dikhel pe leste thaj khonik lel majbare love no so ačhel lese, a vov kerel phari buti. Ten a vakaras bange, ni kamas te nesave data andar e love thaj andar godola save dikhen pe lende aven džangle. Goda šaj avel bilačhe pala leste- ande buti katar e sociologa thaj romologa naj goda te keren bilačhipe katar akava kidipe thaj akale čore manušese. (Pačav po metodološko rulo save kerdem ande vakaripe savo kerde e Sagosa Vekman ман [Weckmann] thaj dijem le vi avere manušenge save si romologa: „Paњивим етносима се не помаже изношењем негативних примера, поготову инсистирањем на њима. Нотирам неколико случаја о којима сам већ писао [Đorđević, 2005, str.16–17]. Neso

¹⁹³ O Čarl Bukovski (Bukowski) (2014:130) vakrel sar vi amen: „Bilačhi paramiča. Majbaro greho po tthem si kana o čoro manuš lel katar aver čoro manuš. Goda sav onaj amal dikhel pe, sose bi amen bizuraras korkore peste?“

lestar so keren but manuše, sa kaj šaj vakaras, anel love. Neso- neso so anel love!

- O TS ni kamel te khonik rovel godolese sar vov trajil! Korkore anel love; ni džal po šalteri ando Nišo ande Centro pala socijalno buti, thaj te manušnji savi sip o šalteri „del” zala love sar čore Romese. Si li amalipaske majlačhe te o Semafordžija avel socijalno parazito, goda save rodel love, volt e kerel buti pire vastenca thaj te lel korkore love? Vov naj goda save rodel love, les si buti.
- E TS ni kamen but Roma, godolese kaj goda so „čidel” e lovendar katar but mišterije si nesar but bari, thaj godolese šaj ten a kamen lese. A godola save ni kamen les si urbani rudara: godola save halaven e pendžera pe auta, thaj godola save biki-nen po buvlako, godola save kiden puranipe ande kontejnera, rabadžija thaj amala, godola save kiden plastika thaj purano sastro, purine flaše thaj lila- a ten a vakras andar godola save roden love. But lender kamen te traden le andar o centro.
- O TS si ando lačhipe godolenca saven si auta. Leso halavipe si zanato thaj godolestar trajil, lenge godolese kaj si len but buti vov lače avilo, godolese kaj len naj vakti te traden o auto te halavel pe, a vov kerel vi lengo problem e autosa.
- E TS kamen ando foro. But lijem gndisaripa katar more amala, godola save pindžarav thaj godola save nakhen gothar save dikhele pe goda manuš savo halavel po Mosto ternego, than kaj sa so si ando Niš nakhel, save savore vakarde kaj o Semafordžija si lenge but drago, thaj nisar naj vakti kaj von nik kamen te vov thol po va pe lengi hauba thaj lele te halavel, itakaj kaj počinen lese vol naj, vov si lačno godolese kaj asavel pe thaj irisaren lenge lengo bahtalipe thampal e phari buti thaj kana han pe pire šerutnesa, e manušnjasa ande prodavnica vol godolesa save thol lenge benzino pe NIS pumpa.

- Pe TS khonik vol na but drom ni kerel stigma, itakaj kaj šaj vakaras kaj o them ande Srbija, savo ni pindžarel len, bilačhe kerel svato andar e semaforđzije, godolese kaj si len but prejudicije. But drom del pe lende, thaj bistrel goda so o Federiko Lordon (Lordon) (2019:5), o francijako ekonomista, pe savi goda kaj kerel pe sigma si majlačhe te vakarel pe kaj ni haćaren pe aver manuša...“ Kana ande moro vordon si nesavo aver manuš thaj nakhas pe Tomosi trasa, nesave lendar phenel gaja: Dikh, Mustakaleja, akale Rome, gndisarel kaj vov si khonik importantno thaj gndisarel kaja akva si lesi prćija, sar kaj lese hanuma si but barvali manušnji. Goda naj čačipe thaj gaja gndisaren godola save ni nakhen sajekh akale dromesa.
- O TS naj bilačho manuš. Vov ni kamel te halpe godolensa savet raden e vordona thaj save ni kamen te vov halavel lengi šoferšajbna, Vov barilo andar o lačho drabo.
- O TS si godaver manuš. Goda so trubul te paćavel pe dikhle but manuša. Ake so vaćarda o manuš andar e Bela Palanka, Branislav Mitić, savo trajil ande Berlin 40 berš thaj svako berš jekhare ande čhon nakhel akale dromesa: Sastipasa Dragane, bahtalo sem kaj šaj tee vakarav ande akava rodipe andar o Tomo Semaforđzija. Akana ka vaćarav tumenge sar sasa mange lesa. Sema e Brasoca ando vordon thaj majdur katar 50 metra katar o semafori dikhlam e Tomo sar džal kaj e vordona. O Braco phedna mange ten a džav paše kaj o semafori, te džav majdur more vordonesa katar aver vordon thaj te o Tomo na kerel 15 drabura te avel paša moro vordon, paćavdem lese thaj dikhel so o Tomo ka kerel. Lesi reakcija, sar ekspresno dikhla pe situacija, goda kaj ni dikhal pe kaj si bibahtalo, thaj khanči ni vakarda kerda ande mande kerel pe goda te paćavav e Tomo. Goda sasa majanglal trin štar berš. Me sema pe goda semafori but drom thampal goda. Nisar ni kerdem goda te moro

vordon avel majdur katar aver vordon numa o Tomo pindžarda man thaj ni bistarda goda thaj nakhel moro vordon, dikhel man, numa ni avel te halavel mori šoferšajbna. Thaj me gndisarav kana, vov dikhel ande more jakha, palem dikhav godoja situacija andar savi vakardem. Pala mande goda si neso so na bistrel pe ačhel ande memorija...“¹⁹⁵

- Vav, o TS kamel te kerel buti, numaj vov ni kamel te goda kerel te khonik ni kamel, thaj goda si leso baripe. Vov naj khonik ko dikhel kaj si e vordona. Si pe sa thana, ni džal katar o semafori. Vov naj Јес', TC се *нуди*, али се не натура, khonik ko aščarel te ločarel pe lese, sar kaj si but manuša andar leso them, thaj ande aver them. Jekhare dikhel kaj si lese but phare, kaj kamel te sovel thaj pelo te sovel pe cokla ande Martirijum. Les naj vrama te na kerel buti. Vov but kerel butri majbut katar ohto sata vov si po drom, numaj trubus te vakars kaj lesi buti naj phari sar kana kerel pe ande rat. Vov naj khonik ko kerel buti ande rat.
- O TS ni rodel e vordona, ni dikhel sar save si, vol lel e vordona. Ni dikhel sar savi si e registracija, si li amari vol ave, kuč vol naj kuč, neve vol naj neve. Les si mera savi naj averčhandi pe sa e vordona. (Averčhende keren e semafordžija ande Skoplje: „Godola save haleven e vordona, džan pe godola save si avruni registracija, luksuzni vordona, te bi lena majbut love pala lengi buti.“¹⁹⁶). Pala leste si šerutno te e vordona aven thaj godolese asal kana dikhel but vordona.
- O TS ni kerel protesta. Naj les razloga pala goda: e policija ni del pe leste, godolenca savet raden e

¹⁹⁵ Elektronsko lil: From: Branislav Mitic [mailto:mitic.branislav.berlin@gmail.com] Sent: Friday, August 31, 2018 2:46 PM To: 'Dragoljub B. Djordjevic' Subject: Toma Semaforđzija i ISPOVEST.

¹⁹⁶ Raporto katar e Ružica Cacanovska (From: Ruzica Cacanovska [mailto:ruzica.cacanovska@gmail.com] Sent: Wednesday, November 14, 2018 12:16 PM To: brkab@junis.ni.ac.rs Subject: Re: Information! Брка).

vordona šukar vakarel. Godolese aver godola save halaven e stakla ande aver thana, sar godola andar andar o Kragujevco ande Šumadija: KRAGUJEVCO. O protesto savo ni kerel pe sajekh, ande Kragujevco si kerdino avdive, ande centro foroso kaj avile godola save halaven e šoferšajbne, save rode te del pe lenge šaipe te keren buti. Godola save halaven e šoferšajbne but berša si pe majpromentno centro, a phučipe si dal ka ačhel gaja, jer, sar vov phenen, e policija ni del len te kerel puti, pa nesave lendar dije ando štajko gaja kaj ni han marno. Von gaja len love te avel len pala e familija thaj ni džanen sar akana ka keren goda. – Halav e šoferke but berša kaj gndisarav kaj akava si bući sar aver. Ni čoras, ni džas pe godola savet raden e vordona. Ko kamel vov počinel gadići šaj. Amen akalestar trajis, thaj ni džanas so ka čeras akana katar ka las love- phenel o jekh manuš savo halavel e šoferšajbne(16. Majo 2016).¹⁹⁷

- O TS kerel goda so kamel vol kamel goda so kamel. Sar vakarda o Huan Oktavio Perens (Prenz), o ramosardo andar e Argentina savo trajol ande Trsto, a vov vakarda: „Majimportantno si te kerel pe goda so kamel, pe, a te na avel goda trubul te kamas goda so keras.“
- O TS džanel e četkasa dž kaj sasa čhavoro. Sigo lija te kerel buti thaj te arakhel marno pala e familija thaj peste... Gaja sikada goda thaj ande jekh vakti, halavel o vetrobrano, dikhel ando semafori, vakarel godolesa savo tradel o vordon, asal sa e manušenca, lel love thaj ni ačahvel o prometo (foto 3), „gaja dikhel pe lesi but bari inteligencija, goda kaj sa kerel sigo šaj te prastel thaj džanel te kerel buti“ (Kapor, 2019:21).¹⁹⁸

¹⁹⁷ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/nevipa/> godola save halaven e šoferšajbne ni den amen te karas buti roden amender te čoras./

¹⁹⁸ Gasave dikhpa o Momo Kapor (2019:21) vakarel kaj si kaj e bankara: „Acerčhabde lender, amare bankarski službenice si genija sar kaj sasa o Napoleono. Dži kaj aščaren e love, e službenice andae amare banke jekhe vastesa ka ramosaren o računuo, a avere vases ape, kompjueti, a o telefono ka inčaren e mujesa thak ka vakren svساتo kaj e Bulevaru si mantila

- E TS buti naj gaja loki sar kaj si ramadžijsko, ni džanas si li loko zanato, naj phari sar taljigarsko vol šlajipe- voj si maškar goda. O ramadžija kerel framo pala artistikane slike, foto, goblena... maškar than kaj si phandino ande piri radnja, e semafordžija kerekl buti avari, telal o kham, del bršind pe leste thaj o iv (foto 4), numaj vov ša te džal gothar thaj te piri buti kerel majpalal godolese kaj ni počinel o porezo thaj khonik ni avel leste godolese, a e rabadžije thaj godola save inčaren o pharipe savo traden, šaj te len love kana keren e buti, sar kaj vi godola save šlaven e ulice, vol kiden puranipe naj odmori dži kaj kerel pe buti. Godova save halavel e šoferšajbne naj, vol ni bi trubala te avel gaja, foliripe katar e buti.
- E TS si buti „savi naj lači“ sar kaj si vi purano kovački zanato- šaj vakaras kaj si romano amblemo.¹⁹⁹ (Si jekh purano svato „Kaj si orača thaj kopača, gothe si vi o kovači“. Namaj majbut ni orača ni kopača – a naj majbut ni kovača). Te khonik ni gndisarel kaj o halavipe e stakoso pe vordona si laki zanimacija. Naj goda gaja: o halavipe katar e šoferšajbne si phari buti.
- O TS naj holjariko thaj naj baksuzo. Les našti arakhen kaj si bibahtalo, kaj si lese phare thaj gaja kaj si „romani kapela ande kafana savi si čučī“.²⁰⁰ Lačo si manuš, naj pozeri, thaj nisar, ni jekhare ni dikhlam le kaj si holjarigo thaj bibahtalo. A svako dive si pharo, but pharo!²⁰¹

pala e džuvlja saven si opaš cena. Vadži vi ka čiraven e kafa po rešo savo si ande fioka, ka phabaren cigari thaj ka keren svato amen.“

: „Avdive akava zanato si biličaho thaj les keren e Roma.“

²⁰⁰ Šukar svato katar o Borislav Mihajlović Mihiz andar jekh fragment ande lesi proza (2018:59).

²⁰¹ Mirjana Uaknin, translator romano savo ramosarda o Patrik Modiano, vakarel andar jekh manuš ande lesi pustik: „Godova savo del amen gođi kaj jekh dive naj kerdino numa katar e heroja thaj godola manuša save si anglal“ (Uaknin, 2018:4).

- O TS ni kamel godolen save skormadžije, godola save ande fioka e vordonesi incaren ckne love, si len duj, pandž, deš vol biš dinara, thaj kamen te godola love den len. Ten a pi den love ando papyri katar pinda vol šel dinara. Šaj phenas von si cicije thaj pe pendžera den le metalni monete, galbeni pandž dinara vol parni savi si deš dinara, vol gothe si vi godola save si bare cicije, von ni den niso, nisave love.²⁰² Godolese vov, sar vačarda o Del, itakaj kaj si godola save si bare cicije, svakonese halavel e šoferšajbne.
- O TS ni ladžal katar piri buti. Trubula bi lese klijenta te ladžal godolese kaj den le pire melala šoferšajbne. (Anonimno gjinavdo akarel e Petrose Hendkeuse: Dija pe se pala o pačavipe te pire melale cipele del čore manušese savo halavel e cipele. [Radaković, 2019:206].) Na! Nisar! Len bi trubula te avel ladžo godolese kaj gaja kaj den zala love, ni den majbut pala lači kerdini buti.
- O TS zala drom ačhel po semafori, halpe godolenca savet raden e vordone vol te na del o Del džal ande ekstremno situacia te khonik čalavel lese. Naj sar aver manuša andar o Niš save halaven e vordona, majbut drom godola save si terne thaj si len bare incidenta.
- O TS naj dokondžija, vov ni phabarel – kana bi phabarela goda vi dela pe lesi buti. Naj goda rentibilno šukaripe, goda si luksozo pala nesavo manuš savo mangel te lel zala love thaj te čudel jekh pe jekh alka katar e čorimaski kultura. Vov naj sar aver manuša andar leso kidipe, ni avel kasno po centro, kerel zala buti thaj džal gothar.
- E vasta e TS naj sar kaj si kompjuterski, vol dudnjerski sar lopata, numa naj kaj naj kaj lese naj si majthule thaj si lače pala leso zanato.

²⁰² „Šaj vakaras kaj ande goda si bari doza katar e o bimoralnost. Gasava keripe ande savo fundo si mehanizmo te na del pe leste“ (Dovlatov, 2018:30).

- O TS naj čiščlo, naj ni ckno, si zala thulo. Thaj si les jekh bilačo prno, našti šukar džal lesa.
- O TS ni kerel fušeraji. Si les lače alata pala e buti, lače šaj halavel pire alatosa e šoferšajbne: si les but kante ande savi si paj, pačvare thaj nesave četke, averčhande hemikalije thaj flašice pala o halavipe. Kotor godolestaj ačhavel kaj o semafori te avel gothe račasa, goda si majkuč inčarel ande piri kher; o paj lel kaj e Jagodinmala, gothe si kaj lese komšije. Sikada but ande piri buti, thaj gaja šaj sigo te halavel jekh angluno staklo, thampal vi o paluno staklo, lel love pala goda – thaj nakhel po aver vordon; thaj gaja si dži kaj po semafori naj vunato svetlo.
- O TS naj melalo. Itakaj kaj kerel melali buti, kaj halavel e melale stakla, vov naj melalo manuš, kana dikhe pe lese si le lače cipele, šeja, vasta thaj muj.
- O TS si zala vi manuš savo kerel šale, lese šale si mimika, keripe thaj leso krlo; sajekh šaj kerel jekh halavimaski egzibicija – sar kaj kerel o repo, e manuša asan lesta, vov asal thaj majloke lel sa godola so anel lese lesi phari buti sar kaj si les sa o vakti ande akava them?
- O TS si čoro, manuš, ni vakarel lače, zala si vi čopavo. Te lesi muka si majbari našti lače vi te džal. Goda ni del pe leste te kerel buti, thaj te lel lači mera katar goda. Lese phrala save halaven džanen te na keren but buti. Jekh nevipe, ando 11. novembri 2013 sasa po sajto ande Niško televizija: „Te gndisarden kaj ka avel tumen šaipe te pe nessavo centro ande foro ka halaven piri šoferšajbna sigo vol te kamlen te vastesa keren te goda ni keren, goda avdive našti te keren. Goda kaj ni kerel pe buti, si vi pala manuša save halaven e šoferšajbne thaj von avdive ni keren buti.“²⁰³ Vi godolen saven halaven e šoferšajbne si dive kana ni keren buti!

²⁰³ <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

- O TS zala daral thaj goda šaj haćaras. Kana pučlem le te pire manušenca save keren akava rodipe mangav te vakarav andar lesi buti thaj te kerav monografsko studija ande savi vov ka avel „šerutno manuš“ vov kamla goda te kerel pe. Numa, majpalal kana godola save ločharen mange kerde snimka pe lesi buti, thaj kana vov dikhla len, gndisarda kaj sam nesave manuša save ka das pe leste kaj sam andar e phuvjaki institucija. Majbut daraljo kaj sam andar e policija, a daral lendar, thaj leso komentaro sasa kan ni kamel te džal ande apso.

Jekhe svatoso, o Tomo Semafordžija kerda „doktorato“, pe šoferšajba – but paćav ande akava svato – angluno manuš maškar godola save halaven e stakla, majbaro si katar aver manuša save keren glanco thaj save dikhas ande amare srbikane forura. Vov naj goda savo arakhla angluno akaja buti godova savo halavel e šoferšajbne – vov si goda savo si majlačho ande piri buti, idealno manuš pala goda.

O Tomo Semafordžija thaj leso „lačho“ zanato, naj but interesantni pala e lokalni medija, thaj paramiča andar goda si lači pla o dokumentarno filmo.²⁰⁴ O Semafordžija si but goda, majzala si manuš save trubus te rodas thaj dži kaj savo phare avel pe. Eketalo, po drom, rodel te khonik dikhel pe leste thaj te kerel žurnalistikano reportaža vol te džal pe TV. Naj amen aver – ni kamel o press – kamen e sociologa!

Thaj gaja zala po zala, thaj kana džal pe ande sociološko linija,²⁰⁵ me thaj o D. Todorović, lijam te keras goda so me gndisardem andar o rodipe thaj monografsko

²⁰⁴ E Meri Bilić, (2018:5), kerda kritika pala e medije, thaj vakarel: Interesantno si kaj e TV reportera den grića kana keren reportaža andar nesavo zanato savo merel, radionica vol e radnja kaj bikinjen pe bonbone thaj rahatluko vol purani gadži savi lačharel e kišobrana thaj savi ande ckno purano kher ande savi del deš manuša ando dive, nisar ni slikasa ni vakren ande savo kotor e foroso goda si. Vol te na Del ande savi ulica. Te godola save dikhen ni arakhen len thaj te na len but love thaj te aven barvale.“

²⁰⁵ Thaj kamas te e sociologija majbut haćarelpe, te avel la majzala scijentizmo thaj rodipe savo si ramosardo ando amalipe.

keripe andar o nišlijsko manuš savo halavel e šoferšajbne savo akharel pe – Tomo Semafordžija.

Te avela amen šaipe te irisaras pe but phučipa save sip o anglunipe akale rodipaso, šaj vakaras kaj kerdam lači buti.²⁰⁶

Ando palunipe katar akva sociološko portreto katar o Tomo Semafordžija, Rom andar o Niš, thaj ando inkalipe katar e dimenzija ande leso portreto, ačhel e teorija andar o interkulturalizmo. Sigo, ande jekh angluno svato ande romološki studije, vakardino si zurale – o interkulturalizmo si fudnono than romologijako sar dur ande vrjama savi sasa majanglal. E Roma si paradigm katar e interkulturalnost. Sose: Godolese kaj o praktikano interkulturalizmo, biphande se ande skrupulozni terorijski vakaripa, si neso so E Roma trajin but beršam ando sasto them avere etnososa thaj kulturasa“ (Đorđević, 2010:22).

O portreto si kerdino po fundo katar o decenijako primarodno džalngipe e manušengo save kerde o rodipe. Ande goda vakti amen sajekh dikhlam so keren e manuša save halaven e šoferšajbne po centro, but drom kerdam svato pe leso „butako than”, vol kana sasa les pauza, kerdam but fotografije ande avrčhande situacije,²⁰⁷ lijam data andar leste katar lese phrala Roma, save džanen les lače, sar vi gndisaripe katar e manuša save traden e vordona a save naj Roma. O intimno dikhipe katar o manuš savo akharel pe Tomo Semafordžija kerdino si sar thick description²⁰⁸ katar o Kliford Geertz.

A si li baro bilačjipe vol lače dikhipe godoleso, save si thodine ande anglune lila,²⁰⁹ dži kaj avilem ande deš berša sar dikhlem katar moro staklo ande vordon ande Tomo Semafordžija thaj rezulato katar o emipirisjko

²⁰⁶ Gaja vakarel vi godova savo ni ramosarda e pustika a kamla, o manuš andar o romano savo ramosarda o Milan Iklopđžić Metro (2014:27): „Te arakhlem irisaripe po opaš phučipa save si ande moro psuti, me kredem mori buti, sa averčhande si hohavipe“.

²⁰⁷ Gordana Đerić (2019) phenda „dikhipe si majbut katar šel milja svatura“ a Č. Simić phenda „Foto vakarel majbut godolestar so šaj si ande amaro svato“ (Simić, 2018:25).

²⁰⁸ Thick description si intimno ramosaripe pala savo kerda thaj savo lija te kerel o Girtz, majlače kearda ande pindžardi studija Antropologo sar ramosardo. (2010).

²⁰⁹ Ernesto Sabato lače vakarel: „Palem si amen goda kaj kerel o ramosardo, goda so si maškar goda so gndisarel thaj so kerel“ (Barone, 2019:XV).

dikhipe pe lesi buti duj berš majanglal kerde godola save but džanen akava rodipe – D. Todorović, Jelena Dinić thaj Mladen Mitrović – godola save djinaven gota ka dikhen gaja kar djinaven pustik Tomo Semafordžija, savi thas po astali pala sociološko thaj majbuvlo djinavdino amalipe.
(Nakhada pe romani chib e Slavica Vasić)

E literatura

- Barone, Orlando 2019. „Velika književnost ne koristi poučne reči.“ *Danas*, 30–31. mart, str. XIV-XV.
- Билић, Мери 2018. „Уместо хекланог миљеа на телевизију.“ *Политика – ТВ ревија*, 25. август, стр. 5.
- Vans, Dž. D. 2018. *Gorštačka elegija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Вујичић, Мића 2019. „Надам се да нећемо опет дотаћи дно деведесетих.“ *НИН*, 7. фебруар, стр. 53-55.
- Gerc, Kliford 2010. *Antropolog kao pisac*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Довлатов, Сергеј 2018. *Зона*. Београд: ЛОМ.
- Đorđević, Dragoljub B. 2005. Uvod, у *Rromanipe(n): o kulturnom identitetu Roma*, (ur.) B. Davis, str. 13-18. Beograd: Care International.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2013. *Скинхеди: момци из нашег краја*. Нови Сад: Прометеј.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2014. Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саге Векман, у *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, прир. Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић и Г. Башић, 99-112. Београд: САНУ, Заштитник грађана Републике Србије.
- Капор, Момо 2019. „Источна дисциплина и западне паре.“ *Политика*, 17. фебруар, стр. 21.
- Lordon, Frederik 2019. „Revolucija 'žutih prsluka' i mediji.“ *Le Monde diplomatique*, januar, str. 5–6.
- Михајловић Михиз, Борислав 2018. „Једна сезона у Паризу.“ *НИН*, 18. јануар, стр. 58-59.
- Oklopčić, Milan 2014. *Metro*. Beograd: Dereta.
- Raunović, Zoran 2018. *Doba heroja*. Beograd: Geopoetika.
- Симоновић, Симон 2017. *Разно*. Београд: Танеси.
- Уакнин, Мирјана 2018. „Модијано, живот као роман.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII(30):4.

Web

- <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-nedaju-nam-da-radimo-terajuda-krademo/>
<http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

ТОМА СВЕТОФОРЩИК: СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ

*Тома Светофорщик был,
должен был быть,
на перекрестке – где же еще?*

Я пишу здесь об уличном автомойщике, используя все производные от этого слова, без которых невозможно глубже понять Тома Светофорщика – жителя Константинова города (рис. 1).²¹⁰

Я попытаюсь набросать его (далее кратко ТС) портрет, прорисовывая некоторые мелкие черты, характерные поступки, жизненные позиции и детали его внешнего вида:

- Фигура ТС невероятно интересна. Мой социологический „рассказ“ о нем не служит виньеткой „маленьким людям, которые занимаются заурядными делами“, цитируя Джона Леннона (Lennon)²¹¹. Наш мойщик стекол – как минимум один из тех, кого можно назвать „матерым волком“ городских улиц.
- Тома ведет свой бизнес как будто бы на выделенной, закрепленной за ним территории: он и сам не пересекает чужих границ, и другие не пытаются составить ему конкуренцию. Не то, чтобы не было попыток вторгнуться в его

²¹⁰ Ранняя версия текста опубликована в журнале *Социолошки преглед* и озаглавлена „Тома Семафорција“ (Ђорђевић, 2019:1636-1653). Работа включена в тематический раздел „Маргинализация и современный мир“.

²¹¹ Его слова цитирует Зоран Паунович (Paunović, 2018:92): „Для Ленона ‘Lovely Rita’ – веселая виньетка о молодой парковщице, была одной из типичных песен Маккартни о ‘маленьких людях, которые занимаются заурядными делами’ (наподобие ‘Eleanor Rigby’). Меж тем, тяготение Маккартни к простым историям из заурядной повседневной жизни в сущности не слишком отличается от посмодернитской интровертности Ленона, для которой каждая личная тема, даже самая банальная, достойна творческого осмысления“.

„владения“, но все атаки были отбиты²¹². Почему же никто не сгонит его с перекрестка? Убрать его было бы несправедливо (рис. 2).

- ТС находится под защитой, словно у него есть мощный тыл. Социолог в этом месте должен задаться вопросом: стоит ли кто-то за ним – кто-то, кто удерживает его насильно? И если так, эксплуатируют ли они его, как это часто и бывает в таких случаях? Делит ли он с ними свой заработок? Каково могущество рэкета?
- ТС прилично зарабатывает (об этом мы узнали из вторых рук), даже больше, чем в среднем в месяц получают в Нише и Южной Сербии. При этом его достаток контролируется теми, кто берет с него процент. А платить его он должен, пока ему обеспечивают работу. Пока он может спокойно заниматься своим делом, никто не смеет его трогать, а уж тем более конкурировать с ним или пытаться вытеснить с этого места. (Дж.Д. Вэнс – американский писатель, услышал однажды от своей бабушки: „Нет ничего более жалкого, чем, когда бедняк грабит бедняка. И без того тошно. Нам совершенно точно нет никакой надобности усложнять друг другу жизнь“ [Vance, 2018:20])²¹³.
- Кажется, ТС кто-то *обворовывает*, присматривает за ним и забирает большую часть тяжелым трудом заработанных денег. Во избежание возможных недоразумений мы воздержимся здесь от подробных описаний „надзирателей“ и не будем публично озвучивать су-

²¹² Для сравнения можно ознакомиться с работой Джона Кларка (Clarke) „Skinheads and the Magical Recovery of Community“ (Ђорђевић, 2013:45–50) о том, как британские скинхеды оберегают свою территорию.

²¹³ Чарльз Буковски (Bukowski) (2014:130) приходит к похожему выводу: „Дурная история. Нет страшнее греха на этом свете, чем когда бедняк пытается ограбить бедняка. Мы знаем врага в лицо, зачем же нам разрывать свои ряды?.“

ммы доходов. Такого рода подробности могут ему только навредить: ни социолог, ни цыгановед не должны в своей работе ставить под удар незащищенную группу и бедного человека. (Я следую тому правилу, которое сам сформулировал в дискуссии с Сагой Векманн, и которое предложил другим цыгановедам: „Уязвимым этническим группам не помочь, если приводить негативные примеры, и особенно, если ставить на них акцент. Отмечу несколько кейсов, о которых я уже писал ранее [Đorđević, 2005: 16–17]). Одни наблюдения замалчиваются из правовых соображений, ведь кто-то может быть обвинен и наказан благодаря предоставленной таким образом информации. Не дело цыгановеда разоблачать цыганоторговца лошадьми или конокрада. Раскрывать имя того, кто поделился с исследователем редчайшей информацией об исчезающем элементе самобытности цыганской культуры, можно лишь тогда, когда ему более не грозит преследование по закону. Другие наблюдения обходят стороной из-за 'варварского душка', чтобы не опозорить человека и не понизить его статус в среде. Не дело цыгановеда выдавать эмансипированную цыганку. Она рассказала свою уникальную историю о том аду, через который прошла, потеряв невинность до брака и выказав тем самым неуважение в отношении одного консервативного цыганского обычая. Ее имя может быть упомянуто лишь тогда, когда она создаст семью и утвердится в среде в качестве матери. Третьи наблюдения сознательно утаиваются, поскольку общественное мнение не готово их принять и отнести к ним с уважением. Не дело цыгановеда подчеркивать чрезмерное богатство некоторых цыган. Имя того, кто честно рассказал, как нажился на культуре бедности своих собратьев, может быть указано лишь тогда, когда бедняки поднимутся не-

много со дна. *Цыгановедческие исследования должны базироваться на гуманистических ценностях*“ [Ђорђевић, 2014:109]).

- ТС происходит из низшего социального круга и по-настоящему *беден*. Обездоленность перешла к нему наследству, и в его доме проглядывают худшие ее признаки. Его близкие погружены в нищету. В отличие от многих цыган, Тома не принимает и не мирится с непомерной нуждой, которая подрывает всякую человечность и разъедает душу.²¹⁴
- ТС, как и другие трудяги из его среды, пробует „то сё“, чтобы *выжить*. Но его „то сё“ все же отличается от других подработок, поскольку это явно выгодное дело. „То сё“, а выгодное!
- ТС не ищет *сочувствия* и сам себя кормит. Он не бежит к окошку Нишского Центра социальной службы, чтобы там ему, как убогому цыгану, неприветливая сотрудница „подала“ гроши. Что будет лучше для общества: чтобы Светофорщик был социальным паразитом, карманником и мошенником, или все же, чтобы он сам себя содержал, трудился, не покладая рук? Он не бездельник, у него есть работа.
- ТС многие *завидуют*, ведь выручка с клиентов бывает настолько велика, что этому можно позавидовать. А завидуют ему остальные городские работяги: такие же мойщики стекол и рыночные торговцы²¹⁵, сборщики мусора и контейнеров, металла и пластика, стекла и макулатуры, ломовые извозчики, носильщи-

²¹⁴ Писательница Елена Ленголд заметила в социологическом ключе: „Я почувствовала разницу между понятиями бедность и нищета... Бедность – это когда у вас нет денег, а нищета начинает проникать в душу и разрушать вас изнутри“ (Вујачић, 2019:54).

²¹⁵ Подробнее об этом рассказано в книге *На коњу с лаптопом у бисагама* (Ђорђевић, 2010:113–129), в главе „Роми на бувљаку“.

ки, не говоря уже об уличных попрошайках. Многие хотели бы выпихнуть его с перекрестка.

- Между ТС и автовладельцами сложилось своего рода *взаимопонимание* и согласие. Для него мытье стекол – профессия и основной источник дохода, и ему рады те, кто, заработавшись, часто не успевает заехать на автомойку и помыть своего „железного коня“.
- ТС – городской *любимец*. Мои приятели, друзья, знакомые, да и случайные прохожие, которые сталкивалась с мойщиком на перекрестке Моста молодежи – нишской транспортной артерии, все как один согласны, что Светофорщик для них – дорогая фигура. Я сужу по многочисленным свидетельствам: ТС практически не отказывают, когда он, не спрашивая, наваливается на капот и начинает свою работу. И неважно, оплачивают ли ему ее или нет. Он тотчас развеселит своей искренней улыбкой и хоть на миг, но вернет хорошее настроение после угрюмого рабочего дня, пререканий со сварливым начальником, необходимой продавщицей в магазинчике по дороге или неуклюжим заправщиком на АЗС Ниш.
- ТС редко подвергается *стигматизации*, несмотря на то что обыватели – носители устойчивых предрассудков, обладающие весьма поверхностным представлением об уличных мойщиках, отзываются о них резко и мимоходом. Их часто осуждают, забывая при этом поучительную мысль французского экономиста Фредерика Лордона (Lordon 2019:5), согласно которой „'осуждение' всегда было лучшим способом выразить непонимание...“. Когда я лично кого-то подвожу, и мы проезжаем Томиным маршрутом, время от времени кто-то из моих пассажиров может бросить:

„Брка, посмотри на этого Цыганенка, ведет себя надменно, и никто ему не указ, словно этот перекресток – приданное, а супруга его – богатая наследница.“ Это впечатление обманчиво, и ему подвержены лишь те, кто нечасто здесь бывает.

- ТС *не вздорный* и не дерзкий. Он не препирается с грубыми водителями и теми, кто отказывается от его услуг. Видно, что он происходит из хорошей семьи.
- ТС необыкновенно *проницателен*. Эту его черту, достойную уважения, заметили многие. Вот, например, история, которую рассказал Бранислав Митич – житель Белой Паланки, который вот уже 40 лет живет в Берлине, но ежегодно хотя бы на протяжении месяца изо дня в день пересекает перекресток у блошиного рынка: „Драган, здравствуй! Я рад, что смогу привнести свой вклад в исследование о Тома Светофорщике. Раз есть такая возможность, я расскажу свою историю, связанную с ним. Мы были в машине с Брацем и в 50 метрах от светофора заметили Тома, как он самоотверженно приближается к автомобилям. Браца сказал мне не подъезжать к светофору, то есть притормозить и держать приличную дистанцию от машины передо мной, чтобы Тома поленился пройти лишних 15 шагов до нашего автомобиля. Я тут же последовал его совету, наблюдая, как Тома на это отреагирует. Его реакция, мгновенное схватывание ситуации, то как он подавил разочарование и его смиренность вызвали во мне чувство глубокого уважения. Это произошло три-четыре года назад. После этого случая я бесчисленное количество раз проезжал мимо того светофора. Я никогда больше демонстративно не выдерживал дистанцию, но Тома запомнил меня, и пока я стою в своем ряду

перед светофором, он проходит мимо, замечает меня, но не подходит, чтобы помыть лобовое стекло моей машины. И когда наши взгляды встречаются, я будто снова переживаю ту сцену, которую описал выше. Для меня это одна из тех историй, которые надолго остаются в памяти...²¹⁶.”

- Да, ТС *предлагает свои услуги*, но не навязывает себя, не напрашивается – и в этом секрет его успеха. Он не гонится за водителями. Он везде успевает, и не слоняется без дела на дороге. Он не нахлебник, в отличие от многих представителей как его этнического сообщества, так и макросообщества. Лишь однажды я заметил смертельно уставшего Светофорщика, сонного, растянувшегося на земле. У него нет времени лениться, он тратит его на усердную работу: больше восьми часов в день он проводит на перекрестке, хотя, будем честны, его работа не настолько тяжелая, как у тех, кто поливает улицы по ночам; он не работает в ночную смену.
- ТС работает *не избирательно*, а скорее наоборот. Он не ориентируется на регистрацию машины: иностранная она или местная, на ее цену – дорогая или дешевая, или на ее состояние – с пробегом или без. Со всеми типами автомобилей он ведет себя одинаково. (Уличные „светофорщики“ из Скопья поступают иначе: „В надежде заработать, мойщики обычно отдают предпочтение машинам с иностранными номерами и автомобилям класса люкс.“²¹⁷) Для него главное, чтобы было что мыть, и оттого он широко улыбается, когда видит длинную череду подъезжающих машин.

²¹⁶ Электронное письмо: от: Branislav Mitic [mailto:mitic.branislav.berlin@gmail.com] Sent: Friday, August 31, 2018 2:46 PM To: 'Dragoljub B. Djordjevic' Subject: Toma Semafordzija i ISPOVEST.

²¹⁷ Отчет Ружицы Цапановской (From: Ruzica Cacanovska [mailto:ruzica.cacanovska@gmail.com] Sent: Wednesday, November 14, 2018 12:16 PM To: brkab@junis.ni.ac.rs Subject: Re: Information! Брка).

- ТС *не протестује*. Тому и нет причин: полиция его не трогаєт, он отлично находит общий язык с водителями. И потому возмущаются мойщики стекол с других точек, как, например, из центра Шумадиї: „КРАГУЕВАЦ – Необычный протест прошел сегодня в Крагуевце, где в центре города на перекрестке у Главного парка собрались недовольные уличные автомойщики, требовавшие предоставить им возможность работать. Автомойщики вот уже много лет трудятся на самых оживленных перекрестках в Крагуевце, и вопрос состоит в том, останутся ли они там и далее. Ведь им, как они признаются, не дает работать полиция. Некоторые протестующие в связи со сложившейся ситуацией этим утром объявили голодовку. Для большинства из них эта работа – возможность прокормить семью, и они не представляют себе, как будут продолжать этим заниматься. – Мою машины вот уже несколько лет и думаю, что это честный труд. Мы не ворует, работаем усердно и не докучаем водителям. Кто хочет, платит, и сам решает, сколько заплатить. Засчет этого мы живем, и мы не понимаем, чем будем зарабатывать в будущем, – рассказывает один из уличных автомойщиков (16 мая 2016).“²¹⁸
- ТС *занимается* тем, что любит, или же *любит* то, чем занимается. Перефразируя Хуана Октавио Пренса (Prenz), аргентинского писателя из Триеста: „Самое главное делать то, что любишь, а если не получается, тогда нужно любить то, что делаешь.“
- ТС *держит в руках щетку* с самого детства... Он рано начал усердно трудиться, кормить свою семью и себя самого... Он достиг в этом деле такого мастерства, что враз ловко чистит

²¹⁸ <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-nedaju-nam-da-radimo-teraju-da-krademo/>

лобовое стекло, приглядывается за светофором, общается с водителем, улыбается прохожим, успевает забрать свой заработок и при этом не задерживает движение (рис. 3). Все это „явно демонстрирует незаурядный ум, бойкость, резвость, находчивость и многозадачность“²¹⁹ (Капор, 2019:21).

- Работа ТС не такая *легкая*, как у окантовщика, если вообще существует простая профессия, но и не такая тяжелая, как у носильщика или мусорщика. Скорее где-то посередине. Пока окантовщик вставляет в рамы картины, фотографии, гобелены в тишине своей скромной мастерской, светофорщик трудится под палящим солнцем, в проливной дождем и метель, но может и отложить свою работу (рис. 4). Ведь он не трудоустроен официально, его не преследуют сборщики налогов, в то время как носильщики еще и отвечают за груз, который перевозят – они подчиняются условиям сделанной работы, и поэтому, как дворники, и сборщики макулатуры, работают без усталости. – Уличный автомойщик – вовсе не имитация профессии, или не стоило бы, чтобы так было.
- Работу ТС *недооценивают*, так же как уже давно презрительно и с пренебрежением относятся к кузнечному делу как символу цыганской идентичности²²⁰. (Существует поговорка „Где

²¹⁹ Такими чертами наделяет Момо Капор (2019:21) служащих отечественных банков: „В отличие от них, наши банковские работники гении наполеоновского уровня. Пока вы ждете своих денег, служащие нашего банка будут одной рукой печатать чек, другой работать на компьютере, и, придерживая подбородком телефонную трубку, спокойно беседовать с кем-то о том, как на Бульваре появились женские пальто за полцены. Параллельно они будут варить кофе на плитке в выдвижном ящике, курить и общаться с клиентами, пока заканчивают свой завтрак.“

²²⁰ В посвящении своему деду – кузнецу-ветерану из города Вранье, Симон Симинович (2017:14) говорит: „Сегодня на это ремесло смотрят с презрением и пренебрежением, им в основном занимаются цыгане.“

пахарь и грабарь, там и кузнец“. И пахарь, и грабарь уже в прошлом, вот и ремесло кузнеца отмирает). Я вовсе не хочу сказать, что мытье стекол автомобилей – необременительное занятие, а скорее наоборот, это изнурительный труд.

- ТС не свойственна *озлобленность* и пессимизм. Его практически невозможно встретить в плохом настроении и никогда тоскующего настолько и так, как „цыганские музыканты в пустом трактире“²²¹. Человек он приятный и душевный, и мы действительно ни разу не встречали его раздраженного, нахмуренного и сердитого. Хотя жизнь каждый день щелкает его по носу²²².
- ТС, конечно, не жалуется скупердяев – тех, кто специально копит мелочь в бардачке автомобиля. У них всегда найдется немного динар „на чай“, чтобы ненароком не перепутать с крупными купюрами и не дать больше. Хорошо, попадаются прижимистые водители. Они через окно подсовывают ему монеты – медные пять динар и серебряные десять. Но есть и те, кто настолько скуп, что оставляют его попросту ни с чем.²²³ Тома же по своей натуре обслуживает всех, независимо от манер жадных водителей.
- ТС не стыдится своей работы. Должны ли его клиенты смущаться того, что „подставляют“ ему замызганные лобовые стекла своих машин?

²²¹ По меткому изречению Борислава Михайловича Михиза (2018:59), взятому из одного его произведения.

²²² Мирьяна Уакнин (Уакнин, 2018:4) – переводчица романов Патрика Модриано, так вспоминает одного из его персонажей: „Того, кто напоминает нам, что ни для кого повседневность не зиждется лишь на героях и победителях.“

²²³ „Конечно, в этом есть значительная доля аморализма. Такого любое действие, в основе которого лежит защитная реакция“ (Довлатов, 2018:30).

(Анонимный читатель упрекнет Петера Хандке: „Он позволил себе подставить грязный ботинок бедному чистильщику обуви“ [Radaković, 2019:206].) Нет, ни в коем случае! Не награди они его монетой за честный труд, вот тогда бы им следовало мучиться угрызениями совести.

- ТС редко *слоняется без дела* на перекрестке, не затевает ссор с клиентами или не ввязывается, не дай Бог, в драку, которая могла бы для него плохо закончиться. В этом он отличается от других уличных мойщиков в Нише – подростков, которые частенько попадают в беду.
- ТС не тунеядец, он *не курит*, ведь на перекрестках работа встает! Эта привычка приносит лишь убытки, а для того, кто из кожи вон лезет, чтобы скопить немного денег и выбраться из круга бедности, такое удовольствие становится роскошью. В отличие от некоторых своих „коллег“ к работе ТС относится ответственно: он не опаздывает на перекресток, чтобы потом немного поработать и куда-нибудь улизнуть.
- Руки ТС *не выдают в нем* ни клерка, ни строителя, но в то же время его крепкие пальцы приспособлены к своему ремеслу.
- ТС и не худой, и не костлявый, а вполне упитанный и коренастый. Вот только хромает на одну ногу.
- ТС *скрупулезен* и собран. Он обеспечен необходимым инвентарем и жидкостями, чтобы выполнять работу по всем правилам. У него всегда в распоряжении несколько канистр с простой водой, тряпки и ручные щетки, разная химия и пульверизаторы (что-то он оставляет на ночь у светофорного столба, а самые

ценные вещи забирает домой; воду набирает недалеко, у соседей из района Ягодинмала). Он так наловчился в своем деле, что может в одно мгновение помыть и переднее, и заднее стекло автомобиля, при этом шустро забрать свою награду и перейти к другой машине. И так до тех пор, пока не загорится зеленый.

- ТС *опрятен* и аккуратен. Несмотря на то, что он целый день смывает с автомобильных стекол дорожную пыль и грязь, сам он старается следить за собой: одежда и обувь, лицо и руки у него в порядке.
- ТС немного *балагур* и проказник, готовый рассмешить гримасами, жестом или вполголоса. Порой он театральничает в процессе работы, и это всегда вызывает улыбку. Он смеется и терпеливо принимает невзгоды и тяжелую работу.
- ТС в какой-то мере *страдает*: он полунем и немного хромает. Для пущего эффекта он ковыляет. Но это не мешает ему активно работать в меру своих возможностей. Другие же мойщики в принципе работают в полсилы. 11 ноября 2013 года на сайте Нишского телевидения вышла невероятная новость: „Надеялись по-быстрому помыть лобовое стекло на перекрестке? Готовились уже на автомате отмахнуться? Скорее всего не получится ни то, ни другое. Похоже, что праздник существует и для уличных автомойщиков, и вы их вряд ли сегодня встретите на рабочем месте“.²²⁴ Получается, и у мойщиков есть „опасные дни“!
- ТС немного *боязлив*, и это понятно. Когда я обратился к нему вместе с исследовательской группой и рассказал о своей задумке изучить

²²⁴ <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

его работу и написать про него монографию, в которой он бы выступил главным героем, Тома легко согласился. Но позже, когда он заметил нашу команду, снимающую его на рабочем месте, решил, что мы работаем на соответствующие государственные органы. Конечно, больше всего Тома переживал, что мы из полиции. Этот вопрос его сильно беспокоил: он признался, что не хотел бы оказаться в тюрьме.

Итак, Тома Светофорщик – настоящий мастер своего дела, и я твердо в этом убежден. Он – „жемчужина“ уличных автомойщиков, на голову выше тех, что ежедневно встречаются в сербских городах. Не он изобрел эту профессию, но именно *он в ней служит образцом для подражания, идеальным типом.*

Как ни странно, Тома Светофорщик и его „мирное послание“ *не вызывают интереса у локальных СМИ, хотя одной его истории достаточно для целого документального фильма.*²²⁵ Светофорщик хранит много историй и при этом его не нужно долго искать и выслеживать. Вот он на перекрестке, ждет, что бы его заметили и посвятили ему сюжет в газете или на телевидении. Но выбора нет, не расскажет пресса, расскажут социологи!

Так, шаг за шагом следуя социологической перспективе²²⁶, мы с Д. Тодоровичем начали осуществление моего замысла – исследование и написание

²²⁵ Критикуя СМИ, Мери Билич (2018:5), отмечает: „Интересно, что репортеры, очень щепетильно относятся к тому, чтобы в своих материалах о 'мирном' старом и исчезающем ремесле, о мастерских или кондитерских лавках, или о пожилой госпоже, которая чинит зонтики и сидит в каморке, куда в течение дня заходит от силы десятков клиентов, никоим образом не раскрыть, в какой части города они находятся. Или, не дай бог, на какой улице. Наверное, чтобы зрители никогда не смогли их найти, а те не разбогатели.“

²²⁶ И ратуя за превалирование понимающей социологии над сциентизмом и „сухой“ наукой об обществе.

книги о Тома Светофорцике – уличном аутомойцике из Ниша.

Если у нас получилось ответить на множество вопросов, поставленных в начале этого исследования, значит, мы выполнили свою задачу.²²⁷

В основе начертания социологического портрета Тома Светофорцика – цыгана из Ниша, и выделения отдельных „черт“ в его портрете, лежит теория интеркультурализма. В одном введении к цыгановедческим исследованиям звучит тезис: интеркультурализм задает общие теоретические рамки для цыгановедения как дисциплины, которая находится на этапе своего становления. „Связь между интеркультурализмом и цыганами существует издавна. Цыгане сами представляют собой модель интеркультурализма. Почему? Потому что практический интеркультурализм, в отрыве от доскональной теоретической критики – это то, что для цыган вот уже много веков составляет повседневность, которую они проживают везде, с другими народами и культурами“ (Ђорђевић, 2010:22).

Портрет был написан на основе многолетних эмпирических исследований. Долго время мы практически ежедневно наблюдали за поведением аутомойщика на перекрестке, часто беседовали с ним на его „рабочем месте“ или в перерывах, фотографировали его в разных ситуациях, собирали основную информацию о нем от местных цыган, которые его хорошо знают, расспрашивали мнение о нем водителей-не цыган. Подробный очерк, в мельчайших деталях рисующий образ Тома Светофорцика, написан в духе „насыщенного описания“ (thick description) Клиффорда Гирца (Geertz).²²⁸

²²⁷ Так говорит будущий писатель, герой романа Милана Оклопджича „Метро“ (2014:27): „Если я найду ответ на половину вопросов, которые ставлю в своей книге, значит моя миссия завершена, все остальное лишь выдумка и ложь.“

²²⁸ Thick description – детальное, контекстуальное описание, которое было предложено и использовано Гирцем, и которое он лучше всего изложил в своей известной работе „Works and Lives: The Anthropologist as Author“ (Антрополог као писац 2010).

Разошлись ли серьезно или же сложились в общую картину изложенные на предыдущих страницах²²⁹ идеи, к которым я пришел, наблюдая за Тома Светофорщиком через окно автомобиля каждый день в течение многих лет; идеи, ставшие результатом систематического эмпирического изучения его труда, которое провели опытные исследователи – Д. Тодорович, Е. Динич и М. Митрович? На этот вопрос можно ответить, прочитав книгу *Тома Светофорщик*, которую мы предлагаем социологам и широкой аудитории читателей.

(На русский язык перевела Ксения Трофимова)

Литература

- Barone, Orlando 2019. „Velika književnost ne koristi poučne reči.“ *Danas*, 30–31. mart, str. XIV-XV.
- Билић, Мери 2018. „Уместо хекланог миљеа на телевизиору.“ *Политика – ТВ ревија*, 25. август, стр. 5.
- Vans, Dž. D. 2018. *Gorštačka elegija*. Београд: Službeni glasnik.
- Вујичић, Мића 2019. „Надам се да нећемо опет дотаћи дно деведесетих.“ *НИН*, 7. фебруар, стр. 53-55.
- Gerc, Kliford 2010. *Antropolog kao pisac*. Београд: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug.
- Довлатов, Сергеј 2018. *Зона*. Београд: ЛОМ.
- Đorđević, Dragoljub B. 2005. Uvod, у *Rromanipe(n): o kulturnom identitetu Roma*, (ur.) B. Davis, str. 13-18. Београд: Care International.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2010. *На коњу с лаптопом у бисагама: увод у ромолошке студије*. Нови Сад, Ниш: Прометеј, Машински факултет.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2013. *Скинхеди: момци из нашег краја*. Нови Сад: Прометеј.
- Ђорђевић, Драгољуб Б. 2014. Ромолошки коментар методолошких савета финске Ромкиње Саре Векман, у *Прилози стратегији унапређења положаја Рома*, прир. Т. Варади, Д. Б. Ђорђевић и Г. Башић, 99-112. Београд: САНУ, Заштитник грађана Републике Србије.
- Капор, Момо 2019. „Источна дисциплина и западне паре.“ *Политика*, 17. фебруар, стр. 21.

²²⁹ Эрнесто Сабато (Sabato) справедливо отмечает: „Вновь мы стоим перед дуализмом писателя, дуализмом между тем, что задумано, и тем, что осуществлено“ (Barone, 2019:XV).

- London, Frederik 2019. „Revolucija 'žutih prsluka' i mediji.“ *Le Monde diplomatique*, januar, str. 5–6.
- Михајловић Михиз, Борислав 2018. „Једна сезона у Паризу.“ *НИИ*, 18. јануар, стр. 58-59.
- Оклопчић, Milan 2014. *Metro*. Београд: Dereta.
- Рауновић, Zoran 2018. *Doba heroja*. Београд: Геопоетика.
- Симоновић, Симон 2017. *Разно*. Београд: Танеси.
- Уакнин, Мирјана 2018. „Модијано, живот као роман.“ *Политика – Култура, уметност, наука*, LXII(30):4.

Web

- <http://ritamgrada.rs/kragujevac/vesti/peraci-sofersajbni-nedaju-nam-da-radimo-terajuda-krademo/>
- <http://ntv.rs/praznuju-i-peraci-sofersajbni-video/>

CONTENTS

Dragoljub B. Đorđević

My approach to portraying Toma the Traffic Light Man

Title, subtitle, addressing – approach and intention /13/

Toma the Traffic Light Man: A sociological portrait /23/

More sociological vignettes on squeegee men

Nearby traffic light men /37/ TTLM, crossroads, traffic lights, roundabouts /44/ Praise to traffic light men /50/

Dispraise to traffic light men /54/ Traffic light men mishaps /60/

On urban miners

Who are urban miners /67/ Urban mining destiny /71/

Dustbins and rubbish /76/ Beggars and homeless /86/

To be a screw /102/

Dragan Todorović

Toma the Traffic Light Man in the jaws of statistics

Methodological remarks /109/ Squeegee man workplace /112/ Cleaning equipment and tools /113/ Toma's

“Aussehen” /114/ Cleaner's “workday” /114/ Toma's “communication” with drivers /118/ Traffic Light Man's assistants /121/ Cycles and interventions /122/ “Straight” lane or “left” lane /124/ Front or back glass /126/

Squeegee men's sorrow /127/ Unmasked gifts /130/ Traffic Light Man's riches /131/ Jelena Dinić's and Mladen Mitrović's general observation impressions /132/

Toma the Traffic Light Man in his own words /137/

Milana Ljubičić
Afterword
/147/

Dragoljub B. Đorđević
Dragan Todorović

Acknowledgements

/159/

Literature

/163/

Index of names

/171/

Epilogue: Sorrow

/177/

**Toma the Traffic Light Man:
A sociological portrait of a squeegee man**

/181/

O Tomo Semafordžija: sociološko portreto

/195/

**Тома Светофорщик: социологический
портрет**

/209/

Contents

/225/

Rigalo

/227/

Содержание

/229/

Appendices

Observation and data acquisition protocol... /233/
Procedure for conversation with Toma the Traffic Light
Man /235/ Program and distribution of signals for
the *Most mladosti* crossroads with traffic lights/241/
Photographs /243/

On the authors

/263/

RIGALO

Dragoljub B. Đorđević

Moro dikhipe katar o porterto savo si e Tomo savo si semaforđžija
Sar akharelpe, telal o akharipe, sar akharenpe, dikhipe
thaj mangipe /13/

O Tomo semaforđžija: sociološko portreto
/23/

Vadži sociološki dikhipe andar godola save halaven e šoferšajbne
E semaforžije ando trujalipe /37/ TS, drom, semafori,
thaj trujalipasko toko /44/ Lače svatura andar e
semaforđžije /50/ Bilačhipe svatura andar e
semaforđžije /54/ E e e semaforđžaske bilačhipa /60/

Andar e urbani rudara
Ko si e urbani rudara /67/ Sar savi si e sudbina katar o
urbano rudarstvo /71/ E kontenejra thaj goda so
čhudelpe /76/ Manuša save roden godolese kaj naj len
thaj e manuša saven naj khera /86/ Te aves o šrafo /102/

Dragan Todorović

O Toma Semaforžija, ande kotora katar e statistika
E metodologijake vakaripa /109/ Kaj si butako than
godolengo save halaven e šoferšajbne /112/ E oprema thaj
e alata pala o halavipe /113/ E Tomoso “Aussehen” /114/
Halavipasko “butako dive” /114/ E Tomoso “vakaripe”
godolenca savet raden e vordona /118/ E ločarne
godolengo save si semaforđžije /121/ E ciklusa thaj
intervencije /122/ Ande traka savi džal “anglal” vol “levo”
/124/ Angluni vol paluni srča /126/ E dukh godolesi savo
halavel e šoferšajbne /127/ O birodo dijipe /130/ O
beričeto savo lel o semaforđžija /131/ E dikhapa save sasa
kaj e Jelena Dinić thaj o Mladen Mitrović save dikhle /132/

O Tomo Semoafordžija korkore pesa
/137/

Milana Ljubičić
Thampal o ramosaripe
/147/

Dragoljub B. Đorđević
Dragan Todorović

Naisaripe

/159/

Pustika

/163/

Akharipasko registri

/171/

Paluno svato: Rovipe

/177/

**Toma the Traffic Light Man
A sociological portrait of a squeegee man**

/181/

O Tomo semaforđija: sociološko portreto

/195/

**Тома Светофорщик: социологический
портрет**

/209/

Contents

/225/

Rigalo

/227/

Содержание

/229/

So vadzi si

O Protokoli katar o dikhipe thaj lijipe katar e data... /233/

E proceduta pala o svato e Tomosa savo si Semaforđija

/235/ O programo thaj dihipe katar e signala pala than

kaj si o semafori kaj si o Mosto ternengo /241/ E

fotografije /243/

Andar e autora

/263/

СОДЕРЖАНИЕ

Драголюб Б. Джорджевич

Мой подход к работе над портретом Тома Светофорщика

Заглавие, подзаголовок, именование – подход и замысел /13/

Тома Светофорщик: социологический портрет /23/

Социологические очерки об автомойщиках

Светофорщики в социальном окружении /37/ ТС, перекресток, светофор и круговое движение /44/ Благодарность светофорщикам /50/ Критика светофорщиков /54/ Неурядицы в жизни светофорщиков /60/

О городских работягах

Кто такие городские работяги /67/ Судьба городского “пролетариата” /71/ Баки и мусор /76/ Попрошайки и бездомные /85/ Быть шестеренкой системе /102/

Драган Тодорович

Тома Светофорщик глазами статистики

Методологические заметки /109/ Рабочее место автомойщика /112/ Моющее оборудование и инвентарь /113/ Топин “Aussehen” /114/ “Рабочий день” автомойщика /114/ Как Тома “коммуницирует” с водителями /118/ Помощники светофорщика /121/ Циклы и интервенции /122/ Полоса движения: “прямо” или “налево” /124/ Переднее или заднее стекло /126/ Грусть автомойщика /127/ Непрошенное вознаграждение /130/ Успех светофорщика /131/ Общие впечатления по итогам наблюдения от Елены Динич и Младена Митровича /132/

Тома Светофорщик о самом себе /137/

Милана Любичич
Послесловие
/147/

Драголюб Б. Джорджевич
Драган Тодорович

Благодарности
/159/

Литература
/163/

Именной указатель
/171/

Заключение: Грусть
/177/

Toma the Traffic Light Man
A sociological portrait of a squeegee man
/181/

O Tomo Semafordžija: sociološko portreto
/195/

**Тома Светофорщик: социологический
портрет**
/209/

Contents
/225/

Rigalo
/227/

Содержание
/229/

Прилози
Протокол наблюдения и сбора материала... /233/
Гайд разговора с Тома Светофорщиком /235/
Программа и расписание движения на светофорном
перекрестке Моста молодежи /241/
Фотографии/243/

Об авторах
/263/

ПРИЛОЗИ

Протокол посматрања и бележења података о дневном раду перача шофершајбни на семафору Булевара Никола Тесла (Драгољуб. Б. Ђорђевић)

1. Годишње доба (2018): зима – пролеће – лето – јесен
2. Месец: _____
3. Дан и датум: _____
4. Час доласка перача на семафор: _____
5. Час одласка перача са семафора: _____
6. Перачу помагао син (или ко други): а) да б) не
7. Колико канти с водом доноси: а) једну б) две в) три и више
8. Кад му понестане вода, где је захвата: _____
9. Коју од хемикалија сипа у воду: _____
10. Колико и које четке користи: _____
11. Шта оставља поред семафора за сутрашњи дан: _____
12. Временске прилике: _____
13. Просечна температура: _____
14. Разлози прекида / паузе у току рада: а) временске неприлике б) ужина в) допуна радног материјала г) нешто друго _____
15. Разлог напуштања рада пре уобичајеног краја: _____
16. Колико је данас, у току свог радног времена, перач имао циклуса рада семафора од паљења до гашења црвеног светла: _____
17. У просеку, при једном циклусу рада семафора од паљења до гашења црвеног светла, колико је перач данас имао интервенција на аутомобилима који чекају зелено светло: _____
18. У просеку данас, при једном циклусу рада семафора од паљења до гашења црвеног светла, колико је перач имао интервенција на аутомобилима који чекају зелено светло: а) у траци која води право преко Моста

младости:_____ б) у траци за скретање лево према Јагодин мали:_____

19. Колико је перач данас укупно имао интервенција на аутомобилима који на семафору чекају зелено светло:_____
20. Колико је перач данас имао интервенција само на шофершајбни:_____
21. Колико је перач данас имао интервенција само на задњим стаклима:_____
22. Колико пута је данас одбијена перачева услуга:_____
23. Колико пута је данас перач цабе обавио услугу:_____
24. Колико пута су данас шофери наградили перача а да није обавио услугу:_____
25. Колико је данас у просеку перач добијао новца за услугу:_____
26. Да ли је данас било каквог инцидента између перача и шофера:_____
27. Перачеву су услугу данас више прихватили возачи: а) малих б) средњих или в) великих аутомобила (општи утисак)
28. Записати нешто занимљиво и некарактеристично за брисача шофершајбни на семафору:

Процедура
за разговор са Томом Семафорцијом
(Драган Тодоровић)

Лични подаци

Име и презиме
Надимак, ако га има
Датум и место рођења
Адреса становања

Додатне личне информације

Да ли има личну карту и пасош?
Да ли има здравствену књижицу?
Да ли има мобилни телефон?
Завршена школа
Додатно образовање/курсеви/преквалификације
Да ли је икада био запослен?
Да ли је пријављен за социјалну помоћ у Центру за социјални рад? Ако да, где?
Да ли је пријављен у Заводу за запошљавање?
Да ли је члан Удружења глувонемих особа у Нишу?
Да ли пије?
Да ли пуши?

Подаци о члановима породице

Да ли су му живи родитељи?
Има ли браћу и сестре?
У каквим условима је провео детињство (евентуално физичко и психичко злостављање)?
Брачно стање
Године партнера
Занимање партнера
Има ли деце?
Узраст деце
С ким сада живи?
Ко је власник некретнине?
Да ли плаћа кирију за стан?
Какви су односи у породици?
Задовољавају ли укупни материјални приходи потребе породице?

Здравствено стање

Да ли болује од раније од неке болести? Ако да, од које?

Да ли од рођења болује од неких болести или не?

Да ли има неке повреде и болове?

Узима ли неке лекове? Ако да, које?

Разлози бављења послом

Од када брише аутомобилска стакла на раскрсници у Јагодин мали?

Да ли се раније бавио истим послом на неком другом месту?

Да ли сада исти посао обавља на још неком месту у граду, сем на раскрсници у Јагодин мали?

Како је дошао на идеју да се бави овим послом?

Да ли га је на почетку неко приморао да то ради?

Да ли га неко сада приморава да то ради?

Да ли зарађени новац задржава за себе или га неком даје?

Да ли зарађеним новцем помаже породицу са којом живи?

Да ли га породица подржава и помаже му у послу који обавља?

Да ли му је зарађени новац од брисања шофершајбни довољан да самостално живи?

Да ли, поред овог, обавља неки други посао?

Опис радног дана

Да ли сваког дана излази на раскрсници у Јагодин мали?

Да ли ради само на раскрсници у Јагодин мали или и на неким другим местима у граду?

Да ли ујутро обавља неке друге породичне послове пре него што крене ка раскрсници?

У колико сати ујутро обично почиње са радом?

Да ли га неко доводи/довози на посао или сам долази?

Да ли за долазак користи неко превозно средство или долази пешице?

Како се облаци за рад и да ли прати временску прогнозу?

Која „средства за рад“ користи?

Да ли му неко помаже да до раскрснице допреми неопходну количину воде за рад?

Да ли доручкује код куће, носи доручак са собом на раскрсницу или купује доручак кад огладни?

У време ручка, да ли се враћа кући да руча или одлази на неко место да руча (ћевабџиница, кафана)?

Да ли паузе у раду прави према унапред направљеном распореду или једноставно када се умори?

Када обично завршава радни дан?

Да ли лети ради дуже него зими?

Да ли одмах пребројава зарађени новац или то ради када се врати кући?

Да ли се дешава да неког дана уопште не изађе да ради? Ако да, шта може да буде разлог томе?

Да ли му се дешавало да изненада прекине са радом на раскрсници? Ако да, из ког разлога?

Да ли је увек сам на раскрсници или се дешава да му неко помаже у раду? Ако да, у којим ситуацијама и да ли су то особе са којима је родбински повезан?

Понашање на раскрсници у Јагодин мали

Да ли понуду прања стакала започиње са првим аутом у реду пред семафором са упаљеним црвеним светлом?

Да ли чешће прилази аутомобилима у колони која води према граду или у колони која скреће према Дурлану?

На који начин најчешће даје на знање возачима да хоће да им опере шофершајбну (мимиком лица, покретом руке, гласовним јављањем, додиривањем каросерије или шофершајбне, комбинацијом поменутих начина)?

Генерално, да ли возачи чешће прихватају или одбијају његову понуду да им опере шофершајбну?

На који начин му најчешће возачи дају до знања да прихватају његову услугу (покретом руке, гласом, мимиком лица, отварањем прозорског окна и сл.)?

На који начин му најчешће возачи дају до знања да не прихватају његову услугу (одмахивањем руком или главом, гласом, скретањем погледа и гледањем испред себе и сл.)?

Да ли постоје специфични начини којима му возачи дају до знања да не желе да им брише стакла (на пример, заузимањем дистанце у колони пред семафором, а онда удаљавањем кад им се приближи и сл.)?

На које све начине реагује када возачи одбијају његову понуду да им обрише шофершајбну (упире прстом у прљаву шофершајбну, одмахује љутитио руком, прави гримасе лицем, помирљиво подиже руку у знак сагласности са њиховом одлуком, само пролази поред њих и наставља кретање према следећем ауту и сл.)?

Да ли понекад започне прање шофершајбне и када возач одбије такву врсту услуге? Ако да, на основу којих знакова се одлучи на тако нешто?

Да ли његова услуга најчешће своди на прање шофершајбне, задњег стакла или и предњег и задњег стакла?

Колико често му возачи плаћају за извршену услугу прања стакала?

Да ли му се дешавало да опере шофершајбну, а да возач одбије да му плати такву услугу?

Кад плаћају, на који начин возачи то најчешће раде: кованицама или папирнатим новцем?

Да ли му се дешавало да за извршену услугу уместо новца добије храну, пиће или неки други предмет?

Да ли му возачи, док му пружају новац кроз прозорско стакло, нешто и говоре?

Да ли се захваљује возачима који му плаћају услугу прања стакала? Ако да, на који начин најчешће (мимиком лица, покретом руке, кратком комуникацијом и сл.)?

Да ли се задржава у комуникацији са појединим возачима у реду пред семафором, без обзира да ли су пристали или не на његову услугу?

Да ли постоје возачи које препознаје док у реду чекају да се упали зелено светло на семафору и који

њега препознају (на пример, такси возачи, возачи аутобуса у градском превозу, возачи аутобуса на међуградским линијама, возачи који возе службене аутомобиле, возачи који стално користе ту релацију и сл.)?

Да ли се такви возачи другачије понашају према њему од возача који га не познају (поздрављају га, редовно му дозвољавају да им обрише стакла, дају му новац без обављене услуге прања и сл.)?

Да ли се он другачије понаша према таквим возачима (на пример, поздравља их на карактеристичан начин, комуницира са њима разменом информација), чак и по цену да прекине обављање посла на раскрсници?

Да ли постоје возачи који му поклањају новац, храну или ствари зато што га познају, а не траже и не очекују да им обрише шофершајбну?

Како се односи према таквим поклонима: прихвата их за себе, даје другим људима или их баца?

Да ли постоје возачи којима обавезно прилази и нуди услугу прања стакала (нпр. возачи са страним таблицама, жене возачи и сл.)?

Да ли постоје возачи којима никад не нуди услугу прања стакала (нпр. камионџије, возачи аутобуса, такси возачи, возачи јефтиних аутомобила, попут фиће, стојадина, југа...)?

Да ли му се некада десила незгода са возачима док им је нудио услугу брисања стакала? Ако да, да ли је она била вербалне природе или је неко покушавао да се физички обрачуна са њим?

Какве су биле његове реакције у таквим ситуацијама?

Да ли се некада повредио због непажљивог кретања на раскрсници у Јагодин мали или због непажње возача?

Сарадња за другим људима и представницима градских власти

Да ли је икада имао проблема са полицијом због посла који обавља?

Да ли су га неки други службени органи ограничавали у раду?

Да ли је трпео притисак неких других друштвених група или појединаца (нпр. други Роми који су покушавали да га истисну и заузму његово место на раскрсници, групе скинхеда или малолетних делинквената и сл.)?

На који начин се понашају људи који живе у непосредној околини раскрснице у Јагодин мале (на пример, власници трговачких радњи у близини или људи који живе у суседним кућама)?

Да ли га родбина или познаници посећују на раскрсници док пружа услугу прања шофершајбни? Ако да, из којих разлога (само ради поздрављања, нешто траже од њега, нешто му дају и сл.)?

Да ли због комуникације са њима мора да прекине рад на раскрсници и да ли га на тај начин ометају у раду?

Да ли су такве паузе краткотрајне или знају да потрају и дуже време?

Програм и распоред сигнала за семафоризовану раскрсницу Мост младости

c = tot			T.P. =	PROGRAM = 1										
PHAS.	CR.	PR.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	11	11	⊕											
2	15		⊖											
3	21	25	⊕											
4	23		⊖											
5	31	35	⊕											
6	33		⊖											
7	0	0	⊕											
8	0	0	⊖											
9	0	0	⊕											
10	0	0	⊖											
11														
12														
13														
14														
15														
16														
17														
18														

ФОТОГРАФИЈЕ

Слика 1: Баш смо zgodни! (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 2: Власт ме пази (фото: Д. Тодоровић, 2019)

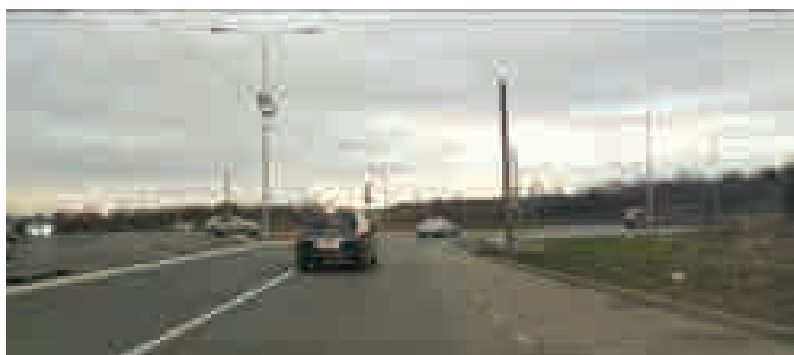
Слика 3: Хитро сам момче! (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 4: Снежи ли, снежи... (фото: Д. Тодоровић, 2018)

Слика 5: Томино раскршће (фото: Д. Тодоровић, 2020)

Слика 6: Најновији нишки кружни ток (фото: В. Петровић, 2020)
Булевари „Н. Тесла“ и „Хероји са Кошара“

Слика 7: Славица порежцијка и „највољенији“ перач
(фото: Телеграф, 31. мај 2016)

Слика 8: „'Оћемо да радимо, нећемо да крадемо“ (фото: интернет, 22. август 2016)

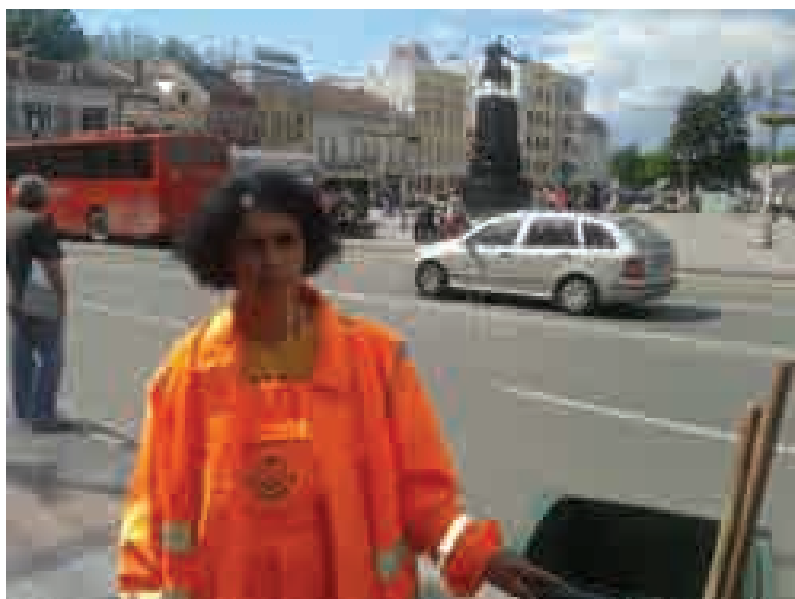
Слика 9: Слика 6: Штрајк крагујевачких шофершајбноваца (фото: интернет, 22. август 2016)

Слика 10: Фркће окисо коњић (фото: Д. Тодоровић, 2020)

Слика 11: Чони сметлар (фото: Народне новине, 24. јануар 2019)

Слика 12: Сметљарица Лидија Ускоковић (фото: *juGmedia*, 2014)

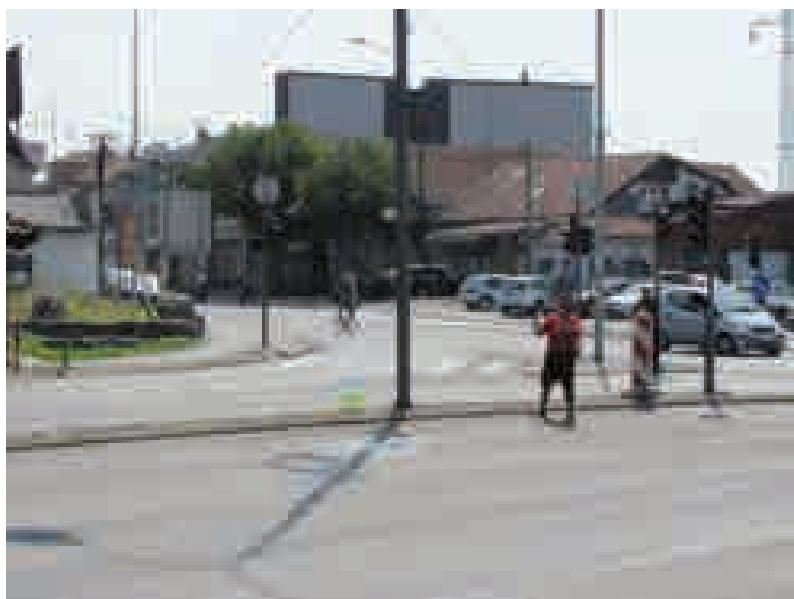
Слика 13: „Рударење“ (интернет, 2019)

Слика 14: Чик Марина (Абрамовић) да ово изведе

Слика 15: Тома чека: право ил' лево (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 16: Тома дозива шофере (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 17: Томина опрема (фото: Д. Тодоровић, 2018)

Слика 18: Тома се „наоружава“ (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 19: Поздрав уз шеретски осмех (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 20: Ромски урбани рудари у разговору (фото: Д. Тодоровић, 2018)

Слика 21: Са познаницима из Дома глувих (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 22: Случајан сусрет на бувљаку (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 23: Предах уз ћаскање са шоферима (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 24: Неки и не фермају Тому (фото: Д. Тодоровић, 2018)

Слика 25: Брзо – да се драјвер не предомисли (фото: Д. Тодоровић, 2018)

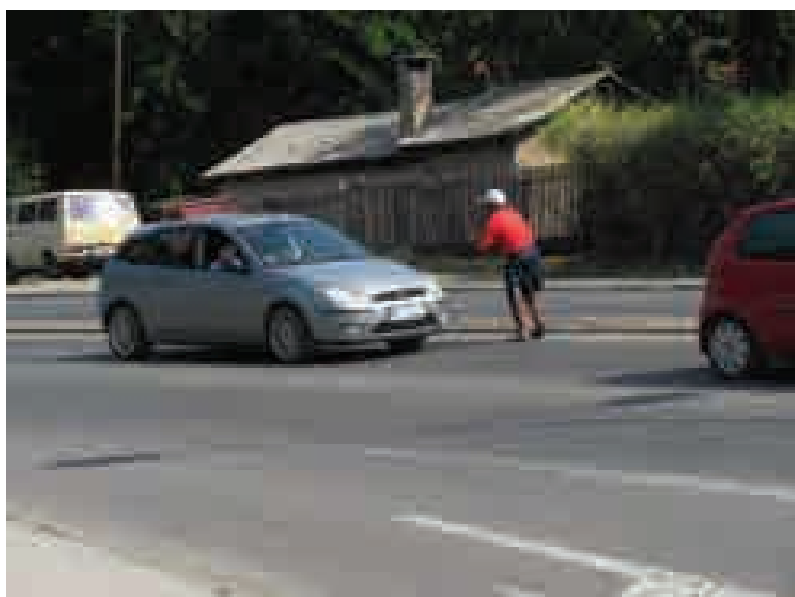
Слика 26: Волим, волим, волим жене... (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 27: Нема пара, ал' ту је иће (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 28: Такси прескачемо (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 29: Преузимамо иницијативу (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 30: Поздрав малишанима у ауту (фото: Д. Тодоровић, 2019)

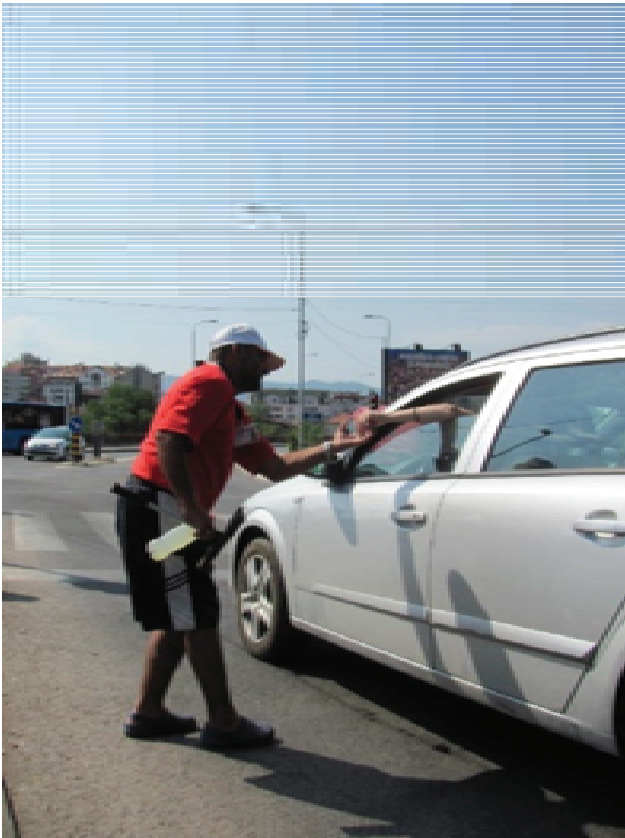
Слика 31: Акробација и – ето работе! (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 32: Прво предње стакло... (фото: Д. Тодоровић, 2018)

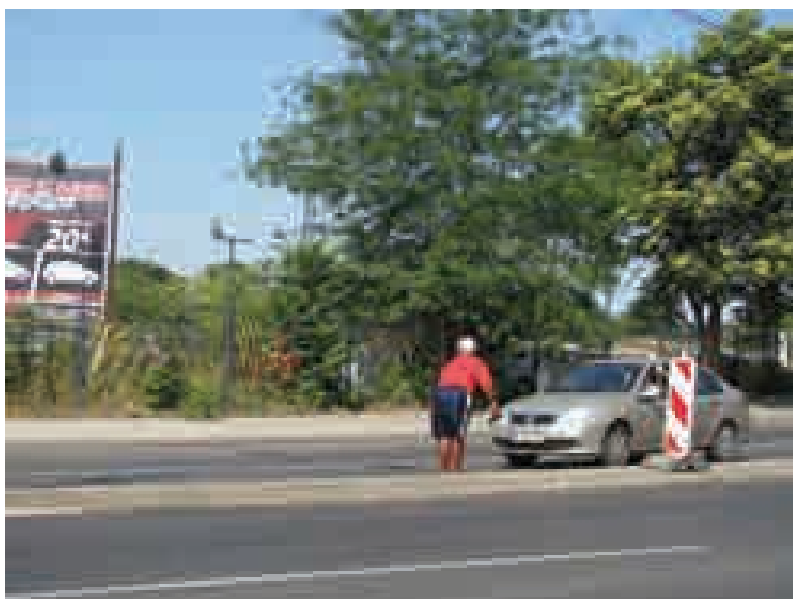
Слика 33: ... а затим задње (фото: Д. Тодоровић, 2018)

Слика 34: Само затечен ситниш (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 35: Буде и папирна новчаница (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 36: А узме нешто и у покрету (фото: Д. Тодоровић, 2019)

Слика 37: Удари жега и од сунца и од асфалта (фото: Д. Тодоровић, 2019)

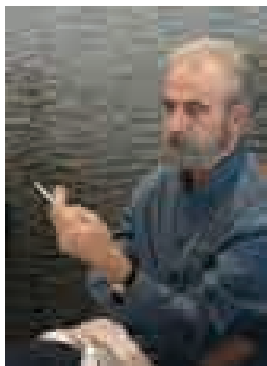

Слика 38: Интервју са Томом (фото: Д. Тодоровић, 2020)

Слика 39: Томина ID (фото: Д. Тодоровић, 2019)

О АУТОРИМА

Драгољуб Б. Ђорђевић (Доњи Комрен/Ниш, 1954), доктор социолошких наука (1983), социолог религије, ромолог и кафанолог, редовни професор (1994) *Социологије културе и морала* и *Професионалне етике инжењера*, шеф Катедре за друштвене науке Универзитета у Нишу – Машински факултет (1995-2019), специјализирао *Социологију религије* на Филозофском факултету Московског државног универзитета „Ломоносов“ (1986, Руска Федерација) и на Институту за друштвена истраживања Свеучилишта у Загребу (1988, Р. Хрватска), председник Југословенског удружења за социологију (ЈУС, 1998-2000), оснивач (1993) и почасни председник (2008) Југословенског удружења за научно истраживање религије (ЈУНИР), главни уредник „Тема“ (2001-2011), часописа Универзитета у Нишу, покретач библиотеке „Пограничје“ (2012-), члан Српског књижевног друштва (СКД, 2015-), члан Одбора за проучавање живота и обичаја Рома САНУ (1998-) и Одбора за проучавање националних мањина и људских права САНУ (2010-), награђеник „Награде Десимир Тошић“ за најбољу књигу из публицистике (*Казуј крчмо Церимо: периферијска кафана и околње*, 2011), написао и приредио преко педесет књига и зборника, објавио око петстотине радова у домаћим и иностраним часописима, међу којима су најновије публикације: *Питао сам малог пужа: моја социолошка прича о Шабану Бајрамовићу* (2019, друго издање), *Цепна социологија за почетнике* (2020, треће издање), *Култови и секте* (2020, друго издање).

Мејл: brkab@junis.ni.ac.rs

Драган Тодоровић (Ниш, 1971), доктор социологије (2011), социолог мањинских идентитета, социолог религије и ромолог, ванредни професор (2017) *Основа социологије и Социологије мањинских идентитета*, уредник серије *Philosophy, Sociology, Psychology and History* часописа *Facta Universitatis* Универзитета у

Нишу (2013-), председник Српског социолошког друштва (2013-2015), председник Југословенског удружења за научно истраживање религије (ЈУНИР) (2015-), члан Одбора за проучавање живота и обичаја Рома САНУ (2013-), члан Комисије за доделу годишње награде „Др Зоран Ђинђић“ за најбољи дипломски рад, завршни рад на мастер академским студијама или магистарски рад из филозофских и социолошких наука у Републици Србији (2015-). Самостално и у коауторству написао и приредио 30 књига и зборника, међу којима су најновије публикације: *Бити социолог (Споменица Драгољуба Б. Ђорђевића)* (2019), *Contemporary Religious Changes: From Desecularization to Postsecularization* (2020) и *Основи социологије* (2020).

Мејл: dragan.todorovic@filfak.ni.ac.rs.

**CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад**

323.15(=214.58)(497.11)

БОРЂЕВИЋ, Драгољуб Б., 1954-

Тома семафорција : социолошки портрет перача шофершајбни : [монографија] / Драгољуб Б. Ђорђевић, Драган Тодоровић. - Нови Сад : Прометеј ; Ниш : Универзитет, Машински факултет, 2020 (Ниш : Scero print). - 264 стр. : илустр. ; 23 cm

Уводни део текста упоредо на срп., енгл., ром. и рус. језику.
- Тираж 300. - О ауторима: стр. 263-264. - Библиографија.
- Регистар.

ISBN 978-86-515-1648-4 (Прометеј)

1. Тодоровић, Драган, 1971- [аутор]
а) Роми -- Србија

COBISS.SR-ID 18267913